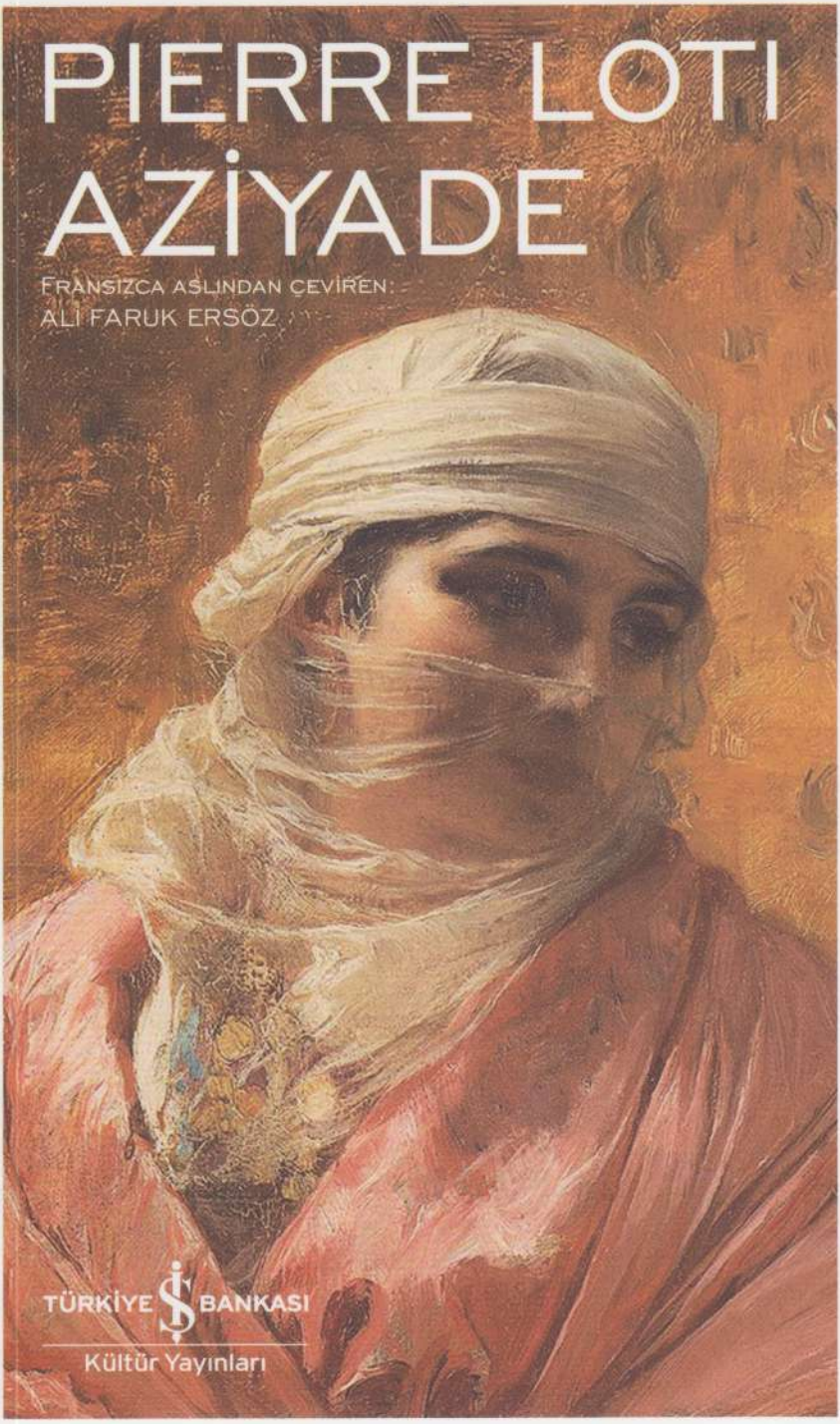
Modern Klasikler Dizisi - 169

PIERRE LOTI

AZİYADE

Fransızca aslından çeviren:
Ali Faruk Ersöz

Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 5097

PIERRE LOTI
AZİYADE

ÖZGÜN ADI
AZİYADÉ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2017
SERTİFİKA NO: 40077

EDİTÖR
BARIŞ ZEREN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
GAMZE KULAK

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM MART 2021, İSTANBUL

ISBN 978-625-405-321-4

BASKI: AYHAN MATBAASI
Mahmutbey Mah. 2622. Sokak No:6/31 Bağcılar/İstanbul
Tel. (0212) 445 32 38 Sertifika No: 44871

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İstiklal Caddesi, Meşelik Sokak No: 2/4 Beyoğlu 34433 İstanbul
Tel. (0212) 252 39 91 Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

ÇEVİREN: ALİ FARUK ERSÖZ

Yükseköğrenimini tamamladıktan sonra Ankara Devlet Tiyatroları'nda dramaturgluk yaptı. Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde tiyatro kuramları tarihi, Antik Yunan'da tiyatro mitoloji ilişkileri derslerini üstlendi; doktorasını verdikten sonra üniversiteden ayrıldı. Çeviri yapmayı, yazı yazmayı sürdürdü, bir ara Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde "Mitoloji ve Batı Sanatında Mitolojik Temalar" derslerini verdi. Panait Istrati'den Nerrantsula, Friedrich Dürrenmatt'tan *Köpek Tünel Arıza*, Pierre Loti'den *Doğu'daki Hayalet* ile *Doğa Düşleri Sona Ererken* ve *Oxford Antikçağ Sözlüğü* yayımlanmış çevirileri arasındadır. Istvan Örkeny'den *Kedi Oyunu*, Ulrich Plenzdorf'dan *Genç Werther'in Yeni Acıları*, Henrik Ibsen'den *Yaban Ördeği* çevirileri ise sahnelenmiştir. Halen İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerinde çeviri yapmayı sürdürmektedir.

Modern
Klasikler
Dizisi - 169

Pierre Loti

Aziyade

Fransızca aslından
çeviren: Ali Faruk Ersöz

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Çevirmenin Önsözü vii
Loti'nin Arkadaşı Plumkett'in Önsözü xv

1 Selanik 1
2 Yalnızlık 23
3 Eyüp'te İkimiz 51
4 Mene Tekel Upharsin 133
5 Azrail 171

Çevirmenin Önsözü

Aziyade edebiyat dünyasında Pierre Loti adıyla tanınan Fransız deniz subayı Julien Viaud'nun ilk yapıtı. Roman, subayın genç bir Türk kadınıyla İstanbul'da yaşadığı aşkı konu edinir. Osmanlı tarihine Selanik Hadisesi adıyla geçen olay üzerine Türkiye'ye gönderilen savaş gemilerinden birinde görevli genç adam (o zamanlar Türk toprağı olan) Selanik'te evli bir Türk kadına tutulur. Bu kadın yaşlı tacir Abidin'in dört hanımından biri olan Aziyade'dir. Julien Viaud'nun Osmanlı başkentindeki Fransız karakol gemisi *Gladiateur*'e atanmasından bir süre sonra Abidin de evini İstanbul'a taşır ve bu gönül serüveni orada devam eder.

1876 yılı başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu içindeki Balkan Hıristiyanları arasında huzursuzluk artıyordu. Selanik'teki Rus asıllı Amerikan konsolosu ile adamları Müslüman olmak isteyen bir Bulgar kızını kaçırınca heyecana kapılan halk bir camide toplanıp kızın kurtarılmasında ısrar etti. Camiye gelen Fransız ve Alman konsolosları öldürüldü. Olay Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Fransa, Almanya, Rusya ve İtalya Selanik limanına savaş gemileri göndererek suçluların cezalandırılmasını istediler. Konsolosları öldürenler idam edildi.*

Selanik limanına gönderilen gemilerden biri Julien Viaud'nun görev yaptığı *Couronne* fırkateyniydi. Julien, Sela-

* Bu konuda bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, s. 98-99, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

nik'e geldiği zaman suçluların idamına tanıklık etti. Bu olay ona Paris'te çıkan *Le Monde Illustré* dergisine güzel bir resimli haber gönderme fırsatını verdi. Genç adam daha o zamanlar Paris basın çevresinde zamanın en iyi muhabir ve resimleme sanatçılarından biri olarak ün yapmıştı.

Julien, Selanik'in Müslüman mahallelerini dolaşırken eski bir caminin önünde dövüşen iki leyleğe bakmak için durunca bir çift yeşil gözün üzerine dikildiğini fark eder. Aziyade'nin gözleridir bunlar, genç adam o bakışlara kayıtsız kalamaz, duygusal bir heyecana kapılır, genç kadına nasıl yaklaşacağını bilemez, sonra sonra Musevi kayıkçı Samuel ile Aziyade'nin, hizmetçisi Hatice aracılığıyla gizli buluşmaları ayarlanır. "İlkin bir düş ve duygu esrikliğinden öte bir şey değildir bu, ardından bir şeyler daha gelir, aşk ya da onun gibi bir şey."* Kısa süre önce Senegal'de yaşadığı aşkın, uğradığı düş kırıklığının etkisi altındadır, hatırladıkça acı çeker. Aziyade ile karşılaşınca gönlünü avutacak birini bulduğunu zanneder. Oysa yanılmaktadır. Aziyade onun ömrünün sonuna kadar unutamayacağı bir aşk olarak kalır. Belleğine kazıdığı Aziyade imgesini ölünceye kadar hiçbir başka kadın silemeyecektir.

Aziyade ile yaşadığı aşk Loti'ye Türk dünyasının kapısını aralamıştır. Önceleri "çocukların askercilik oynaması gibi efendiyi oynayan"** bu genç adam "hiç farkına varmaksızın yavaştan Türkleş[tiğini ayrımsamış] gelişen siyasal olaylar karşısında [...] gönlü[nün] haritadan silinmek istenen bu güzel ülkeden yana"*** olduğunu açığa vurmuştur. Artık "kendi memleketinin tehdide ve ölüm tehlikesine maruz kalması halinde hissedeceği coşkuyu bir parça Türkiye için de hisse[tmektedir]". ****

---

* *Aziyade*, s. 5.
** *a.g.e.*, s. 32.
*** *a.g.e.*, s. 37.
**** *a.g.e.*, s. 95.

İstanbul'dan döndükten sonra içi sıkıntı ve özlemle dolu genç subay "acısının türküsünü söylemek, içindeki acıyı önüne gelene haykırmak"* ister. İlkgençlik yıllarından beri tuttuğu ve ölümünden kısa süre önce noktalayacağı günlüğünden yola çıkarak İstanbul'daki hayatını özgürce anlatır. Yalnızca adları değiştirir. Hatice'yi Aziyade, kendisini Loti adında bir İngiliz deniz subayı yapar.

1879 yılının ocak ayında piyasaya çıkan roman pek ilgi uyandırmadı. Bunda yapıtın iyi kurgulanmış bir anlatıyı gerektiren döneme özgü estetik normlarının dışına çıkmasının payı olduğu söylenebilir. Alışılmış anlamda bir dolantından yoksun olan romanda "anlatılan bir serüven değil, küçük tikel olaylardır [...]: bir gezinti, bir bekleyiş, bir sohbet, bir karagöz temsili, bir yangın, bir kedinin çıkagelmesi vb."** Roland Barthes romandaki çağdaş çizgileri belirtirken bu noktaları vurguluyor.

Birbiri ardına sıralanan bu küçük tikel olaylar yapıta bir belgesel çeşnisi katmaktadır. Daha önemlisi, bunların siyasal ve tarihsel bir fon üzerine oturtulmasıdır. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V. Murat'ın getirilmesi, üç ay sonra onun yerine II. Abdülhamit'in tahta çıkarılması, 23 Aralık 1876 da Meşrutiyet'in ilanı ve yine aynı gün Bahriye Nezareti Binası'nda toplanan Tersane Konferansı ve konferansın başarısızlıkla sonuçlanması bu fonun dokusunu oluşturur.

Yazar, *Aziyade*'de tam anlamıyla belli bir siyasal tavır almaz ama eğilimlerini sergilemekten de geri durmaz. Ona göre "halife olmanın tüm saygınlığını üzerinde toplamaya niyetli Abdülhamit'in tahta çıkması ile İslam dünyasında yeni bir devir açılması, Türkiye'nin bir parça övünce ve son bir

---

* Pierre Loti, *Fantôme d'Orient*.

** Roland Barthes, "Pierre Loti: Aziyadé" in *Le Degré zéro de l'écriture*, suivi de *Noveaux Essais critiques*, Editions du Seuil, Paris 1972, s. 180.

pırıltıya kavuşması"* mümkündür. Bu arada, Balkanlar'da siyasal bunalım yoğunlaşıyor, Rusya'nın Balkanlar'a yönelik emellerini kendisine Hindistan yolunu kapatacak bir tehlike olarak gören İngiltere, büyüyen bunalımı hafifletmenin yolunu arıyordu. O nedenle Osmanlılarca Balkanlar'da yapılacak ıslahatın tartışılacağı uluslararası bir Konferans toplanmasını önermekteydi. Osmanlı Devleti ise anayasal düzene geçerek Avrupalı güçlerin Balkanlar'a müdahalesini engelleyebileceğini hesaplamaktaydı.

Konferans 23 Aralık 1876 günü Bahriye Nezareti Binası'nda toplanır. Roman, Meşrutiyet'in ilanına tanıklık eder: "Duyulan top sesleri padişahın Müslümanlara Avrupa'nın bütün anayasalarından daha kapsamlı ve daha liberal bir anayasa tanıdığını ilan ediyordu. Alaturka saat yedi buçuktu, (öğle üzeriydi). [...] Vezirler, paşalar, devlet adamları görkemli, sırmalı giysileriyle Topkapı Sarayı meydanında toplanmışlardı, saray bandosu da oradaydı."** Bu arada Saffet Paşa top seslerinden heyecanlanan yabancılara anayasal düzene geçildiğini açıklıyordu. Bütün Osmanlı uyruklulara eşit haklar verildiği için artık konferansın toplanmasına gerek kalmamıştı. Ancak, umulan sonuç gerçekleşmedi, Rus Elçisi Ignatyev'in önerdiği gündem diğer yabancı delegelerce kabul edilince oturumlara devam edildi. Saffet ve Ethem Paşalar konferanstan çekildiler. Yabancı delege ve elçilerin bir çözüme varamadan İstanbul'dan ayrılmaları ardından Rusya, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Bu savaşta Osmanlı ordusunu ezici bir yenilgiye uğratan Ruslar Yeşilköy'e kadar ilerleyerek İstanbul kapılarına dayandılar. Ruslarla burada 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması diğer batılı devletleri telaşa düşürdü, Avrupa'daki güç dengesinin bozulması endişesi 1878 Berlin Konferansı'nın toplanmasına neden oldu.

---

* *Aziyade*, s. 35.

** *a.g.e.*, s. 69.

Yirminci yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları Abdülhamit dönemindeki kayıplara karşın hâlâ Batı'nın iştahını kamçılayacak kadar genişti. Afrika'ya çıkmak, özellikle doğu Akdeniz'de yayılmak hevesindeki İtalya, Trablusgarp'a göz dikmişti. Diğer Avrupa devletleriyle anlaştıktan sonra 1911 Eylül'ünde Trablus'a saldırdı. Bir grup Osmanlı subayı Mısır ve Tunus üzerinden Trablusgarp'a gidince İtalyanlar 1912 Nisan'ında Çanakkale'yi bombaladılar, ardından Oniki Ada'yı işgal ettiler.

İtalya'nın saldırısına karşı Avrupa'da sesini yükselten yalnızca Pierre Loti oldu. 3 Ocak 1912 tarihli *Figaro'* da çıkan yazısında "Yağmalıyorlar, yakıyorlar, öldürüyorlar, buna ortalığı temizlemek diyorlar. [...] Kendine Hıristiyan diyen Avrupa'nın gözünde bütün ülkelerin Müslümanları avlanmasına izin çıkmış av hayvanlarıdır" diyordu. Bu artık Doğu'nun gizemine tutkun, Türklere duygusal yakınlık duyan Pierre Loti değil, tümüyle siyasal tavır sergileyen güdümlü bir yazardır.

1912 Lozan Antlaşmasıyla Trablusgarp, Bingazi ve Oniki Ada'nın İtalya'ya bırakılmasının hemen ardından Birinci Balkan Savaşı patlak verdi. Loti, sesini yükseltmekte gecikmedi, Avrupa'nın savaşa müdahale etmesi için çağrıda bulundu, altmış yaşını geçmiş olmasına karşın giderek artan bir ateş ve coşkuyla Türkiye'yi savunmaya koyuldu. Önce, *Figaro*'da sonra *Gil Blas*'da sürdürdüğü yazılarla Avrupa'yı küçük Balkan devletlerinin "suç ortağı" ilan etti. "Katil Türkler!" diye manşetler atan basına, Türklere kara çalmaya uğraşan "satılmış yazar bozuntularına" ateş püskürüyordu. Karşılığında ise eleştirilere, acımasız alaylara konu oluyor, kınanıyor, küfürlere maruz kalıyor bol bol düşman kazanıyordu. Fransız basınına göre Pierre Loti kendisine roman konuları esinleyen Türklere şükran borcunu ödüyordu.

Birinci Dünya Savaşı ardından yine Türkiye'ye destek vermeye girişti. "İzmir'i Yunanlılara vermek, Foçalılar

zamanında Marsilya'da Yunanlıların çok olduğu ve orada iyi işler çevirdikleri bahanesiyle burasını da onlara vermeyi önermekle aşağı yukarı aynıdır,"* diyordu. Loti'nin Türkiye lehine yürüttüğü kampanyaya Ankara Büyük Millet Meclisi hükümeti incelikli bir karşılık vermek ister. Fransa'daki temsilcimiz Ferit (Tek) Bey'in eşi Müfide (Tek) Hanım Mustafa Kemal Paşa'nın bir mektubuyla Meclisin hediyesi bir halıyı Loti'nin Rochefort'daki evine götürüp teslim edecektir.**

Pierre Loti 10 Haziran 1923'te öldü. Ardında kırk kadar yapıt bıraktı. Bunların doğrudan Türkiye'yi ilgilendirenlerin tümü henüz Türkçeye çevrilmiş değil. Pierre Loti hakkında yazılmış dört yüze yakın kitaptan henüz birkaçı Türkçeye çevrildi. Pierre Loti üzerine Türklerce yazılan çokça dergi, gazete yazısı bulunmasına karşın, yazılan kitap sayısıysa onu aşmıyor.

Ali Faruk Ersöz

---

* *La Mort de notre chère France en Orient.*

** Bu konuda bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 4 Teşrinisani 1337 (4 Kasım 1921).

Aziyade

10 Mayıs 1876'da Türk Ordusu'na katılan ve
27 Ekim 1877'de Kars surları önünde şehit düşen
bir İngiliz deniz teğmeninin notlarından ve
mektuplarından derlenmiştir.

Loti'nin Arkadaşı Plumkett'in Önsözü

İyi kurgulanmış her romanda kahramanı tasvir zorunludur. Oysa bu kitap bir roman ya da en azından yalnızca kahramanın hayatını işleyen bir roman değil. Üstelik sevdiğimiz Loti'yi konuyla ilgisiz okur kitlesine anlatmak da kolay değil, yazma konusunda en ustalıklı kişiler bile bu işte bocalayabilir.

Dış görünüşü için Musset'ye başvuracaksın sevgili okuyucu, Doğu masalı *Namouna*'yı açacaksın ve okuyacaksın:

> Pek de kasıntılı, pek de soluk,
> Elleri soylu eli, görünüşü kurumlu ve sinirli,
> En güzel yanı, özellikle gözleri.

Hasan gibi Loti de çok neşeliydi, ama pek asık yüzlüydü yine de, insanı çileden çıkaran saflığına karşın bıkkınlık içindeydi. İyilikte de kötülükte de her zaman fazla ileri giderdi, ama biz onu bencil Hasan'dan çok severdik ve onu daha çok Rolla'ya benzetmek mümkündü...

> Bir ruhta aynı anda iki şey görülür ayrıca,
> .....
> Gökyüzü – uyanan sulara renk veren
> .....
> Ve balçık – iç karartan dibi oluşturan, iğrenç, karanlık ve uyuyan.
>
> (Victor Hugo, *les Ondines*.)
>
> Plumkett

1

Selanik
Loti'nin Günlüğü

I

16 Mayıs 1876

... Güzel bir mayıs günü, güzel bir güneş, berrak bir gökyüzü... Yabancı savaş gemilerinin filikaları geldiğinde cellatlar rıhtımdaki işlerini bitirmek üzereydiler. Darağacında sallanan altı mahkûm kalabalığın karşısında korkunç çırpınışlarla can çekişiyordu... Pencereler, damlar tıka basa izleyicilerle doluydu; yakındaki bir balkonda Türk yetkililer bu olağan manzara karşısında gülümsemekteydiler.

Padişahın hükümeti idamlar için eli sıkı davranmıştı: Darağaçları o kadar alçaktı ki, mahkûmların çıplak ayakları yere değiyor, gerilmiş tırnakları kumun üstünde gıcırdıyordu.

II

İdamlar bittikten sonra askerler çekilip gittiler, ama ölüler günbatımına kadar asılı kalıp halka teşhir edildi. Umursamadan gezinenlerin, topluca dolaşan sessiz genç kızların

ortasında, Türkiye'nin güzel güneşi altında ayakta duran altı ceset akşama kadar ölümün itici yüzünü sergiledi.

III

Doğu krizinin başlangıcında Avrupa'da gürültü koparan konsolosların öldürülmesi olayına karşı Fransız ve Alman hükümetleri bir çeşit tarziye olarak suçluların topluca idamını birlikte istemişlerdi.

Bütün Avrupa ulusları, Selanik Körfezi'ne görkemli zırhlılar göndermişlerdi. Gemilerini ilk gönderenlerden biri İngiltere'ydi, bizzat ben de majestelerinin korvetlerinden biriyle buraya gelmiştim.

IV

Konsolosların öldürülmesinin üstünden kısa bir süre, idamların üstünden üç gün geçmişti; Makedonya kenti Selanik'te dolaşmamıza izin verdikleri ilk günlerden birinde, güzel bir ilkbahar günü, öğleden sonra saat dörde doğru dövüşen iki leyleğe bakmak için eski bir caminin kapalı kapısı önünde durmuştum.

Burası eski bir Müslüman mahallesiydi. Girintili çıkıntılı daracık sokaklar boyunca yıkık dökük evler uzanıp gidiyor, sokakları yarı yarıya şahnişinlerin çıkıntıları kaplıyordu (şahnişin bir çeşit gizem dolu gözetleme yeridir, kapalı ve kafesli, gelip geçenlerin görünmez küçük delikler ardından gizlice gözlendiği bir tür büyük balkondur). Arnavutkaldırımlarının irili ufaklı siyah taşları arasından otlar fışkırmıştı, damların üzerinden yeni yeşillenmiş dallar yükseliyordu; yer yer görünen gök mavi ve berraktı, mayıs ayının ılık havasını, hoş kokusunu insan her yerde solumaktaydı.

Selanik halkı bize karşı hâlâ hoşnutsuz, düşmanca bir tutum içindeydi; o nedenle üstlerimiz bizi yanımızda kılıçla ve tepeden tırnağa silahlı gezmeye zorunlu tutuyorlardı. Ara

sıra sarıklı bir iki kişi duvar diplerinden yürüyerek geçip gidiyor, haremlerin sır vermez kafesleri ardında hiçbir kadın yüzü görünmüyordu; buraya ölü bir kent dense yeriydi.

Kendimi tamamıyla yalnız sandığımdan yakınımdaki kalın demir parmaklıklar arkasında bir insan başının üst kısmını, üzerime dikilmiş iri yeşil gözleri fark edince garip bir duygu hissettim.

Koyu renkli, hafifçe çatık kaşlar neredeyse birleşecek kadar birbirine yakındı; bu bakışta gözüpeklik ile saflığın bir karışımı vardı, bu bakış o kadar tazelik ve gençlik doluydu ki, insan çocuk bakışı diyebilirdi.

Bu güzel gözlü kadın ayağa kalktı, kırmaları uzun ve sert Türk işi bir üstlükle (ferace) örtülü gövdesi beline kadar göründü. Yeşil, ipek ferace sim işlemeliydi. Başına özenle sarılmış beyaz tül yalnızca alnını ve iri gözlerini açıkta bırakmıştı. Gözbebekleri yemyeşildi, tıpkı eskiden Doğulu ozanların göklere çıkardığı o deniz yeşili gibi.

Bu genç kadın Aziyade'ydi.

V

Aziyade gözlerini üzerimden ayırmıyordu. Karşısındaki Türk olsa kendini gizlerdi ama gâvur, erkek sayılmazdı, olsa olsa insanın rahatça seyredebileceği ilginç bir nesne olurdu. Korkunç zırhlılarla ülkesine gözdağı vermeye gelen bu yabancılardan birinin, görünüşü kendisinde ne tiksinti ne de dehşet uyandıran çok genç bir delikanlı oluşuna şaşmış görünüyordu.

VI

Rıhtıma döndüğümde yabancı filolara bağlı bütün filikalar gitmişti; beyaz tülün gizlediği eşsiz yüz henüz yabancım olsa da yeşil gözlerin tutsağı olmuştum hafiften; leyleklerin bulunduğu caminin önünden üç kere geçmiş, zamanın nasıl uçup gittiğinin farkına varmamıştım.

Bu genç kadınla aramda sanki alay edercesine yığılmış engeller vardı, onunla bir düşünce alışverişinde bulunmam, onunla konuşabilmem, ona yazabilmem olanaksızdı; akşam altıdan sonra gemiden ayrılmak yasaktı, başka zaman da yalnız silahlı çıkmaya izin veriyorlardı; sekiz güne kalmadan bir daha dönmemek üzere hareket etmemiz olasıydı ve hepsinin ötesinde haremlerdeki katı gözetim vardı.

Rıhtımdan uzaklaşan son İngiliz filikalarına, batan güneşe baktım ve kararsızlık içinde Türk kahvelerinden birinin tentesi altında oturdum.

VII

Çevremi hemen bir kalabalık sardı; Selanik rıhtımlarında açıkta yatıp kalkan, kayıkçılık, hamallık yapan insanlardı bunlar, niçin karada kaldığımı öğrenmek istiyorlar, belki kendilerine ihtiyacım olur ümidiyle öyle bekliyorlardı.

Bu Makedonyalı kalabalığı içinde ülkeye özgü antik devir heykellerine benzer lüle lüle ayrılmış garip sakalıyla bir adam dikkatimi çekti; önümde yere oturmuş büyük bir merakla beni inceliyordu, giysim özellikle potinlerim çok ilgisini çekmişe benziyordu. Okşanmak isteyen iri bir Ankara kedisi gibi nazla geriniyor, iki dizi inci gibi parlak küçücük dişlerini göstererek esniyordu.

Çok güzel bir başı, dürüstlük ve zekâyla ışıldayan gözlerinde büyük bir yumuşaklık vardı. Üstü başı yırtık pırtık, ayakları çıplak, gömleği lime limeydi, ama bir kedi gibi temizdi.

Bu kişi Samuel'di.

VIII

Aynı gün rastladığım bu iki insan çok geçmeden hayatımda yer tutacak, ikisi de üç ay boyunca benim için canını tehlikeye atacaktı; daha önce biri bunu bana söylese çok şa-

şardım. Sonra her ikisi de ardım sıra gelmek için yurdundan ayrılacaktı, kışı aynı çatı altında İstanbul'da geçirmeye yazgılıydık.

IX

Samuel bildiği üç İngilizce kelimeyi bana söyleme cesaretini gösterdi:

"Do you want to go on board?" (Gemiye gitmeniz mi gerekiyor?)

Ve Sabir'le devam etti:

"Te portaremcol la mia barca." (Seni kayığımla götürürüm.)

Samuel, Akdeniz limanlarında konuşulan Arapça, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Rumca karışımı bir dil olan Sabir'i biliyordu; kafamda belli belirsiz şekillenen o çılgınca girişim için, bilinen bir dili konuşan akıllı ve kararlı bir gençten yararlanabileceğimi düşündüm hemen.

Bu baldırıçıplağı kendime bağlamak için altın iyi bir vasıtaydı, ama o da bende yoktu. Ayrıca Samuel dürüst birine benziyordu, dürüst bir genç altın karşılığında bir delikanlıyla genç kız arasında aracılık yapmazdı.

X

LONDRA'DA 3. PİYADE ALAYINDA TEĞMEN WILLIAM BROWN'A

Selanik, 2 Haziran

... İlkin yalnızca bir düş ve duygu esrikliğiydi bu, ardından bir şeyler daha geldi, aşk ya da işte öyle bir şey; bundan ötürü şaşkınlık ve sevinç içindeyim.

Dostunuz Loti'yi bugün eski ve tenha bir mahallenin sokaklarında izleyebilseydiniz acayip görünüşlü bir eve

girdiğini görürdünüz. Kapı onun arkasından gizemli bir biçimde kapanır. Alışık olduğu üzere kılık değiştirecektir ve bunun için bu evi seçmiştir. (Hatırlarsınız, bir zamanlar ünlü yıldız Isabelle B. için yapardı bunu: Sahne bir faytonda ya da Hay-Market Sokağı'nda Koca Martyn'in metresinin evinde geçerdi; eski hikâye şu kılık değiştirme işleri, Doğulu gibi giyinmek bile pek az çekicilik ve yenilik katıyor.)

Melodramın başlangıcı. *Birinci tablo*: Eski, karanlık bir daire. Görünüşte oldukça yoksul ama Doğulu özellikleri çok. Nargileler silahlarla birlikte yerlerde sürünüyor.

Dostunuz Loti kendisine tek kelime söylemeden çevresinde dört dönen üç yaşlı Yahudi kadının ortasında dikilmiş duruyor. Kadınların gözalıcı giysileri, kanca burunları, pullarla bezeli uzun cepkenleri, gerdanlık yerine boyunlarına dizilmiş altınları, yeşil ipekten hotozları var. Dostunuzun üzerindeki subay elbislerini çıkarıp onu Türk gibi giydirmek için acele ediyor, diz çöküp yaldızlı tozluklardan ve çorap askılarından başlıyorlar. Loti bir duygusal dram kahramanına yaraşan üzgün ve kaygılı tavrını korumaktadır.

Üç yaşlı kadın Loti'nin kemerine gümüş kabzaları mercan kakmalı, ağızları telkâri işlemeli hançerler yerleştirirler, sırtına yenleri çok geniş sırmalı bir ceket giydirir, başına bir serpuş geçirirler. Sonra el kol hareketleriyle Loti'nin bu haliyle çok güzel olduğunu anlatır, gidip büyük bir ayna getirirler.

Loti kendini hiç fena bulmaz, uğursuzluk getirmesi olası kılığına bakıp hüzünle gülümser, sonra bir arka kapıdan sıvışır ve bu tuhaf kenti boydan boya gezer, Doğu'ya özgü kapalıçarşıları, camileri dolaşır; Türklerin çok sevdiği canlı renklerle alacalı bulacalı giyinmiş kalabalıklar içinde hiç göze batmaz, yalnızca yanlarından geçerken beyaz peçeli birkaç kadın kendi aralarında "İşte şık giyinmiş bir Arnavut, silahları pek güzel," diye konuşurlar.

Dostunuz Loti'yi izlemeye devam etmeniz ihtiyatsızlık olur azizim William; bu yolun sonunda bir Türk'le evli olan bir Türk kadının aşkı var — her zaman için çılgınca ve bugünkü koşullarda ne denilse az gelecek bir girişim. Hem kendi hem başka birçok insanın başını tehlikeye atarak, çeşitli diplomatik sorunlar çıkmasını göze alarak Loti, bu kadının yanında duygu esrikliğiyle dolu bir saat geçirecek.

İşi bu noktaya vardırmam için fazlasıyla bencil olmam gerektiğini söyleyeceksiniz; aksini söylemiyorum, ama artık canım ne istiyorsa yapmaya değer ve şu hayatın yavan nimetlerini de elden geldiğince çeşnilendirmek gerekir diye düşünüyorum.

Uzun uzadıya yazdığım için kızmazsınız herhalde azizim William. Ne sizin ne başka birinin bana sevgi duyduğuna inanıyorum, ama dünyanın çeşitli yerlerinde karşılaştığım, birlikte olmaktan, dertleşmekten hoşlandığım kişilerden biri de sizsiniz. Mektubumda biraz içimi döktüğüm için bana kızmayın, içtiğim Kıbrıs şarabına verin bunu.

Şarabın etkisi geçti, akşamın serin havasını solumak için güverteye çıktım, Selanik gözüme pek çirkin göründü, minareler Sodom rezilliklerinin serpilip boy attığı pis ve kara bir kentin üzerine yığınla dikilmiş eski mumları andırıyordu. Nemli hava üzerimde soğuk duş etkisi yaptığı, doğa donuk, hüzünlü bir hal aldığı zaman kendi içime dönerim ve içimde korkunç bir boşluktan, sonsuz bir bezginlikten başka bir şey bulamam.

Yakına Kudüs'e gitmeyi düşünüyorum, orada inancın izlerini yeniden bulmaya çabalayacağım. Şu anda dinsel ve düşünsel inançlarım, ahlak ilkelerim, toplumsal görüşlerim vb. jandarmanın kişiliğinde somutlaşıyor.

Kuşkusuz sonbaharda Yorkshire'a sizlerin yanına geri döneceğim.

Şimdilik ellerinizden sıkarım, sadık dostunuz.

LOTI

XI

1876 Mayıs'ının son günleri hayatımın en çalkantılı dönemlerinden biri oldu.

Çektiğim acılar yüzünden uzun süre yıkılmış bir halde, gönlüm boş, cansız kaldım, ama bu durum geçiciydi, gençliğin gücüyle yeniden dirildim. Tek başıma hayata gözlerimi açıyordum; inancımın son kalıntıları yitip gitmişti, beni tutacak hiçbir şey yoktu artık.

Bu yıkıntıların üstünde aşk gibi bir şeyler doğuyordu, duygular karmaşası şeklinde kendini açığa vuran bu dirilişte Doğu'nun büyüleyici etkisi vardı.

XII

Efendisinin diğer üç karısıyla birlikte Manastır yolunda bir kır evine gelip yerleşmişti; gözetim burada daha gevşekti.

Gündüzleri karaya silahlı çıkıyordum. Deniz dalgalı olsa da her zaman bir filika beni rıhtıma, kayıkçı ve hamal kalabalığının içine atıyordu, ben de sanki rastlantıyla yoluma çıkan Samuel'e gece için işaretle talimat veriyordum.

Manastır yolunda günlerce aylak aylak dolaştım. Burası çıplak ve hüzünlü bir kırlıktı, göz alabildiğince eski mezarlıklarlar uzanıyordu; gizemli yazıtlarını liken kemirmiş, harap olmuş mermer mezar taşları, açıklıklarda dikili granit menhirler, Yunan, Bizans, İslam devirlerine ait gömütlerle bu eski Makedonya toprağı geçmişin büyük halklarının izlerini taşıyordu. Orada burada sivri bir servi karaltısı ya da Arnavut çobanlarla keçilerin gölgesine sığındığı bir koca çınar göze çarpıyor, güneşten kavrulan çorak toprağın üstündeki soluk mor renkli, iri çiçeklerden baygın bir hanımeli kokusu yayılıyordu. Bu ülkeye ilişkin en küçük ayrıntılar bile belleğimde kaldı.

Geceleri hiç bozulmayan ılık bir huzur, ağustosböceği gürültülerinin karıştığı bir sessizlik, yaz kokularıyla dolu temiz

bir hava kaplardı ortalığı, deniz kıpırdamaz, gökyüzü vaktiyle tropikal bölgelerde yaşadığım gecelerdeki gibi parlak olurdu.

Henüz bana ait değildi, ama aramızda artık yalnızca maddi engeller, efendisinin varlığı, pencerelerindeki demir parmaklıklar vardı.

Gecelerimi onu beklemekle, korkunç parmaklıklar arasından kollarına dokunabileceğim, Doğu işi yüzüklerle süslü beyaz ellerini karanlıkta öpebileceğim, ama bazen çok kısa süren o ânı beklemekle geçiriyordum.

Sonra sabah belli bir saatte, gün doğmadan, bin bir tehlike içinde, nöbetçi subaylarla kararlaştırdığımız yoldan korvetime dönüyordum.

XIII

Gecelerim Samuel'le birlikte geçiriyordu. Balıkçı meyhanelerinde onun yanında tuhaf şeyler gördüm; Türk Yahudilerinin elindeki serseri yataklarında, hırsız yuvalarında pek az kimsenin yapabildiğini yaptım, onların örf ve âdetlerini inceledim. Bu batakhanelere girip çıkarken Türk gemiciler gibi giyiniyordum, gece Selanik Limanı'ndan geçmenin en tehlikesiz yolu buydu. Samuel bu çevrelere aykırı düşen bir insandı, güzel ve yumuşak yüzü gerideki karanlıktan parıltısıyla ayrılıyordu. Yavaş yavaş ona bağlanıyordum, Aziyade konusunda yardımcı olmayı reddetmesi değerini gözümde daha da artırıyordu.

Ancak, geceleri bu serseriyle birlikteyken mastikanın, rakının su gibi aktığı, körkütük sarhoş oluncaya kadar içildiği mahzenlerde tuhaf şeyler ve bir garip orospuluk gördüm.

XIV

Ilık bir haziran gecesi ikimiz de kırlarda yere uzanmış saatin iki olmasını bekliyorduk — kararlaştırdığımız saat buydu.

Sakin denizin hafif hışırtısından başka ses duyulmayan o yıldızsal geceyi anımsıyorum. Dağın yamacına siyah gözyaşları gibi servilerin, karanlık kütleler halinde çınarların karaltısı düşmüştü; şurada burada eski, yüzlerce yıllık sınır taşları eski zaman dervişlerinin unutulmuş yerlerini gösteriyordu; kuru otlar, likenler, yosunlar hoş bir koku salmaktaydı; böyle bir gece kırlarda olmak bir mutluluktu ve yaşamak güzel şeydi.

Ancak bu tatsız gece işi Samuel'in epey canını sıkmış gibiydi, bana cevap bile vermiyordu.

O zaman ilk kez dostça elini tuttum ve ona İspanyolca aşağı yukarı şunları söyledim:

"Kuzum Samuel, her gece tahta üstünde ya da sert toprakta yatıyorsunuz; buradaki otlar daha iyi, üstelik yaban kekiği gibi güzel kokuyor. Uyursanız keyfiniz yerine gelir. Yoksa bana dargın mısınız? Ne kötülük ettim size?"

Eli avucumun içinde titriyor, gereğinden fazla elimi sıkıyordu.

"Che volete?" dedi heyecanlı, boğuk bir sesle. "Che voletemî?" (Benden ne istiyorsunuz?)...

Bir an zavallı Samuel'in kafasından hiç olmayacak korkunç bir şey geçmişti –yaşlı Doğu'da her şey mümkündür!– sonra elleriyle yüzünü örtüp kendi kendisinden ürkmüş bir halde kalakalmış, kıpırdamadan ve titreyerek beklemişti.

Ama o acayip andan beri canla başla bana hizmet ediyor, her akşam Aziyade'nin oturduğu eve girerek özgürlüğünü ve hayatını tehlikeye atıyor, Aziyade'yi alıp gelmek için karanlıkta kendisini ürküten, korkunç hayallerle dolu sandığı mezarlıktan geçiyor, bizim kayığımızı kollamak için sabahlara kadar kendi kayığında kürek çekiyor ya da yüzlerce serserinin arasına karışıp Selanik Rıhtımı'nın döşeme taşlarından beşincisi üstüne uzanarak bütün gece beni bekliyordu. Kişiliği, benim kişiliğimde erimiş gibi, nerede olursa olsun, nasıl giyinmiş olursam olayım, hayatı pahasına savunmak üzere her yerde gölge gibi beni izliyordu.

XV

LOTI'DEN DENİZ TEĞMENİ PLUMKETT'E

Selanik, Mayıs 1876

Aziz Dostum Plumkett,

Aklınızdan geçen üzücü, tuhaf, hatta eğlenceli her şeyi sıkacağım diye çekinmeden bana anlatabilirsiniz, çünkü siz benim gözümde "değersiz sürünün" dışındasınız, bana yazacağınız her şeyi zevkle okurum.

Mektubunuzu bana İspanyol şarabı içtiğimiz bir akşam yemeğinin sonunda verdiler, ilk bakışta bütünüyle garip geldiğini, beni biraz hayrete düşürdüğünü hatırlıyorum. Siz aslında pek kimseye benzemeyen garip bir insansınız, ama bunu zaten biliyordum. Ayrıca zeki bir genç olduğunuz da biliniyor. Ama inanın, uzun mektubunuzdan çıkardığım yalnızca bundan ibaret değil.

Anladığım kadarıyla çok acı çekmiş olmalısınız, aramızdaki ortak nokta işte bu. Ben de on yıl, geçmek bilmeyen on yıl önce hayata atıldım, on altı yaşında, Londra'da bir başımaydım, her türlü zevki bir parça tattım, ama çekmediğim acı da kalmadı. Eskrim ve beden hareketleri sayesinde genç görünüşümü fazlasıyla korumama karşın, kendimi oldukça yaşlı hissediyorum.

Aslına bakarsanız sırları paylaşmanın yararı yok, birbirimize yakınlık duymamız için acı çekmiş olmanız yeterli.

Sizde bir parça sevgi uyandırdığımı görüyorum, bunun için size çok teşekkür ederim. İsterseniz, sizin deyişinizle bir düşünce arkadaşlığı oluşturabiliriz, bu ilişki hayatın sıkıntılı anlarını atlatmada bize yardım edecektir.

Mektubunuzun dördüncü sayfasında, kuşkusuz biraz aceleye getirip "sonsuz bir sevgi ve bağlılıkla" diye yazmışsınız. Böyle düşündüyseniz aziz dostum, içinizde hâlâ gençlik, tazelik bulunduğunu, henüz her şeyin kaybolmadığını görü-

yorsunuz demektir. Hayat boyu, ölünceye kadar sürecek o güzel dostlukların büyüsünü benden çok hisseden olmasın, gelin görün ki, bu dostluklar insan on sekizindeyken yaşanır, yirmi beşe gelindiğinde hepsi bitmiştir ve kişi kendinden başkası için özveride bulunamaz. Size bu söylediklerim üzücü ama son derecede gerçek.

XVI

Selanik, Haziran 1876

Selanik'te, sizi güneş doğmadan karaya çıkaran o sabah görevlerini yerine getirmek bir mutluluktu. Hava alabildiğine hafif, serinlik alabildiğine hoş olur, yaşamak hiç güç gelmezdi, huzur sanki içine işlerdi insanın. Saydam bir ışıkla henüz yarı aydınlanmış çarşıların tonozlu sokaklarında sırtlarında kırmızı, yeşil ya da turuncu cübbeler, Türkler tek tük gezinmeye koyulurlardı.

Yanımdaki mühendis Thompson opera komiklerde görülen sırdaş rolünü üstlenmişti, bize en yasak saatlerde, en uygunsuz kılıklarda şehrin eski sokaklarını birlikte az dolaşmadık.

Akşam vakti, gözleri bir başka türlü büyülerdi, her şey pembeye ya da altın sarısına bürünürdü. Olympos Dağı açıklı koyulu kor ya da akkor renkleri alır, ayna gibi dümdüz bir denizde yansırdı. Havada hiç pus olmazdı, sanki atmosfer yokmuş gibiydi, dağların karaltıları boşlukta belirir, en uzaklardaki sırt çizgileri açıkça seçilirdi.

Akşamları çoğu zaman kalabalığın dolduğu rıhtımda bu dingin körfeze karşı otururduk. Doğu'ya özgü laternalar burada acayip havalar çalar; çıngıraklar, ziller bu havalara eşlik ederdi, kahveler hiç boş kalmayan küçük masalarıyla yolu tıkar, müşterilere nargile, lokum, çiroz ve rakı yetiştiremezlerdi.

Masamıza çağırdığımız zaman Samuel gururlanır, mutlu olurdu. Kararlaştırdığımız işaretlerle Aziyade'nin verdiği

randevuyu bana iletmek için çevremizde dolanırdı ve ben geçireceğim geceyi düşleyerek sabırsızlıktan titrerdim.

XVII

Selanik, Temmuz 1876

Aziyade, Samuel'e bu gece bizimle kalacağını söylemiş. Yaptıklarını şaşkınlıkla izliyordum. Benden aralarına oturmamı istedi ve Samuel'le Türkçe bir şeyler konuşmaya başladı.

Bu aramızda geçecek ilk konuşmaydı, Samuel bize tercümanlık yapacaktı; Aziyade bunu ne zamandır istiyordu. Bir aydan beri bir duygu esrikliğiyle birbirimize bağlanmıştık, aramızda hiçbir düşünce alışverişi olmamıştı, bu geceye kadar birbirimize yabancı ve meçhul kalmıştık.

"Nerede doğdun? Nerelerde yaşadın? Kaç yaşındasın? Annen var mı? Tanrı'ya inanır mısın? Kara adamlar ülkesine gittin mi? Çok sevgilin oldu mu? Memleketinde saygın bir efendi misin?"

Kendisine gelince, o küçük bir Çerkes kızıydı, yaşıtı küçük bir kızla birlikte İstanbul'a gelmiş, bir esirci onu satın alıp yaşlı bir Türk'e satmıştı; yaşlı adam onu oğluyla evlendirmek için büyütmüştü, ancak oğlu da yaşlı adam da ölmüşlerdi. O sıralar on altı yaşındaymış ve olağanüstü güzelmiş; işte o zaman İstanbul'da bu şimdiki efendisinin dikkatini çekmiş ve adam da onu alıp Selanik'teki evine getirmişti. "Tanrılarınızın aynı olmadığını söylüyor," diye çevirdi onun sözlerini Samuel, "Kuran'a göre kadınların erkekler gibi bir ruhu olduğundan pek emin değil; sen buralardan gittikten sonra bir daha görüşemeyeceğinizi, hatta öldükten sonra bile birbirinizi göremeyeceğinizi düşünüyor, o yüzden ağlıyor. Şimdi," dedi Samuel gülerek, "onunla birlikte kendini denize atıp atmayacağını soruyor, böylece suyun dibine kadar sarmaş dolaş batarmışsınız... Ben de ardından kayığı geri götürüp sizi görmediğimi söyleyeceğim."

"Ben," dedim, "kendi adıma buna evet derim, yeter ki ağlamayı kessin; haydi hemen gidelim ve bu iş bir an önce bitsin."

Aziyade anlamıştı, titreyerek kollarını boynuma doladı, ikimiz de suya doğru eğildik.

"Yapmayın!" diye haykırdı Samuel, ikimizi de demir bilekleriyle tutarak, korkmuştu. "Öpüşmenin böylesi pek çirkin olur, boğulurken insan yanındakini ısırır, korkunç biçimde yüzü gözü oynar."

Samuel bunları Sabir dilinde, Fransızcanın yansıtamayacağı yabanıl bir açıklıkla söylemişti.

.....

Aziyade'nin dönme vakti gelmişti, hemen bizden ayrıldı.

XVIII

PLUMKETT'TEN LOTI'YE

Londra, Haziran 1876

Azizim Loti,

Size geçen ay, başı sonu belli olmayan, saçma sapan bir mektup gönderdiğimi hayal meyal hatırlıyorum. Aklınıza eseni yazdığınız, elinizdeki kalemin dörtnala koşan düş gücünü tırıs giden yaşlı bir sütçü beygiri gibi oraya buraya tökezleyerek izlediği bir mektup.

Bu tür mektuplar zarfa konulmadan önce bir daha okunmaz, çünkü o zaman bunlar hiç gönderilmez. Yerli mi, yersiz mi diye üzerinde durmaya değmeyecek ama biraz da bilgiççe konu dışına sapmalar, ardından mizah dergisi *Tintamarre*'a bile yakışmayacak zırvalar... Bunlar yetmezmiş gibi kendine övgüler düzen değeri anlaşılmamış kişinin iltifat etsinler diye kendini acındırmak isteyişi ve sizin yeterince iyi davranıp iltifatlarınızı esirgemeyişiniz. Sonuç: Bütün bunlar oldukça gülünçtü.

Hele o sadakat sözleri! İşte yaşlı beygir az kalsın işi azıtıyordu bu kez! Mektubumun bu bölümüne siz, milattan önce on altıncı yüzyılda yaşamış o yazarın vereceği gibi bir yanıt veriyorsunuz; adam her şeyi, büyük bir kral, büyük bir filozof, büyük bir mimar olmayı, altı yüz kadın almayı, daha birçok şeyi denedikten sonra bütün bunlardan sıkılmış, usanmış ve yaşlılık günlerinde, enikonu düşünülürse bütün bunların boş olduğunu söylemiş.

Bana bir kilise adamı uslubuyla verdiğiniz yanıtta söylediklerinizi iyi biliyorum; her konuda, hatta sizinle bir jandarma eriyle onbaşısından daha farklı tartışma fırsatını bulamayacağımı sandığım diğer konularda bile, sizinle aynı kanıdayım. Ahlak konusunda birbirimize öğretecek kesinlikle hiçbir şeyimiz yok.

"Birine açılmak yararsızdır," diyorsunuz bana.

Her zamankinden daha çok hakkınızı teslim ederim: İnsanlar ve nesneler üzerinde genel gözlemler yapmayı, onları ana çizgileriyle anlamayı severim; ayrıntılara gelince, her zaman nefret etmişimdir.

"Sınırsız sevgi ve sadakat!" Siz ne diyorsunuz? Eskiden, kişiyi olduğundan daha iyi yapan o mutlu parıltılardan, o iyi kıpırdanışlardandı bunlar. Emin olun, insan böyle yazdığı zaman içtendir. Ama bunlar yalnızca parıltıysa suç kimde?.. Yaradılışımızdaki derin kusurlardan hiç sorumlu olmayan bizlerde mi; sizde, bende mi? Yoksa bizi en yüksek özlemleri duyabilecek nitelikte ama düşünceleri doğrultusunda davranmada yetersiz, yarım yamalak yaratanda mı? Ya da yoksa kimse suçlu değil mi? Bu konuda ikimiz de kuşku içindeyiz ve en doğrusu budur sanırım.

Duygularımdaki canlılık konusunda söylediklerinizi için teşekkür ederim. Ne var ki buna inanmıyorum. Duygularımın bana çok yararı dokundu ya da daha doğrusu ben onlardan çok yararlandım, üstelik canlıklarını biraz olsun yitirmemelerini olanaksız kılacak kadar kullandım onları. Hatta bunların

çeşitli fırsatlara özgü beylik duygular olduğunu söyleyebilirim, bu bağlamda insanın sık sık çok güzel fırsatlarla karşılaştığını size hatırlatmak isterim. Ayrıca, aşırı kullanım sonucu parlaklığını, canlılığını yitirse de sağlamlığı artan bazı şeyler bulunduğuna dikkatinizi çekerim, bizim soylu mesleğimizden bir örnek vermek gerekirse size eski halatları gösteririm.

Şimdi, sizi çok sevdiğim elbette kesin. Yeniden bu konuya dönmenin artık gereği yok. Size ilk ve son olarak çok yetenekli bir insan olduğunuzu, en iyi yanınızı cambazlıkla köreltmenin pek yazık olacağını söylüyorum. Bunu belirttikten sonra kendime ilişkin bazı ufak tefek bazı bilgiler vermek üzere sevgi ve hayranlığımla başınızı şişirmeye son veriyorum.

Bedence sağlığım yerinde ama ruhça tedavideyim; bu tedavi kafayı dağıtmamaktan ve duyarlığıma bir düzen vermekten ibaret. Bu dünyada her şey, ister kendi içimizde ister dışımızda olsun, dengeye dayanır. Duyarlık ağır basarsa, bu her zaman aklın zararınadır. Ozan yanınız arttıkça geometriden daha az anlarsınız, oysa hayatta bir parça geometri, daha kötüsü, oldukça da iyi aritmetik bilmek gerekir. Tanrı beni bağışlasın, ama bu size yazdıklarım sanki sağduyulu bir şeyler.

Size candan bağlı,
PLUMKETT.

XIX

27 Temmuz gecesi, Selanik

Saat dokuzda gemideki subaylar birbiri ardına kamaralarına çekilirken hepsi bana iyi şanslar ve iyi geceler dilediler. Artık sırrımı bilmeyen kalmadı.

Yaşlı Olympos Dağı tarafına doğru kaygıyla göğe bakıyorum, fırtınaların, sağanak yağmurların habercisi bakır rengi iri bulutlar çoğu kez o yandan geliyor.

Bu akşam o tarafta hiç bulut yok, söylenceler dağının doruklarının karaltısı kesin çizgilerle engin gökyüzüne düşmüş.

Kamarama iniyorum, üstümü giyiyorum, yeniden yukarı çıkıyorum.

O zaman her akşamki kaygılı bekleyiş başlıyor; bir saat, iki saat geçiyor, dakikalar uzadıkça uzuyor, geceler gibi uzun geliyor.

Saat on birde sakin denizde küreklerin çıkardığı hafif bir gürültü; uzaktaki bir nokta gölge gibi kayarak yaklaşıyor. Bu Samuel'in kayığı olmalı. Nöbetçiler nişan alıp ona sesleniyorlar. Samuel hiç yanıt vermiyor, ama tüfekler aşağı iniyor; nöbetçilerin yalnızca Samuel için geçerli gizli bir parolası var, işte Samuel'in kayığı artık gemiye yanaştı.

Samuel'e benim için balık ağları, çeşitli balık avı gereçleri veriyorlar; böylece görünüş kurtarılmış oluyor, kayığa atlıyorum ve kayık uzaklaşıyor. Üzerimdeki Türk giysisini örten paltoyu çıkarıyorum, değişim gerçekleşiyor. Ceketimin sırmaları karanlıkta hafifçe parlıyor, yumuşak ve ılık bir esinti var, Samuel karaya doğru sessizce kürek çekiyor.

Orada küçük bir kayık durmakta. İçinde mavi çarşafa bürünmüş yaşlı, gudubet bir zenci kadın, gözalıcı giysileriyle tepeden tırnağa silahlı, yaşlı bir Arnavut uşak, bir de çok sıkı örtündüğü için göze biçimi belirsiz bir beyaz kütle gibi görünen bir kadın var.

Samuel bu kişilerden ilk ikisini kayığına alıp tek kelime söylemeden uzaklaşıyor. Tıpkı beyaz bir hayalet gibi sessiz ve hareketsiz duran bu kadınla yalnız kalıyorum. Kürekle-re geçiyorum ve biz de ters yönde uzaklaşıyoruz, açıklara doğru. Gözlerim üzerine dikili, bir hareket ya da bir işaret yapsın diye heyecanla bekliyorum.

Onun kanısınca kıyıdan yeterince uzaklaştığımız zaman bana kollarını uzatıyor; bu, gidip yanına oturmam için beklediğim işaret. Ona dokunurken titriyorum, bu ilk dokunuş umarsız bir sevdayla içime işliyor. Peçesine Doğu kokuları sinmiş, bedeninin dokunuşu ise sert ve soğuk.

Bir başka genç kadını ondan daha çok sevmiştim, onu görmeye artık hakkım yok; ama böylesi bir duygu esrikliğini hiç tatmamıştım.

XX

Aziyade'nin kayığı ipek halılarla, Türk işi yastıklarla, örtülerle doluydu. İnsan burada Doğu'ya özgü rehavetin bütün inceliklerini bulabilir, kayıktan çok yüzen bir yatak gördüğünü sanırdı.

Garip bir durumdu bizimkisi: Tek kelime olsun karşılıklı konuşmamız imkânsızdı, derin denizin üstünde belirsiz bir yöne doğru sürüklenip giden yatağın çevresi alabildiğine tehlikelerle doluydu; iki kişi, sanki imkânsızın insanı sarhoş eden büyüsünü tatmak için bir araya gelmişti.

Üç saat sonra, Büyükayı uçsuz bucaksız gökyüzünde baş aşağı geldiğinde ayrılmamız gerekecekti. Her gece onun düzenli hareketini izliyorduk, bizim esriklik saatlerimizi gösteren büyük saatin akrebiydi o.

Bu sürede dünya ve hayat bütünüyle unutulurdu, akşam başlayan öpüşme sabaha kadar sürerdi; Afrika çöllerinde serin suyu içince daha da artan, dinmek bilmeyen susuzluğa benzer bir şeydi bu...

Saat birde, gecenin sessizliği içinde beklenmedik bir patırtı koptu: Çalgı ve kadın sesleri; bize, "Dikkat!" diye bağırdılar, derken kıl payı kendimizi kurtardık. *Maria Pia*'nın bir filikası büyük bir hızla yanımızdan geçti, filika âlemden dönen İtalyan subaylarıyla doluydu, çoğu sarhoştu; az kalsın üstümüze bindirecek, bizi batıracaktı.

XXI

Samuel'in kayığının yanına vardığımız zaman Büyükayı en büyük eğim noktasını aşmıştı, uzaktan horoz sesleri geliyordu.

Samuel arkada, kayığın dibinde benim battaniyeme sarınmış, önde zenci kadın maymun gibi çömelmiş, ikisi arasında orta yerde yaşlı Arnavut, küreklerin üstüne eğilmişti, üçü de uyuyordu.

İki yaşlı hizmetkâr hanımlarının yanına geçtiler, Aziyade'nin kayığı sessizce uzaklaştı. Genç kadının beyaz siluetini uzun süre gözlerimle izledim, üzerinde öpücüklerin sıcaklığı, gece yağan çiğin nemi, ondan ayrılırken olduğu yerde uzanmış kıpırdamadan duruyordu.

Alman zırhlılarında saat üçü çalıyordu; doğudan vuran soluk beyaz ışıkta karanlık dağlar ana çizgileriyle beliriyor, alt yanları gölgede, durgun suyun derinliklerinde yansıyan kendi koyu gölgelerinde yitip gidiyordu. Dağların suya düşen karanlığı yüzünden bir uzaklık tahmini yapmak henüz imkânsızdı, yalnızca yıldızlar solgunlaşıyordu.

Sabahın nemli serinliği deniz üstüne inmeğe başlamıştı; çiğ damlacıkları Samuel'in kayığının ahşap yüzeyine inci gibi diziliyordu, üstümde bir şey yok sayılırdı, ince muslinden bir Arnavut gömleği yalnızca omuzlarımı örtüyordu. Sırmalı ceketimi aradım, ama Aziyade'nin kayığında kalmıştı. Dondurucu bir soğuk kollarımdan yukarı çıkıyor, gitgide bütün göğsümden içeri işliyordu. Nöbetçilerin denetimine takılmadan gemiye dönmek için uygun vakte daha bir saat vardı! Kürek çekmeyi denedim, dayanılmaz bir uyku kollarımı uyuşturuyordu. O zaman, sonsuz bir dikkatle Samuel'in üstündeki battaniyeyi kaldırdım ve rastlantıyla bulduğum bu dostu uyandırmadan yanına uzandım.

Daha bir saniye geçmeden ikimiz de karşı konulması olanaksız ağır bir uykuya dalmıştık; kayık rasgele sürüklenip gitti.

Bir saat sonra boğuk bir Cermen sesi bizi uyandırdı, ses bağırarak Almanca bir şeyler söylüyordu: "Hey kayıktakiler!" gibi.

Alman kruvazörlerinin arasına düşmüştük, küreklere asılıp oradan uzaklaştık, nöbetçiler tüfeklerini üzerimize

doğrultmuşlardı. Saat sabahın dördüydü, gün yeni ağarıyor, Selanik'in beyaz kütlesini, harp gemilerinin siyah gövdelerini aydınlatıyordu; gemiye hırsız gibi girdim, kimse farkına varmadığı için pek mutluydum.

XXII

Ertesi gece (ayın 28'ini 29'una bağlayan gece) rüyamda Selanik'ten ve Aziyade'den ansızın ayrıldığımı gördüm. Ona hiç değilse veda etmek için oturduğu Türk köyüne giden patikada Samuel'le birlikte koşuyorduk; rüyalardaki o donup kalma, koşmamızı engelliyordu; zaman geçiyor, gemide yelkenleri fora ediyorlardı.

"Sana onun saçlarının, o kestane rengi saçlarının upuzun bir örgüsünü göndereceğim," diyordu Samuel.

Ve biz hep koşmaya çabalıyorduk.

Tam o sıra nöbet için uyandırdılar, geceyarısıydı. Dümenci bir mum yaktı odamda, duvarı kaplayan örtüdeki sırma işlemelerin, ipekli çiçeklerin parladığını gördüm ve tamamıyla uyandım.

O gece bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu, sırılsıklam ıslandım.

XXIII

Selanik, 29 Temmuz

Bu sabah saat onda hiç beklenmedik şu emri aldım: Selanik'ten ve gemimden derhal ayrılacak, yarın İstanbul'a gidecek gemiye binecek, orada kâh Boğaziçi kâh Tuna sularında dolaşan İngiliz karakol gemisi *Deerhound*'da göreve başlayacaktım.

Bir sürü denizeri odama doluştu, kimi duvarı kaplayan örtüleri söküyor, kimi bavullarımı hazırlıyor.

Prince -of- Wales'te, geminin en alt katında, cephane ambarına bitişik zırhlı bir odada kalıyordum. Gün ışığı girme-

yen bu küçük mahzeni özgün bir biçimde döşemiştim: Demir duvarlar acayip çiçeklerle bezeli kalın, kırmızı, bir ipekle kaplıydı; bu karanlık fon üzerinde parlayan çiniler, yaldızı yenilenmiş eski ıvır zıvır ve silahlar vardı.

O karanlık odada hüzün dolu saatler geçirmiştim, kişinin kendisiyle baş başa kaldığı kaçınması olanaksız saatlerdi bunlar, vicdan azabıyla, geçmişin iç parçalayan pişmanlıklarıyla dolu.

XXIV

Prince-of-Wales'de birkaç iyi arkadaşım vardı; gemide herkes beni biraz şımartırdı, ama kimseye bağlılık duyduğum yok artık, onlardan ayrılmak da umurumda değil.

Hayatımın bir dönemi daha sona ermek üzere ve Selanik yeryüzünün bir daha hiç görmeyeceğim bir köşesi olacak.

Yine de bu koca körfezin dingin sularında esriklik dolu saatler, çoğu erkeğe pahalıya mal olacak geceler geçirdim; olağanüstü güzellikteki o genç kadını sevmiştim neredeyse.

Günün ilk ışıklarının bizi aşktan esrimiş, sabahın çiğiyle sırılsıklam, bir kayığın içinde uzanırken yakaladığı o ılık geceleri yakında unutacağım.

Hiç karşılık beklemeden hayatını benim için tehlikeye atan, arkamdan çocuk gibi ağlayacak Samuel'in, zavallı Samuel'in yokluğunu hissedeceğim. İşte böyle, nedeni karanlık da olsa, çıkara da dayansa her tür sıcak sevgiye kapılıyor, benzer her şeyi, hayatın ürkütücü boşluğunu bir saatliğine doldurabilecek, dostluk ya da arkadaşlık görüntüsü taşıyan her şeyi, gözlerimi yumup kabulleniyorum.

XXV

30 Temmuz, Pazar

Ortalığın sıcaktan kavrulduğu bir gün öğle vakti Selanik'ten ayrılıyorum. Samuel kayığıyla son anda beni götürecek gemiye vedalaşmaya geliyor.

Pek rahat, memnun bir hali var. İşte beni hemen unutacak biri daha!

"Güle güle efendim, *pensiapoco de Samuel*!" (Güle güle beyim! Ara sıra Samuel'i hatırla!)

XXVI

"Güzün," demişti Aziyade, "benim efendim Abidin Efendi evini ve hanımlarını İstanbul'a taşıyacak, olur da o gelmezse, ben tek başıma senin için gelirim."

Haydi bakalım, ver elini İstanbul; Aziyade'yi orda bekleyeceğim. Ama her şeye yeniden başlamak gerekiyor, yeni bir yaşam biçimine, yeni bir ülkede, yeni insanlarla üstelik bilmediğim bir süre için.

XXVII

Prince-of-Wales'in kurmayları mendilleri gösterişle sallamayı çok iyi başarıyorlar, güneş içinde yüzen şehir uzaklaşıyor. Aziyade'nin geceleri önünden kayığa bindiği beyaz kule, yer yer yaşlı çınarların yükseldiği, akşam karanlığında sık sık koşarak geçtiğim taşlık kırlığı uzun süre seçebiliyorum.

Çok geçmeden Selanik sarı ve çorak dağlar üzerinde yayılmış gri bir lekeye dönüşüyor, üzeri beyaz sivriltiler gibi görünen minareler ve siyah sivriltiler gibi görünen servilerle dolu bir lekeye.

Sonra bu gri leke Karaburun yalıyarlarının ardında, kuşkusuz sonsuza dek, gözden yitip gidiyor. Artık uzaklarda kalan Makedonya kıyıları üstünde, görkemli doruklarıyla mitolojinin dört dağı yükseliyor: Olympos, Athos, Pelion, Ossa!

2

Yalnızlık

I

İstanbul, 3 Ağustos 1876

Üç gün süren, üç konaklamalı deniz yolculuğu: Aynaroz, Dedeağaç, Çanakkale.

Biz, güzel bir Rum kadını, ayrıca iki güzel Yahudi kadın, bir Alman, bir Amerikan misyoneri ile karısı ve bir dervişten oluşan bir topluluktuk. Oldukça garip bir topluluk! Yine de pek güzel anlaştık, bol bol müzik yaptık. Birlikte sohbet ederken Latince ya da Homeros devri Yunancasıyla konuşuyorduk. Hatta misyoner ile ben bazen kendi aramızda Polinezya dilini kullanıyorduk.

Üç günden beri Majesteleri Britanya Kralı hesabına Beyoğlu'nda bir otelde kalıyorum. Komşularım bir lord ile sevimli bir leydi, gecelerim piyanoda leydiyle birlikte baştan sona Beethoven çalmakla geçiyor.

Marmara Denizi'nde bir yerlerde dolaşan gemimin gelmesini sabırsızlanmadan bekliyorum.

II

Samuel sadık bir dost gibi beni izledi; bundan çok duygulandım. Denizyollarının yolcu gemilerinden birine gizlice

binmeyi başarmış, bu sabah çıkageldi; onu sevgiyle kucakladım, içtenlikli, temiz yüzünü, hiç kimseyi tanımadığım bu büyük kentte bana cana yakın gelen tek yüzü yeniden gördüğüme mutluydum.

"İşte böyle beyim," dedi, "dostlarımı, memleketimi, kayığımı, her şeyi bıraktım ve peşin sıra geldim."

Eksiksiz, artdüşüncesiz bağlılık duygusunun yoksul insanlarda daha çok bulunduğuna önceleri tanık olmuştum; onları kibar insanlara yeğlerim, çünkü onlarda kibarların bencilliği, küçük hesapları yoktur.

III

Samuel'in kullandığı bütün fiiller *ate* ile bitiyor; gürültü yapan her şeye *fateboum*, bum yapmak diyor.

"Samuel ata binerse," diyor, "Samuel *fateboum.*" (siz bunu Samuel düşer anlayın.)

Düşünceleri küçük çocuklarınkini andırır, aklına geleni söyler, sözleri tutarsızdır; dinine tam bir yürek temizliğiyle, saflıkla bağlıdır; boş inançları ilginçtir ve bunlara beklenmedik ölçüde uyar. Ciddi bir adam tavrı takınmak istediğinde hali pek gülünç olur.

IV

ABLASINDAN LOTI'YE*

Brightbury, Ağustos 1876

Sevgili Kardeşim,

Koşuyorsun, uçuyorsun, değişiyorsun, bir yere konuyorsun... Ele avuca sığmaz küçük bir kuş gibi uçup gittin. Yorgun başını, titreyen kanadını nerede dinlendireceğini

* Romanlarını günlüğünden hareketle yazan Loti'nin yapıtlarının özyaşamöyküsel nitelik taşıması, mektuplarda bir abla üslubunun kendini hissettirmesi nedeniyle özgün metindeki Fransızca *sœur* (kız kardeş) sözcüğünün abla olarak çevrilmesi uygun görüldü. (ç.n.)

hâlâ görmeyen, rüzgârların hırpaladığı, serapların oyuncağı, kararsız, bıkkın, acınası minik kuşum benim.

Selanik'te hayale kapıldın, başka yerlerde yine hayale kapıldın! Dön dolaş bakalım, bu düşüncesizce uçuştan usanıp bir fidanın güzel bir dalına ömür boyu konuncaya kadar durma dön dolaş... Hayır, kolun kanadın kırılmayacak, uçuruma yuvarlanmayacaksın, çünkü küçük kuşların Tanrı'sı *böyle buyurdu*, çünkü bu sevgili, uçarı kişinin çevresinde onu kollayan melekler var.

Demek artık bitti... Bu yıl ıhlamurların altında oturmaya gelmeyeceksin! Sen bizim çimenlere ayağını basmadan kış gelecek! Beş yıl boyunca *ikinizi birlikte* burada görmenin tatlı, hoş hayaliyle, çiçeklerimizin açtığını, gölgeliklerimizin süslendiğini gördüm. Her mevsim, her yaz, bana mutluluk veren buydu... Artık senden başkası yok, ama seni de burada görmeyeceğiz.

Güzel bir ağustos sabahı sana Brightbury'den, kır evimizin ıhlamurlu avluya bakan salonundan yazıyorum; kuşlar ötüyor, güneşin ışıkları neşe saçarak her yere süzülüyor. Bugün cumartesi, henüz yeni yıkanmış taşlar ve yerler kısa, içtenlikli bir kır şiiri söylüyor, bu şiire karşı duyarsız olmadığını biliyorum. Boğucu sıcaklar geçti, insan hayatındaki ikinci bahara benzetebilecek o huzur ve güzellik dönemine giriyoruz; yazın o esritici hazlarından yorgun düşmüş çiçekler, bitkiler şimdi yeniden boy atıyor, parlak bir yeşilliğin ortasında daha gür, daha canlı renklerle yeniden çiçek açıyor; erken sararmış birkaç yaprak doğanın bu ikinci yeşerişindeki eril çekiciliği pekiştiriyor. Bana cennet gibi gelen bu küçük köşede her şey seni bekliyordu sevgili kardeşim, sanki her şey senin için yeşeriyordu... Yine bir kez daha hepsi senin yokluğunda geçip gidecek. Orası kesin, seni görmeyeceğiz.

V

Beyoğlu'nun üst tarafındaki gürültülü Taksim semti, Avrupa tarzı arabalar ve kılık kıyafetlerle Doğu'ya özgü ara-

balar, giyim kuşamlar iç içe; yoğun bir sıcak, aşırı bir güneş; ağustosla sararmış yaprakları sürükleyen, toz kaldıran ılık bir rüzgâr; mersinlerin kokusu; meyve satıcılarının şamatası; üzüm, karpuz dolu sokaklar... İstanbul'da kaldığım ilk zamanlardan anılarımda yer etmiş imgeler bunlar.

Öğleden sonraları Taksim'e çıkan yolun kenarında, rüzgârda, ağaçların altında oturur vakit geçirirdim, her şeye yabancıydım. Yakın geçmişteki o günleri düşlerken dalgın bir gözle önümden gelip geçen bu kozmopolit kalabalığı izliyor, sık sık Aziyade'yi düşünüyor, onun zihninimin derinliklerinde yer etmesine şaşıyordum.

Bu semtte bir Ermeni papazla tanıştım. Bana ilk Türkçe derslerini o verdi.* Bu ülkeyi sonradan sevdiğim kadar sevmiyordum daha; bir gezgin gibi gözlemliyordum, Hıristiyanların korktuğu İstanbul'u hemen hemen hiç bilmiyordum.

Beyoğlu'nda üç ay eğleştim, bu süre boyunca o imkânsız tasarıyı nasıl gerçekleştireceğimi düşündüm, Haliç'in öbür yakasında onunla birlikte oturmayı, onun hayatı gibi Müslüman hayatı yaşamayı, ona günlerce sahip olmayı, düşüncelerini anlamayı, sezmeyi, gönlünün derinliklerinde Selanik gecelerimizde hiç akla gelmeyen taze, yabanıl şeyler bulmayı kurdum — onun tümüyle benim olacağını düşledim.

Evim Beyoğlu'nun tenha bir köşesindeydi, tepeden Haliç'i, uzaktaki İstanbul panoramasını görüyordu; yazın parıltısı eve bir çekicilik katıyordu. Koca pencerem açık, İslam âleminin dilini öğrenmeye çalışırken yukarıdan güneş içinde yüzen eski İstanbul'a bakıyordum. İyice uzakta, bir servi ormanı içinde Eyüp görünüyordu, onunla birlikte oraya gidip gizli bir hayat sürmek ne tatlı olurdu — Eyüp, hayatımıza garip ve güzel bir çerçeve getirebilecek gizemli, meçhul bir yerdi.

Evimin çevresinde tepeden İstanbul'a bakan servilerle, mezarlarla dolu geniş araziler uzanıp gidiyordu; bu ıssız ara-

---

* Pierre Loti, Türkçe öğrenmek için çok çabalamış ve gündelik hayatta derdini anlatabilecek kadar Türkçeyi öğrenmişti. Türkiye'yle ilintili yapıtlarında Türkçe sözcüklere yer verir, yalnız bunları işittiği biçimde Latin harfleriyle yazar. (ç.n.)

zilerde bir Ermeni ya da Rum kadınıyla hiç çekinip sakınmadan birden çok serüven yaşadım.

Kalbimin derininde Aziyade'ye sadık kalmıştım, ama günler geçiyor, o bir türlü gelmiyordu...

O güzel yaratıklardan ateşli sevişmelerin can sıkıcı anısı dışında aklımda hiçbir şey kalmadı; beni onlardan birine bağlayan başka bir şey hiç olmadı, hepsi kısa zamanda unutuldu gitti.

Ama geceleri mezarlıkları sıkça dolaştım, bazen tatsız olaylarla karşılaştım.

Bir defasında gecenin üçünde bir servinin arkasından çıkan bir adam yolumu kesti. Gece bekçisiydi, silahlıydı, ucu demirli uzun bir sopası, iki tabancası, bir hançeri vardı ve bende silah yoktu.

Adamın ne istediğini hemen anladım. Niyetinden vazgeçmektense canıma kıymaya kalkışabilirdi.

Peşinden gitmeye razı oldum: Planım hazırdı. Beyoğlu'nu Kasımpaşa'dan ayıran elli metre derinliğindeki çukurların yanından yürüyorduk. O tam kenardaydı, uygun bir an yakaladım, üzerine atıldım, bir ayağını boşluğa attı ve dengesini kaybetti. Müthiş bir gürültü ve iniltiyle en dibe, taşların üzerine yuvarlandığını işittim.

Arkadaşları olsa gerekti, düşüşü bu sessizlikte uzaktan işitilirdi herhalde. Gece karanlığında durumu kurtardım, uçarcasına koştum, peşimden hiçbir insan bana yetişemezdi.

Odama dönüğüm zaman doğuda tanyeri ağarıyordu. Yaşadığım bu renksiz sefih hayat yüzünden sabahın bu saatlerine kadar sık sık sokaklarda kalıyordum. Uykuya dalmamla hoş bir müzik sesiyle uyanmam bir oldu, penceremin altında eskilerden bir sabah türküsü, ağaran gün gibi iç açıcı, neşe dolu bir Doğu ezgisi söyleniyor, arplar, gitarlar insan seslerine eşlik ediyordu.

Koro geçip gitti, uzaklarda kayboldu. Ardına kadar açık penceremden sabahın sisinden, gökyüzünün uçsuz bucaksız

boşluğundan başka hiçbir şey görünmüyordu; sonra, iyice yukarıda, pembelik içinde bir şey belirdi, bir kubbe ile minareler göründü, yavaş yavaş, Türk şehrinin silueti havada asılı gibi ortaya çıktı... O zaman İstanbul'da olduğumu ve onun gelmeye yemin ettiğini hatırladım.

VI

O adamla karşılaşmak üzerimde kötü bir etki bırakmıştı, geceleri serserilik etmekten vazgeçtim, ondan sonra Musevi mahallesi Piripaşa'da beni Marketo diye tanıyan Rebecca adındaki Yahudi kızından başka oynaşım olmadı.

Ağustosun sonunu, eylülün ilk günlerini Boğaz gezintileriyle geçirdim. Hava ılık ve olağanüstü güzeldi. Altın yaldızlı kayıkların dolaştığı dingin mavi suda gölgeli kıyılar, saraylar, yalılar yansıyordu.

İstanbul'da Sultan Murat'ı tahttan indirmek, Abdülhamit'i padişah ilan etmek için hazırlıklar yapılıyordu.

VII

İstanbul, 30 Ağustos

Vakit geceyarısı. Alaturka saatle beş.* Gece bekçileri demir uçlu ağır sopalarını yere vuruyorlar. Aşağıda, Galata'da köpekler dalaşa tutuşmuş, acı acı ulumadalar. Bizim mahalledekilerin sesi çıkmıyor, onlara minnettarım, kapımın önünde yığılmış uyuyorlar. Çevremde büyük bir sessizlik var. Açık penceremin önünde uzanıp geçirdiğim upuzun üç saat içinde ışıklar tek tek söndü.

Alt tarafta, ayaklarımın altındaki eski Ermeni evlerinde ışık yok, hepsi uykuda. Pencerem çok derin bir koyağa bakıyor, koyağın dibinde kapkara bir kütle gibi duran asırlık serviler var. Bu hüzünlü ağaçlar eski zamanlardan kalma

* Alaturka saat sistemine göre gün, güneşin batmasıyla başlar ve güneşin batışı saat on iki kabul edilir. (ç.n.)

Müslüman mezarlarına gölge yapar, geceleri çevreye hoş bir reçine kokusu yayar. Uçsuz bucaksız ufuk, sakin ve berrak; yukarıdan bütün şehri görüyorum. Servilerin üst tarafında parlak bir örtü gibi yayılan Haliç, onun yukarısında, iyice yukarıda bir Doğu kenti silueti: İstanbul. İnce bir hilalin asılı durduğu yıldız dolu gökyüzüne minarelerin, yüksek cami kubbelerinin karaltıları düşüyor. Gecenin soluk rengi üzerinde maviye çalan karaltılar halinde hafifçe beliren kuleler, minareler bütün ufku süsleyen bir saçağı andırmakta. Camilerin birbiri üzerine binen büyük kubbeleri puslu renkler içinde aya kadar yükseliyor ve zihinde olağanüstü bir büyüklük izlenimi yaratıyor.

Şimdi şu saatte, orada sarayı andıran yapılardan birinde, Harbiye Nezareti'nde bir kara komedi oynanıyor. Önde gelen paşalar Sultan Murat'ı tahttan indirmek için toplantı halindeler. Onun yerini Abdülhamit alacak yarın. Tahta çıkışına üç ay önce çok büyük bayram ettiğimiz, bugün bile Tanrı gibi sözü geçen bu padişahı bu gece sarayın bir köşesinde boğacaklar belki.

Yine de İstanbul sessizlik içinde. Saat on birde dörtnala geçen süvari ve topçu birlikleri İstanbul'a doğru gittiler, bataryaların boğuk gürültüsü uzaklarda kayboldu, her şey yeniden sessizliğe büründü.

Servilerde baykuşlar tıpkı benim memleketimde olduğu gibi ötüyor, beni Yorkshire ormanlarına, orada Brightbury'de bahçede ağaçlar altında geçirdiğim güzel çocukluk gecelerine geri götüren yaza özgü bu sesi seviyorum.

Bu dinginliğin ortasında geçmişten görüntüler, artık bitmiş, uçup gitmiş yaşantıların görüntüleri zihnimde canlanıyor.

Zavallı Samuel bu gece yanımda olacak sanıyordum, onu bir daha görmeyeceğim kesin. O yüzden yüreğim daralıyor, üzerime bir yalnızlık duygusu çöküyor. Sekiz gün önce biraz para kazansın diye bir gemiye binip Selanik'e gitmesine ses çıkarmadım. Geri gelebileceği üç gemiden de çıkmadı, son gemi bu akşam geldi, ama gemide ondan söz edildiğini işiten kimse yoktu...

Yeniay İstanbul'un ardında, Süleymaniye'nin kubbeleri arkasında yavaş yavaş alçalıyor. Şu koca şehirde yabancının biriyim, kimse beni tanımıyor. Zavallı Samuel adımı bilen, varlığımdan haberi olan tek kişiydi, doğrusu onu sevmeye başlamıştım.

O da mı beni bıraktı acaba, yoksa başına bir felaket mi geldi?

VIII

Dostlar köpeğe benzer; onlarla ilişkin her zaman kötü biter, insanın hiç dostu olmaması daha iyidir.

IX

.....

Türk gemileriyle Selanik'le İstanbul arasında gidip gelen Saketo adlı dostumuz sık sık ziyaretimize geliyor. İlk zamanlar çekingendi, çok geçmeden kendi evi gibi gelir gider oldu. Dürüst bir delikanlı, Samuel'in çocukluk arkadaşı, ona memleket haberlerini iletiyor.

İşi beni Türk gibi giydirmek olan, bana *caropiccolo* (sevgili yavrum) diyen Selanikli yaşlı Yahudi kadın Esther, onun aracılığıyla bana iyi dileklerini ve selamlarını gönderiyor.

Dostumuz Saketo'nun başımızın üstünde yeri var, özellikle Aziyade'nin zenci hizmetçisi vasıtasıyla gönderdiği haberleri getirdiği zaman.

"Hanım," diyor Saketo, "Monsieur Loti'ye selamlarını yolluyor; beklemekten bıkmamasını, kıştan önce geleceğini söylüyor."

X

LOTI'DEN WILLIAM BROWN'A

Hüzün dolu mektubunuzu alalı yalnızca iki gün oldu. *Prince-of-Wales* gemisine göndermişsiniz o yüzden beni bulması için Tunus'a ve başka yerlere gitmiş.

Gerçekten sizin de dertten yana yükünüz ağır zavallı dostum ve bu dertleri başkalarından çok daha derin hissediyorsunuz, çünkü aldığınız eğitim, ne çare ki, tıpkı benim gibi yüreği ve duyarlığı geliştiren türden.

Sevdiğiniz genç kadına verdiğiniz sözleri tuttuğunuza kuşku yok. Ne uğruna zavallı dostum, kimin uğruna, hangi ahlak adına? Onu bu kadar seviyorsanız, o da sizi seviyorsa örf ve âdetlere, içinizdeki tedirginliğe aldırmayın, ne pahasına olursa olsun onu alın; bir süre mutlu olursunuz, sonra iyileşirsiniz, sonuçları ise pek önemli değildir.

Sizden ayrıldığımdan beri beş aydır Türkiye'deyim. Aziyade adında acayip çekici bir kadınla tanıştım burada, Selanik'te yalnızlık içindeki günlerimi geçirmeme o yardım etti, ayrıca Samuel diye bir serseriye rastladım ve onu dost edindim. Gemim *Deerhound*'da mümkün olduğunca az kalıyorum, (Gine'de rastlanan bazı sıtma nöbetleri gibi) ara sıra ortaya çıkıyor, görev gereği dört beş günde bir göze görünüyorum. İstanbul'da, kimsenin beni tanımadığı bir semtte ufacık bir evim var, orada aklıma estiği gibi yaşıyor, on yedi yaşında bir Bulgar kızıyla gönül eğlendiriyorum.

Doğu'nun hâlâ bir çekiciliği var, kendine özgü havasını sanıldığından daha çok korumuş. Bana gelince, iki ayda Türkçeyi öğrenme başarısını gösterdim, başıma fes, üzerime kaftan giyiyor, çocukların askercilik oynaması gibi *efendi*'yi oynuyorum.

Eskiden, uğradıkları felaketin ardından duyarlıklarını ve ahlak duygularını yitiren dürüst insanları anlatan bazı romanlara gülerdim. Ne var ki, benim durumum da galiba biraz böyle. Artık acı çekmiyorum, hiçbir şey hatırlamıyorum, hiç aldırmadan bir zamanlar taparcasına sevdiklerimin yanından geçip gidebilirim.

Hıristiyan olmayı denedim, başaramadım. Bu yüce yanılsama, kimi erkeklerde ve kimi kadınlarda (örneğin annelerimizde) cesareti kahramanlık ölçüsüne yükseltebilen bu yanılsama bana bağışlanmadı.

Dünyadaki Hıristiyanlar beni güldürüyor, eğer ben Hıristiyan olsaydım, onun dışında hiçbir şey gözümde değer taşı-

mazdı; misyoner olur, İsa'ya hizmet uğruna kendimi ölüme atmak için bir yerlere giderdim.

İnanın aziz dostum, zaman ve ahlak değerlerine aldırmadan yaşamak en iyi iki ilaçtır. Gitgide kalp uyuşur ve artık acı çekmez. Bu gerçek yeni değil, eminim Alfred de Musset size bu gerçeği çok daha kolay kabul edeceğiniz bir dille ifade ederdi tabii, ama insanların kuşaktan kuşağa aktardığı eski özlü sözlerden sonsuza değin doğru kalacak biri de budur. Sizin düşlediğiniz saf aşk da dostluk gibi bir yapıntıdır. Sevdiğiniz kadını unutup fingirdek birinin peşinden koşun. O ideal kadın sizden kaçıyor, iyisi mi endamı güzel bir cambazhane kızına tutulun.

Tanrı yok, ahlak yok, bize saygı duymamız gerektiği öğretilen hiçbir şey yok. Geçip giden bir hayat var, mantıklı olan ölüm denilen ürkütücü sonu beklerken bu hayattan olabildiğince haz almayı istemektir.

Asıl yoksunluk hastalık, çirkinlik ve yaşlılıktır, ne siz ne de ben böylesi bir yoksunluktayız; hâlâ bir yığın kapatmamız olabilir ve hayatın tadını çıkarabiliriz.

Size kalbimi açacak, neye inandığımı açıkça söyleyeceğim: Benim ilkem, her tür ahlak kuralına, örf ve âdete rağmen hoşuma gideni yapmaktır. Ne inandığım biri ne inandığım bir şey var, hiç kimseyi, hiçbir şeyi sevmiyorum, ne inancım ne de umudum var.

Bu noktaya gelinceye kadar yirmi yedi yıl harcadım, eğer insanlar arasında ortalamadan daha aşağı düştüysem daha yukarıdan başladığım içindir.

Sizi kucaklıyorum,
LOTI

XI

Haliç'in sonunda yer alan Eyüp Camii, II. Mehmet zamanında peygamberin arkadaşı Eyüp'ün mezarının bulunduğu yerde inşa edilmiştir.

İçine girmek öteden beri Hıristiyanlara yasaktır, hatta civarı bile onlar için tekin değildir.

Yapı beyaz mermerden yapılmıştır, ıssız bir yere, şehrin dışına konumlanmıştır, her yanı mezarlıklarla çevrilidir. Ulu çınarların, asırlık servilerin oluşturduğu koyu bir yeşil kütlenin arasından kubbesi ve minareleri güçlükle seçilir.

Bu mezarlıkların yolları çok gölgeli ve loştur, taş ya da mermer döşelidir, çoğu sarp yamaçlar arasından geçen, dar yollardır. Yol kenarı boyunca çok eski mermer yapılar uzanır, bu yapıların hiç değişmemiş beyazlığı, servilerin siyah rengi önünde iyice belirginleşir.

Bu patikaların gölgesinde yaldız bezemeli, çiçeklerle çevrili yüzlerce mezar birbiri ardına sıralanır. Bunlar ululanan ölmüşlerin, eski paşaların, önemli İslam ileri gelenlerinin mezarlarıdır. Şeyhülislamların türbeleri bu iç karartan ağaçlı yollardan birindedir.

Sultanlar bu camide kılıç kuşanarak padişah olurlar.

XII

6 Eylül günü, sabahın altısında Eyüp Camii'nin ikinci iç avlusuna girmeyi başardım.

Eski yapı boş ve sessizdi, iki derviş bana eşlik ediyor, böyle bir işe cüret ettikleri için tir tir titriyorlardı. Tek kelime söylemeden yerlere döşeli mermer taşlar üzerinde yürüyorduk. Cami bu sabah saatinde kar gibi beyazdı. Issız avlularda yüzlerce yaban güvercini yemleniyor, uçuşuyordu.

Aba cübbeler içindeki iki derviş caminin girişini örten deri kapıyı tutup kaldırdılar ve huşu uyandıran bu mekâna, şimdiye kadar hiçbir Hıristiyan gözünün değmediği, İstanbul'daki bu en kutsal yere şöyle bir bakma fırsatını buldum.

Abdülhamit'in tahta çıkışının arifesindeydi.

Yeni padişahın büyük tantanayla imparatorluk sarayını teslim almaya geldiği günü hatırlıyorum.

Tahta çıkmaya aday şehzadelerin tutulduğu o iç karartıcı, dış dünyadan kopuk Topkapı Sarayı'ndan ayrılışını ilk görenlerden biriyim, büyük saltanat kayıkları onu almaya gelmiş, kayığım onun bindiği kayığa değmişti.

Şu birkaç günlük hükümdarlık bile onu yaşlandırmıştı, o günkü gençliğini, dinçliğini kaybetmişti. Giyinişindeki aşırı sadelik, çevresini kuşatan Doğu debdebesi ile karşıtlık içindeydi. En yüksek iktidar mevkiine oturtulmak üzere görece karanlıktan çıkarılan bu adam kaygı verici düşlere dalmış gibiydi, zayıf, solgun, kafası sıkıntılı düşüncelerle meşgul görünüyordu, iri siyah gözlerinin çevresi kararmıştı, zeki ve kibar bir yüz ifadesi vardı.

Saltanat kayıklarının her birinde yirmi altı kürekçi kürek çeker. Kayıkların biçimlerinde Doğu'nun kendine özgü zarifliği vardır. Bu kayıklar son derece görkemlidir, baştan aşağı oyma işlemeli ve yaldızlıdır, baş taraflarında altın bir çıkıntı olur. Saray hizmetkârlarının kıyafeti, yeşil ile kavuniçi renklerinde ve sırma işlemelidir. Altın sarısı ve kırmızı renklerde bir sayvanın altında güneşlerle bezeli padişah tahtı yer alır.

XIII

Bugün 7 Eylül, bir sultan büyük gösterişle kılıç kuşanıyor.

Abdülhamit, öyle görünüyor ki, halifelerin saygınlığını kendi kişiliği üzerinde toplamakta aceleci. Tahta çıkışı belki İslam dünyasında yeni bir çağ açabilir, Türkiye'ye biraz daha şan, son bir parıltı kazandırabilir.

Abdülhamit büyük tantanayla kutsal Eyüp Camii'ne giderek Osman Gazi'nin kılıcını kuşandı. Ondan sonra ardında uzun ve görkemli bir tören alayıyla İstanbul'u boydan boya geçerek Topkapı Sarayı'na gitti, âdet olduğu gibi yolu üzerinde bulunan camilerde, türbelerde durup bir dua okudu.

Yeşil sorguçları* iki metreye varan baştan aşağı sırma işlemeli kırmızı giysiler içindeki, baltacılar** yol açıyorlardı.

---

* Başlığın ön tarafına takılan tüy biçimindeki süs. (ç.n.)

** Osmanlılarda başlangıçta ordu sefere çıktığı zaman yolları temizlemek, çadırları kurup kaldırmak, eşya yüklemekle görevli sınıf ve bu sınıfın üyesi kişiler, sonraları sarayda haremi, şehzadeleri, saray dışındaki sultanları korumak, onların hizmetine bakmak görevi verilmiştir. (ç.n.)

Abdülhamit onların ortasında ilerliyordu, üzerine altın ve değerli taşlarla bezeli eyer takımı vurulmuş, yürüyüşü yavaş ve görkemli koskocaman bir kırata binmişti.

Yeşil cübbeli şeyhülislam, kaşmir sarıklı emirler, beyaz sarıkları sırma şeritlerle bezeli ulema, yüksek rütbeli paşalar, devlet ileri gelenleri, altın yaldızlı koşumları pırıltılar saçan atlar sırtında onu izliyorlardı – bir türlü sonu gelmeyen bu ağırbaşlı alayda art arda alışılmışın dışında yüzler geçiyordu. Bindikleri sakin hayvanların sırtında uşaklarının desteğiyle duran seksenlik din adamları halka aksakallarını gösteriyor, bağnazlık ve anlaşılmazlık yüklü karamsar bakışlarla bakıyorlardı.

Yola baştan sona sayılamayacak kadar büyük bir kalabalık yığılmıştı, Batı'nın en süslü, gösterişli kalabalıkları böylesi bir Türk kalabalığının yanında çirkin ve sönük kalırdı. Kilometrelerce uzanan yol boyunca kurulmuş sekilikler meraklıların ağırlığı altında bel veriyor, bütün Batı ve Doğu giysileri birbirine karışıyordu.

Eyüp sırtlarında Türk hanımlarının oluşturduğu kıpır kıpır bir kitle yayılıyordu. Her biri tepeden tırnağa parlak renkli ipek kumaşlara bürünmüş bütün bu kadın bedenleri, yalnızca siyah gözleri açıkta bırakan yaşmakların bembeyaz kıvrımları altında saklı bütün bu başlar, servilerin altında üzerleri boyalı ve küçük şekillerle bezeli mezar taşlarıyla birbirine karışıyordu. Görünüm öylesine renkli, öylesine acayipti ki, gerçekten çok sanrılı bir doğubilimcinin düşsel kompozisyonu denilebilirdi.

XIV

Samuel'in geri dönüşü hüzünlü evime bir parça neşe getirdi. Beyoğlu kumarhanelerinde şans yüzüme gülüyor ve Doğu'da sonbahar muhteşem. Dünyanın en güzel ülkelerinden birinde yaşıyorum, sınırsız bir özgürlüğüm var. Asya ya da Avrupa yakasının köylerinde, dağlarında, ormanlarında gönlümce gezip tozabiliyorum. Bir sürü zavallı

insan benim bir günde yaşadığım olaylar ve duygularla bir yıl avunabilir.

Büyük dini bayramları, İslam dünyasının görkemli törenlerini yeniden canlandıran Sultan Abdülhamit'e Allah uzun ömürler versin. Her akşam ışıklandırılan İstanbul, şenlik fişekleriyle aydınlanan Boğaziçi, yitip giden Doğu'nun son ışıltıları, kuşkusuz bir daha görülmesi imkânsız parlak bir seyirlik gösteri oluşturuyor.

Siyasetle ilgilenmesem de ortadan kaldırılmak istenen bu ülkeye yakınlık duyuyorum ve farkına varmaksızın yavaş yavaş Türkleşiyorum.

XV

... Samuel ve uyrukluğu üzerine bilgiler: Rastlantı sonucu Türk, dince Musevi, soyca İspanyol.

Selanik'te biraz serseri gibiydi; kâh kayıkçılık kâh hamallık yapardı. Burada rıhtımlarda sürdürüyor mesleğini. Diğerlerinden daha temiz bir yüzü olduğu için bol müşteri buluyor, iyi para aldığı günler oluyor; akşamları bir parça ekmek ve üzümle karın doyurur, yaşadığına mutlu eve döner.

Kumardan bir şey gelmiyor artık, şimdi ikimiz de yoksuluz ama hiç aldırmıyoruz, bu da yoksulluğu telafi ediyor; üstelik genciz, başkalarının çok para ödedikleri doyumları bedavaya buluyoruz.

Samuel işe giderken birbiri üstüne delik deşik iki çakşır giyiyor, deliklerin üst üste gelmediğini böylece kendisinin pek düzgün göründüğünü sanıyor.

Her akşam bir Türk kahvesine gidip iki gerçek Doğulu gibi çınarlar altında nargile tüttürüyoruz ya da bizi büyüleyen Türk gölge oyunu Karagöz'ü izlemeye gidiyoruz. Her türlü çalkantının dışında yaşıyoruz, siyaset diye bir şey yok bizim için.

Bununla birlikte İstanbul Hıristiyanları panik içindeler, Galata ve Unkapanı köprülerini korkudan titreyerek geçen Beyoğlu sakinleri için surların çevrelediği eski İstanbul ürkütücü bir yer.

XVI

Dün akşam İzzeddin Ali'nin evine giderken, atla İstanbul'un içinden geçtim. Şeker bayramıydı, Doğu'ya özgü sihirli bir oyun, biten ramazanın son tablosu sergileniyordu sanki: Bütün camiler aydınlatılmıştı, minareler alemlerine kadar parıltılar saçıyor, ışıltılı harflerle yazılı Kuran ayetleri mahyalarda havada asılı duruyor, top atıldıkça binlerce insan hep bir ağızdan Allah'ın yüce adını haykırıyordu, bayram giysileri içinde bir kalabalık ellerinde kandiller, fenerler, sokaklarda dolaşıyor, yüzleri peçeyle örtülü sim ve sırma işlemeli ipekler giyinmiş kadınlar topluca geziniyorlardı.

İzzeddin Ali'yle birlikte bütün İstanbul'u dolaştıktan sonra sabah saat üçte şehir dışında bir batakhanede keşif gezimize son verdik. Burada Doğulu genç oğlan köçekler Osmanlı adaletinin her türlü sabıkalılarından oluşan bir seyirci önünde kösnülü danslar yapıyorlardı, tiksindirici yenilikte bir cümbüştü bu. Sodom'un parlak zamanlarına yaraşır bu gösterinin sonundan bağışlanmayı diledim ve gün ağarırken eve döndük.

XVII

KARAGÖZ

Karagöz Efendi'nin serüvenleri ve yanlış işleri sayısız kuşaklar boyu Türkleri eğlendirmiştir ve bu figüre duyulan sevginin yakında biteceğine dair hiçbir belirti yoktur.

Karagöz eski Fransız kuklasıyla büyük benzerlikler gösterir; karısı dahil herkesi dövdükten sonra kendisi de şeytandan dayak yer, sonunda şeytan onu alıp götürür, bu da seyircileri pek sevindirir.

Karagöz kartondan ya da tahtadan yapılır, kukla ya da gölge oyunu figürü olarak seyirci karşısına çıkar, her iki durumda da aynı ölçüde gülünçtür. Karagöz, Fransız kuklasının kahramanı Guignol'un aklına gelmeyecek ses tonları, tavırlar bulur, karısını okşayıp sevmesi ise dayanılmaz bir gülünçlüktedir.

Karagöz'ün seyirciye laf attığı, onlarla dalaştığı olur. Kimi zaman hiç çekinmeden uygunsuz şaklabanlıklar, herkesin önünde pervasız bir rahibi bile utandıracak işler yapar. Türkiye'de olur böyle şeyler, sansürün buna diyecek sözü yoktur, her akşam aklı başında birçok Türk'ün, ellerinde fener, küçük çocuklarını sürü sepet Karagöz'e götürdükleri görülür. Salonları dolduran bu yavrulara İngiltere'de bir karakoldaki bütün görevlilerin yüzünü kızartacak bir gösteri sunulur.

Doğu göreneklerinin ilginç bir yanıdır bu, insanın bundan Müslümanların ahlakça bizlerden çok daha yozlaşmış oldukları sonucunu çıkaracağı gelir, ama böyle bir sonuca varmak tamamıyla yanlış olur.

Karagöz temsilleri ramazan ayının ilk günü başlar, otuz gün boyunca halk temsilere akın eder.

Ramazan bitince her şey sökülür, toplanır, Karagöz bir yıllığına kendi kutusuna girer ve hiçbir bahaneyle oradan çıkamaz.

XVIII

Beyoğlu beni sıktı, buradan taşınıyorum, gidip eski İstanbul'da, hatta daha ötede, sur dışında, kutsal bir semtte, Eyüp'te oturacağım.

Orada bana Arif Efendi diyorlar, gerçek adımı ve durumumu kimse bilmiyor. İyi niyetli Müslüman komşularım milliyetim konusunda yanılmıyorlar, ama bu onların umurunda değil, ne de benim umurumda...

Orada *Deerhound*'a iki saatlik yolda, neredeyse kırsaldayım, küçük bir evde tek başıma oturuyorum. Olabildiğince resimsi bir Türk mahallesi burası: Gündüzleri kendine özgü bir canlılığın hüküm sürdüğü bir köy caddesi, pazarlar, kahveler, çadırlar, badem ağaçları altında nargilelerini tüttüren ağırbaşlı dervişler var.

Beyaz mermerden eski bir anıtsal çeşmenin süslendiği meydan, ülkenin iç taraflarından buraya gelen herkesin,

çingenelerin, panayır cambazlarının, ayı oynatıcılarının buluşma yeri. Bu meydanda tek başına duran bir ev var: O da bizimkisi.

Alt katta kireç badanalı, kar gibi beyaz bir giriş holü, bir de boş bir oda var. (Kapısını yalnızca yatmadan önce saklanan kimse var mı diye bakmak için akşamları açıyoruz, Samuel odanın tekinsiz olduğu kanısında.)

Birinci katta üç penceresi sözünü ettiğimiz meydana bakan benim odam, Samuel'in kaldığı küçük oda, bir de gündoğusundan Haliç'i gören harem var.

Bir kat daha çıkınca insan kendini damda, tahtaboşta* buluyor ne yazık ki, kasım rüzgârıyla sararmış bir asmanın gölgesi altında burası.

Evin hemen yanı başında eski bir köy camii var. Müezzini dostumdur, minareye çıktığı zaman benim tahtaboşla aynı yüksekliğe ulaşır ve ezana başlamadan önce bana dostça bir selam yollar.

Yukarıdan manzara çok güzel, Haliç'in sonunda karanlıklar içindeki Eyüp görünümü, gizemli bir çukurluktan, asırlık ağaçların arasından bembeyaz mermerleriyle yükselen kutsal cami sonra, mermer taşlar serpilmiş, kopkoyu renkler almış hüzünlü tepeler, uçsuz bucaksız mezarlıklar, gerçek bir ölüler şehri.

Sağda, yaldız boyalı binlerce kayığın gidip geldiği Haliç ve camilerin iç içe girdiği, kubbelerin, minarelerin birbirine karıştığı, küçültülmüş bir bütün İstanbul görünümü.

Ötede, uzaklarda beyaz evlerin yükseldiği bir tepe, Hıristiyanların semti Beyoğlu ve arka tarafında *Deerhound*.

XIX

Bu bomboş ev, çıplak duvarlar, pencerelerdeki aralıklar, kilitsiz kapılar karşısında yılgınlığa kapılmıştım. Hem bura-

* Eski evlerin damlarına yapılan tahta ya da kimi zaman çinko döşeli bir çeşit teras, çamaşır sermek ya da yaz geceleri oturmak için kullanılırdı. (ç.n.)

sı çok uzaktı, *Deerhound* çok uzaktaydı, her şey daha bir güçtü.

XX

Samuel evi yıkayıp temizlemek, kapı pencere aralıklarını tıkamak için sekiz gün uğraştı. Taban tahtaları üzerine bütün her yeri örten beyaz hasırlar çaktırdık, temizlik ve rahatlık sağlayan bir Türk âdeti bu. Pencerelere asılan perdeler ve üzeri kırmızı dallı bir kumaşla kaplı geniş bir sedirle evi döşeme işi tamamlandı, bu ilk döşeniş şimdilik gösterişsizdi.

Ortalık hemen değişmişti, her yanından yeller üfüren bu küçük evi oturabileceğim bir yere dönüştürebileceğimi sezdim ve ev bana eskisi kadar hüzünlü görünmedi, yine de onun, geleceğine yemin eden o genç kadının olması gerek burada, belki yalnız onun için kendimi dünyadan kopardım!

Eyüp'te biraz da mahallenin şımarık çocuğu gibiyim, Samuel'i de çok takdir ediyorlar.

Önceleri güvensizlik gösteren komşularım daha sonra onlara Allah tarafından gönderilen, hiçbir işine akıl erdiremedikleri bu sevimli yabancının gönlünü hoş etmek için ellerinden geleni yaptılar.

İki saatlik bir ziyaretin sonunda Derviş Hasan Efendi'nin vardığı sonuçlar şöyleydi:

"İnanılmaz bir delikanlısın, yaptığın her şey bir tuhaf! Çok gençsin ya da en azından öyle görünüyorsun, olgun yaşta adamların bile her zaman elde edemedikleri tam bir bağımsızlık içinde yaşıyorsun. Nereden geldiğini, nasıl geçindiğini bilmiyoruz. Dünyanın beş kıtasını köşe bucak dolaşmışsın, bildiklerin bizim ulemanın bildiklerinden daha çok, her şeyi biliyorsun, her şeyi görmüşsün. Yirmi, belki yirmi iki yaşındasın, senin sırlarla dolu geçmişine bir insan ömrü yetmez. Senin yerin Beyoğlu Frenk camiasının ön safları oysa sen, acayip ama, tutup Eyüp'e geliyor, Musevi bir

serseriyle sıkı fıkı dost olmayı, tercih ediyorsun. İnanılmaz bir delikanlısın, seni burada görmek hoşuma gidiyor, bizlerin yanına yerleştiğin için çok memnunum."

XXI

Eylül 1876

Sürre-i hümayun töreni. Padişah armağanlarının Mekke'ye gönderilişi.

Padişah her yıl kutsal Mekke şehrine armağanlarla yüklü bir kervan gönderir.

Dolmabahçe Sarayı'ndan hareket eden alay, Asya yakasında Üsküdar'a gitmek üzere Tophane İskelesi'nden gemiye binecek.

Alayın başında bir sürü Arap, altın yaldız şeritler sarılı uzun sırıklarını havada sallayarak tamtam sesleri eşliğinde oynuyor.

Develer başlarında devekuşu tüylerinden taçlar, sırtlarında sırma işlemeli, değerli taşlarla bezeli brokar hurçlar ağır ağır ilerliyorlar, hurçların içinde armağanların en değerlileri var.

Sorguçlu katırlar sırma işlemeli kırmızı kadife heybelerde halifenin geri kalan armağanlarını taşıyorlar.

Ulema ve ileri gelenler at sırtında onları izliyor, bütün yol boyunca kalabalıklar dizili.

İstanbul ve kutsal Mekke şehri arasında kırk günlük bir yaya yolu var.

XXII

Eyüp kasım geceleri oldukça iç karartıcı bir yer, o ıssızlığın içinde geçirdiğim ilk geceler yüreğim daraldı, garip duygulara kapıldım.

Kapımı kapatıp da evimin içine ilk kez karanlık çöktüğü zaman kefen gibi derin bir hüzün sardı üzerimi.

Dışarı çıkmayı düşündüm, fenerimi yaktım (İstanbul'da geceleri fenersiz dolaşanları hapse atıyorlar).

Akşam saat yediden sonra Eyüp'te her yer kapalı, her yer sessiz, Türkler güneşle birlikte yatıyor ve kapılarını sürgülüyorlar.

Şurada burada yanan bir lambadan kaldırıma bir demir pencere kafesi gölgesi vurduğunu görürseniz, sakın o önü kafesli açıklıktan içeri bakmayın, o lamba üstlerinde sarıklar duran koca sandukaları aydınlatan bir türbe kandilidir. Demir kafesli pencere önünde sizi boğazlasalar hiç kimse yardımınıza gelemez. Sabaha kadar titrek ışıklarıyla yanan bu kandiller insana karanlıktan daha az güven verir.

İstanbul'da her köşe başında bu tür türbelere rastlanır.

İşte hemen bizim orada sokakların bittiği yerde büyük mezarlıklar başlar, buralarda şer çeteleri kol gezer bunlar sizi soyar, öldürür, oracıkta gömerler, zaptiyeler* hiç mi hiç işe karışmazlar.

Bir gece bekçisi neden dolaştığımı sorduktan sonra evime dönmemi istedi, dolaşma nedenim ona akıl almaz ve bir parça kuşkulu görünmüştü.

Şükürler olsun ki, gece bekçileri arasında oldukça mert adamlar var, bu da onlardan biriydi, daha sonra birinin gizemli biçimde evime gelip gittiğini görecek, ağzını olağanüstü sıkı tutacaktı.

XXIII

"Gönülden bağlı bir dost değil arkadaş bulabilir insan kendine."

"Bulamazsınız belki tek dost dolaşsanız bütün dünyayı..."

(Eski bir Doğu şiirinden)

---

* (Zabtiyye). Osmanlı'da Tanzimat sonrası yurtiçi güvenlik işleriyle görevli daire, bu daireye bağlı olarak görev yapan kimse, polis, jandarma. (ç.n.)

XXIV

LOTI'DEN BRIGHTBURY'DEKİ ABLASINA

Eyüp ..., 1876

... Sana kalbimi açmak gitgide güçleşiyor, çünkü bakış açılarımız her gün birbirinden uzaklaşıyor. Hıristiyan dünya görüşü, inancımı yitirdikten sonra bile uzun süre ara sıra aklımı kurcaladı, belli belirsiz bir çekiciliği, avutucu bir yanı vardı bunun. Şimdi ise hiçbir anlamı kalmadı, daha boş, daha aldatıcı, daha kabul edilmez hiçbir şey bilmiyorum.

Hayatta dehşete kapıldığım zamanlar oldu, müthiş acılar çektim, sen de biliyorsun.

Evlenmek istedim, sana söylemiştim; çatımız altına sokmaya, yaşlı annemize layık bir genç kız bulma işini sana bırakmıştım. Senden ricam artık bunu aklından çıkarman. Evleneceğim kadını mutsuz ederim ben, zevk ve eğlence dolu bir hayatı sürdürmekten yanayım.

Sana Eyüp'teki hüzün dolu evimden yazıyorum, Yusuf adında bir genç çocuk dışında hiç kimseyle tek kelime konuşmadan saatlerce evimde oturuyorum, hatta kendimi konuşma sıkıntısına sokmamak için Yusuf'u ona istediklerimi işaretle yaptırmaya alıştırıyorum.

Sana kimsenin sevgisine inanmadığımı söyledimdi, bu doğru. Bana çokça sevgi gösteren birkaç dostum var, ama onların sevgisine inanmıyorum. Şu yakınlarında beni bırakıp giden Samuel belki içlerinde bana en bağlı olanıydı. Yine de hayale kapıldığım yok, onunki çocukça bir hayranlıktı. Günün birinde her şey uçup gidecek, ben yine yapayalnız kalacağım.

Ablacığım senin sevgine bir ölçüde inanıyorum, en azından alışkanlık meselesi bu, hem sonra bir şeye inanmak gerek. Beni sevdiğin doğruysa bunu söyle, bunu göster bana... Birine bağlanmak ihtiyacındayım, sevgin gerçekse beni inan-

dırmak için bir şeyler yap. Ayaklarımın altından yerin kaydığını, tamamıyla boşlukta kaldığımı hissediyorum, yüreğim daralıyor.

Sevgili yaşlı anneciğim sağ kaldığı sürece görünüşte bugün neysem öyle kalacağım. O öldükten sonra sana elveda diyeceğim, sonra ardımda hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolacağım...

XXV

LOTI'DEN PLUMKETT'E

Eyüp, 15 Kasım 1876

Varlığımı saran bütün bu Doğu'ya özgü hayalciliğin, Arif Efendi'nin arkasında çoğu zaman yüreğinde ölümcül bir soğukluk hisseden hüzünlü, acınası bir genç var. Bu içekapanık yaradılışlı gencin ara sıra bir parça konuşup içini döktüğü insan pek az, ama siz o insanlardan birisiniz. Ne yapsam boş Plumkett, mutlu değilim, hiçbir şey beni avutmuyor, usanç ve üzüntü içindeyim.

Yaşadığım yalnızlık içinde Selanik rıhtımlarında başıma sardığım şu Samuel adındaki baldırıçıplağa çok bağlandım. Hassas ve kalbi dürüst biri, Meyerbeer'in *Huguenots* operası sonunda ölen kahraman Raoul de Nangis'in deyişiyle Samuel demirle çevrili yontulmamış bir elmas. Üstelik arkadaşlığı yapmacıksız ve özgün, o yanımda olunca daha az sıkılıyorum.

Kış akşamları alacakaranlığın insana keder verdiği bir saatte yazıyorum size, yanık sesiyle ezan okuyan, yüzyıllardır Allah'ı ululamış o ağıtı okuyan müezzinden başka çevrede hiç ses işitilmiyor. Geçmişin anıları yüreğe işleyen bir netlikle belleğimde uyanıyor, çevremi kuşatan her şeyde iç karartıcı, üzüntü verici yanlar var ve ben Eyüp'e, bu kuş uçmaz kervan geçmez yere ne yapmaya geldiğimi soruyorum kendime.

Bari o burada olsaydı — o genç kadın, Aziyade...

Hep bekliyorum gelecek diye, sabırsızlıkla bekliyorum, ama ne çare...

Perdeleri örttüm, lambamı, ocağımı yaktım: Görüntü değişti, düşüncelerim de. Bir kürk paltoya sarınmış, ayaklarım kalın tüylü bir Türk halısı üzerinde mektubuma insanın içini ısıtan alevlerin önünde devam ediyorum. Bir an kendimi derviş sandım, hoşuma gitti bu.

Eğlenesiniz diye Plumkett, size yaşadıklarımdan hangi birini anlatayım bilmiyorum, anlatılacak konu çok yalnız seçmesi güç. Hem sonra yaşanmış yaşanmıştır öyle değil mi, artık ilgilendirmez bizi.

Oynaş tuttuğum, hiçbirini sevmediğim bir sürü kadın, bir dolu beklenmedik olay, hem yaya hem at sırtında dağ tepe bayır gezip tozmalar, her tarafta duygusuz ya da sevimsiz tanınmadık yüzler, epey bir borç, yakamı bırakmayan Yahudi tefeciler, tepeden tırnağa sırma işlemeli giysiler, ne bir şeye gönlüm var ne gönlümde biri...

Bu 15 Kasım akşamı saat onda durum şöyle:

Mevsim kış, soğuk bir yağmur, şiddetli bir rüzgâr acınası evimin camlarına vuruyor, onların çıkardığı gürültüden başka hiçbir ses işitilmiyor, tepemde asılı eski Türk işi lamba, şu saatte Eyüp'te yanan tek lamba. İslam dünyasının kalbi Eyüp iç karartıcı bir semt, padişahların kılıç kuşandığı kutsal cami burada; bu semtin sakinleri yalnızca Müslümanların en koyusu ve herkesten daha bağnaz insan sevmez yaşlı dervişler ile türbe bekçileridir...

Az önce söylediğim gibi dostunuz Loti evinde yalnız, üzerinde onu bir güzel saran tilki derisinden paltoyla kendini derviş sanmakta.

Kapılarını sürgülemiş evde olmanın verdiği bencilce erincin tadına varıyor, şu tekinsiz, yabancı barındırmaz yörede bu fırtınada dışarısının daha kötü olduğunu düşününce bu erinç artıyor.

Loti'nin odası bütün olağanüstü eski şeyler gibi insanı tuhaf düşlere, derin dalınçlara götürüyor; oyma işlemeli meşe tavan altında vaktiyle elbette sıradışı kiracılar barınmış, çok dramlar yaşanmıştır.

Bütünde bakınca evin özgün halini koruduğu görülüyor. Taban, hasırlar ve kalın tüylü halılar altında kayboluyor; evin bütün lüksü bu, bir de ortalığı kirletmemesi için içeri girerken Türk âdetleri uyarınca ayakkabılar çıkarılıyor. Odanın aşağı yukarı bütün eşyasının çok alçak bir sedir ile yere serpiştirilmiş yastıklardan ibaret oluşu Doğu halklarının kösnülü uyuşukluğunu yansıtmakta. Duvarlarda silahlar ve çok eskilerden kalma süsleyici nesneler asılı, her yana boyayla yazılı Kuran'dan ayetler, çiçekler ve hayali hayvan resimleriyle iç içe girmekte.

Yan taraf Türkçede dediğimiz gibi *harem*, kadınlar dairesi. Boş, orası da boş, Aziyade'nin gelmesini bekliyor, sözünü tutsaydı şimdi yanımda olması gerekirdi.

Bir küçük oda daha var, odama bitişik, o da boş. Samuel'in odası o, Samuel yeşil gözlü genç kadından bana haber getirmeye gitti Selanik'e. O da onun gibi pek geri geleceğe benzemiyor.

Olur da Aziyade gelmezse, ne yapalım, günün birinde bir başkası alır yerini. Ama yaratacağı etki tamamıyla farklı olurdu. Aziyade'yi seviyor gibiydim, onun yüzünden Türk olmayı seçtim.

XXVI

ABLASINDAN LOTI'YE

Brightbury..., 1876.

Sevgili Kardeşim,

Dünden beri mektubunun beni sürüklediği ümitsizlik içindeyim... Ortadan kaybolmak istiyorsun. Çok sevdiğimiz

annemizin bizden ayrıldığı gün ihtimal ki, yakın bir zamanda ortadan kaybolmak, beni sonsuza değin bırakıp gitmek istiyorsun. Anılarımız silinip gidecek, geçmişimiz yokluğa gömülecek – Brightbury'deki eski ev satılacak, sevdiğimiz eşyalar oraya buraya dağılacak – ve sen yaşıyor olacaksın... Bilmediğim bir yerde ama yaşlandığını, acı çektiğini hissettiğim bir yerlerde şeytanın pençesinde anlamsız, tatsız bir ömür süreceksin!.. Tanrı canını alsın daha iyi! O zaman sana ağlarım, o zaman yokluğunun gerektiğini anlar, kabullenir, acı çeker, boyun eğerim.

Söylediklerin beni kızdırıyor, içimi parçalıyor. Madem öyle diyorsun, o halde dediklerini yapacaksın, gözünü kırpmadan, yüreğin titremeden yapacaksın, çünkü senin hayatında artık benim yerim olmadığına inanıyorsun, o yüzden uğursuz, hayırsız bir yol tutman gerektiği sanısına kapılıyorsun... Senin hayatın benim hayatım demektir, gönlümde hiç kimsenin dolduramadığı bir yer var... orası senin yerin, beni bırakıp gittiğin zaman orası boş kalacak, beni yakıp kavuracak.

Kardeşimi kaybettim, hazırlıklıydım buna –alışmak zaman meselesi, birkaç aylık iş belki– şu an kayıp biri o, sonsuza değin kayıp, daha şimdiden çok büyük acılar içinde. Her şey çökmekte, paramparça olmakta. Sevgili yavru işte orada, dipsiz bir uçuruma yuvarlanıyor. Uçurumların uçurumuna. Havasızlıktan, ışıksızlıktan, güneşsizlikten acı çekiyor, ama gücü yok; gözleri yere, ayaklarına dikili, artık başını kaldırmıyor, kaldıramıyor, iblis ona bunu yasaklıyor... Yine de bazen direnmek istiyor. Çocukluğunda onun içini rahatlatan uzak bir sesi işitiyor, ama iblis ona, "Yalan bunlar, boş laf, delilik," diye sesleniyor. Efendisinden iyiye kötü, kötüye iyi demeyi öğrenen, yuvarlandığı uçurumun dibinde çılgına dönen, elleri kolları bağlı, kanlar içindeki zavallı çocuk ne yapıyor? Gülümsüyor.

İncelikli ve ezik ruhunun hiçbir şeyi beni şaşırtmıyor, hatta şeytanın alaylı gülümsemesi bile... Böyle olması gerekti!

Ah kardeşim, bir zamanlar bana söz ettiğin o erdem özlemini bile yitirmişsin. Sevgili yavrularının annesi, sana can yoldaşı olacak o tatlı, alçakgönüllü, o sevecen, hoş, sevimli, o gencecik kadını da artık istemiyorsun. Oysa ben onun eski salonda, eski portrelerin altında oturduğunu görür gibi oluyordum...

Bir yozlaşma fırtınası geçmiş bunların üzerinden. Yüreği sevgisiz yaşayamayan, sevgiye aç, sevgiye susuz bu kardeş artık sevgi istemiyor, tertemiz sevgiler istemiyor, yaşlanacak ama yanında onu candan sevecek, gönlünü şenlendirecek kimse olmayacak. Oynaşları haline gülecekler, başka ne beklenir ki onlardan, işte o zaman bir başına, ümitsizlik içinde ölüp gidecek.

Sen ne kadar mutsuzsan ne kadar tereddüt, şaşkınlık içinde ve derdini dökme arzusundaysan, ben de seni o kadar çok seviyorum. Ah benim sevgili kardeşim, bir tanem, yeniden hayata bağlanabilsen, Tanrı bir istese bunu... Yüreğimdeki üzüntüyü görebilseydin, dualarımdaki sıcaklığı hissedebilseydin keşke...

Ama korku, inanç değiştirmenin sıkıntısı, Hıristiyan hayatının renksiz katılıkları... İnanç değiştirme, ne tiksindirici bir söz!.. Can sıkıcı vaazlar, saçma sapan konuşan adamlar, iç karartıcı bir kuralcılık, renkten, ışıktan yoksun bir katılık, büyük sözler, anlaşılmaz bir laf kalabalığı... Bütün bunlar mı sana çekici gelecek? Bak, bütün bunlar İsa değil; senin tanıdığını sandığın İsa benim tanıdığım, tapındığım ışık saçan İsa değil. Ona karşı ne korku ne sıkıntı ne de uzaklık hissedersin. Çok acı çekiyor, yanıp kavruluyorsun... O seninle birlikte ağlayacaktır.

Her an dua ediyorum bir tanem, daha öncesinde hiç olmadığı kadar kalbim seninle dolu... İster on, ister yirmi yıl sonra olsun, bir gün inanacağını biliyorum. Belki bundan hiç haberim olmayacak –belki yakında öleceğim– ama hep ümit ve dua edeceğim!

Çok fazla yazdım sanırım. Sayfalar dolusu! Okuması güç! Sevgili kardeşim daha şimdiden omuz silkiyor. Günün birinde yazdığım mektupları hiç mi okumayacak acaba?

XXVII

"Koca Hayrullah, bana kadın getir!" dedim.

İhtiyar Hayrullah tam önümde yerde oturuyordu. Zararlı, iğrenç bir böcek gibi tortop olmuştu, kel ve sivri kafası lambamın ölgün ışığında parlıyordu.

Bir kış akşamı saat sekizdi, bütün Eyüp bir mezar kadar sessiz ve karanlıktı.

Koca Hayrullah'ın Yasef adında on iki yaşında bir oğlu vardı, onu üzerine titreyerek yetiştiriyordu. Bu konu bir yana, tam anlamıyla rezil herifin tekiydi. İstanbul'un düşkün bir ihtiyar Yahudisinin yapacağı bütün karanlık işleri yapıyordu, özellikle bunlardan biri dolaysıyla Yüzbaşı Selahattin ve birçok Müslüman dostumla bağlantısı vardı.

İnsanlar yıllardır onu ortalıkta görmeye alıştıkları için her yerde kabul gören, hoşgörüyle karşılanan bir adamdı. Sokakta ona rastlayanlar "Merhaba Hayrullah" der hatta kıl dolu iri parmaklarının ucuna dokunurlardı.

Koca Hayrullah uzun uzadıya düşündükten sonra istediğime bir cevap verdi:

"Bay Marketo, şu sıralar kadınlar çok pahalı. Ama," diye ekledi, "daha ucuza gelen eğlenceler var, hatta bu akşam bile böyle bir eğlence sunabilirim size Bay Marketo... Bir parça müzik mesela, kuşkusuz hoşunuza gidecektir."

Bu gizemli sözlerin ardından fenerini yaktı, paltosunu, pabuçlarını giydi, gözden kayboldu.

Yarım saat sonra odamın girişini örten kapı perdesi aralandı, altı genç Yahudi oğlan içeri girdi, üzerlerinde kırmızı, mavi, yeşil, turuncu renkte kenarlarına kürk geçirilmiş giysiler vardı. Hayrullah kendisinden daha gudubet bir ihtiyarla birlikte onlara eşlik ediyordu. Herkes defalarca eğilip büküle-

rek selam verip yere oturdu, buna karşılık ben tıpkı bir Mısır tanrısı heykeli gibi kıpırtısız, tepkisiz olduğum yerde kaldım.

Oğlanların ellerinde arpe benzer yaldızlı küçük çalgılar vardı, yalancı taşlı yüzüklerle dolu parmaklarını teller üzerinde gezdirmeye başladılar. Tuhaf bir müzik çıktı ortaya, birkaç dakika ses çıkarmadan dinledim.

"Nasıllar Bay Marketo, hoşunuza gittiler mi?" diye sordu Hayrullah kulağıma eğilerek.

Durumu çoktan kavramıştım, hiçbir şaşkınlık belirtisi göstermedim, sadece insanların ne kadar alçalabileceğini görme merakımdan biraz daha ileri gittim.

"Bak Hayrullah dedim, senin oğlun bunların hepsinden daha güzel..."

İhtiyar bir an düşündü ve cevap verdi:

"Bay Marketo bu konuyu yarın konuşuruz."

... Bütün bu kalabalığı uyuz bir hayvan sürüsü gibi defettikten sonra, sessizce kapı perdesini kaldıran koca Hayrullah'ın sivri kafası yeniden belirdi karşımda.

"Acıyın bana! Bay Marketo," dedi, "evim çok uzakta, herkes altınlarım var sanıyor. Şu saatte beni kapı dışarı edeceğinize kendi ellerinizle öldürseniz daha iyi. Bırakın evinizde bir kenarda uyuyayım, yemin ederim gün ışımadan çeker giderim."

Kendimde onu dışarı atacak cesareti bulamadım, kimse onu öldürmese bile soğuktan ve korkudan ölüp giderdi. Evde ona kalabileceği bir köşe gösterdim, havı dökük paltosuna sarınıp geçkin bir tespihböceği gibi tortop oldu ve buz gibi gece boyunca orada öyle kaldı. Titrediğini duyuyordum, göğsü hırlıyor, öksürüyordu. Haline acıdım, kalktım üzerine bir yaygı attım battaniye niyetine.

Gün ağarmaya başlayınca ortadan kaybolmasını istedim; bir daha eşiğimden içeri adım atmamasını, hiçbir yerde, hiçbir zaman karşıma çıkmamasını öğütledim.

3

Eyüp'te İkimiz

I

Eyüp, 4 Aralık 1876

Bana "O kadın geldi!" demişlerdi, iki günden beri ateşler içinde onu bekliyordum.

"Bu akşam," demişti Hatice (Selanik'te geceleri kayığında Aziyade'ye eşlik eden, hanımı için hayatını tehlikeye atan yaşlı zenci halayık), "bu akşam bir kayık onu Eyüp İskelesi'ne, senin evinin önüne getirecek."

Üç saattir orda onu bekliyordum.

Gün boyu hava güzel, pırıl pırıldı, Haliç'te gidiş geliş alışmadık bir hareketlilik içindeydi, günbatımında binlerce kayık Eyüp İskelesi'ne yanaşıyor, işleri dolayısıyla İstanbul'un kalabalık merkezlerine, Galata'ya ya da Kapalıçarşı'ya giden Türkleri oturdukları sakin semte geri getiriyordu.

Eyüp'te beni tanımaya başlamışlardı, görenler:

"İyi akşamlar Arif, ne bekliyorsunuz burada böyle?" diyorlardı.

Adımın Arif olamayacağını, Batı'dan gelme bir Hıristiyan olduğumu pekâlâ biliyorlardı, ama bendeki Doğu özen-

cinin kimseye zararı yoktu, o yüzden herkes seçtiğim bu adla sesleniyordu bana.

II

Portia! Göğü aydınlatan Portia! Uzat elini, ben geldim.
Alfred de Musset, *Portia*

Azapkapı'dan kalkan bir kayık tek başına yol alırken güneş batalı iki saat olmuştu. Kürek çeken Samuel'di, kıç tarafında minderler üstünde yüzü peçeli bir kadın oturuyordu. Gördüm, gelen oydu.

Eyüp'e vardıkları zaman cami meydanı iyice tenhalaşmıştı, gece ayazdı.

Tek kelime söylemeden elinden tuttum ve onu peşim sıra sürükleyerek eve koştum, zavallı Samuel'i dışarıda unuttum.

Olanaksız düş gerçekleşince, o buraya gelince, onun için hazırlanan bu odada, demir sürgülü kapıların ardında onunla baş başa kalınca, yanıbaşına çöktüm kaldım, dizlerine kapandım öptüm. Onu delicesine arzuladığımı hissettim, sanki bu dünyada değil gibiydim.

O sırada sesini işittim. İlk kez o konuşuyor ve ben anlıyordum –hiç tatmadığım bir esriklik duydum!– tek kelime olsun söyleyecek Türkçe söz bulamadım, oysa bu dili onunla konuşmak için öğrenmiştim. Ona öteden beri konuştuğum dilde, İngilizce cevap veriyor, tutarsız şeyler söylüyor, hatta neler dediğimi kendim de anlamıyordum.

"Seviyorum seni Loti'm," diyordu bana.

Bu sözleri, bu alışıldık sözleri Aziyade'den önce de söyleyenler oldu bana, ama aşkın tatlı ezgisi kulaklarıma ilk kez Türkçe olarak çarpıyordu. Bu olağanüstü güzel ezgiyi unutmuş gitmiştim, genç bir kadının olanca saflığıyla alabildiğine bir esriklik içinde gönlünden kopup gelen bu ezgiyi bir daha duymam mümkün müydü acaba? Sanki daha önce hiç duy-

mamış gibi, sanki bezginlik içindeki ruhumda yankılanan göksel bir ilahi gibi duymam mümkün müydü?

İşte o zaman onu kollarıma alıp kaldırdım, daha iyi görmek için başını ışığa tuttum ve Romeo* gibi konuştum:

"Yinele! Bir daha söyle o söylediklerini!"

Ona anlaması gereken birçok şey söylemeye başladım, Türkçe sözcükler aklıma geldikçe dilim çözülüyordu, ona bir sürü soru soruyor, "Cevap ver bana!" diyordum.

Ona gelince; kendinden geçmiş bana bakıyordu, ama görüyordum kafası yerinde değildi ve ben boşa konuşuyordum.

"Aziyade," dedim, "dinlemiyor musun beni?"

"Hayır," diye karşılık verdi.

Ve pes bir sesle şu tatlı ve yabanıl sözleri söyledi bana:

"Senin ağzını yerim ben!"

III

Eyüp, Aralık 1876

Aziyade az konuşuyor; çoğun gülümsüyor ama hiç gülmüyor, yürürken hiç ses çıkarmıyor, hareketleri yumuşak, kıvrak ve sakin, hiç işitilmiyor. Bu küçük gizemli kadın işte böyle biri, çoğu zaman gün ışırken ortadan yitiyor, gece vakti cinlerin, hayaletlerin kol gezdiği saatte geri geliyor.

Doğaüstü bir şeyler var onda, sanki geçtiği yerleri ışığıyla aydınlatıyor. İnsan onun çocuksu, ciddi başını çevreleyen bir hale arıyor ve hoş bir şekilde yanaklarını, alnını çevreleyen, ele gelmez, biçime girmez kısacık saçlarına ışık düşüğü zaman bu haleyi gerçekten görüyor.

O bu kısa saçlarını çok yakışıksız buluyor, her sabah bir saat boş yere onları yatırmaya uğraşıyor. Yaptığı bu iş ve

---

* Shakespeare'in *Romeo ile Juliet*'ine anıştırma, Perde II Sahne 2, Romeo: "Konuşuyor. Ah! Konuş yine, ışık saçan melek!" (ç.n.)

tırnaklarını turuncu kırmızı bir renge boyamak onun başta gelen iki uğraşı.

Türkiye'de yetişmiş bütün kadınlar gibi tembel; buna karşılık nakış işlemesini, gül suyu yapmasını, adını yazmayı biliyor. Büyük bir ciddiyetle, sanki çok önemli bir iş yaparmış gibi bütün duvarlara adını yazıyor, yazarken bütün kurşunkalemlerimin ucunu kırıyor.

Aziyade düşüncelerini bana ağzıyla değil, daha çok bakışlarıyla iletiyor, yüzünün ifadesi insanı şaşırtacak kadar değişken ve canlı. Bakışlarını konuşturmayı öylesine iyi biliyor ki, çok daha ender konuşsa ya da konuşmayı hepten bir yana bıraksa olur.

Çoğu zaman ruh haline göre Türkçe bir şarkıdan bazı yerler söyler; Avrupalı bir kadının duygularını bu yolla ifadesi can sıkabilirse de onda Doğu'ya özgü bir çekicilik taşıyor.

Çok genç ve körpe olmasına karşın sesi kalın, ayrıca hep pes perdeden şarkı söylüyor, Türkçenin patlayıcı ünsüzleri kimi zaman sesine bir boğukluk veriyor.

Aziyade on sekiz on dokuz yaşlarında. Kendi başına ve birdenbire son derece önemli kararlar alabilme, ne pahasına olursa olsun, ucunda ölüm de olsa bunları uygulama yetisine sahip biri.

IV

Vaktiyle Selanik'te, onun yanında sadece bir saat geçirmek için Samuel ile birlikte hayatımızı tehlikeye atmamız gerektiği zaman şöyle çılgınca bir düş kurmuştum: Doğu'da bir yerlerde, kimsenin bilmediği bir köşede onunla birlikte yaşayacaktım, zavallı Samuel de yanımızda olacaktı. Müslüman zihniyetine aykırı ve her bakımdan olanaksız bu düşü aşağı yukarı gerçekleştirdim.

İstanbul böylesi bir şeye kalkışabilecek tek yerdi, eskiden bir örneği de Paris olan gerçek bir insan çölü, herkesin keyfince, denetimsiz yaşadığı –aynı anda Loti, Arif, Marketo

gibi farklı kişiliklere bürünebildiği– çok sayıda büyük yerleşimin bir araya geldiği bir şehir.

... Bırakalım kış rüzgârları essin, bırakalım aralık ayının boraları kapımızın demirlerini, pencerelerimizin kafeslerini sarsıp dursun.

Ağır demir sürgülerin, yığınla dolu silahın –Türk evinin dokunulmazlığının– koruması altında evimizde bakır mangal karşısında oturmak ne kadar hoş küçük Aziyade!

V

LOTI'DEN BRIGHTBURY'DEKİ ABLASINA

Sevgili ablacığım,

Sana daha önce yazmamakla katılık, değerbilmezlik ettim. Sana çok acı verdiğimi söylüyorsun, inanırım. Ne yazık ki, yazdıklarımın hepsi düşündüğüm şeylerdi ve hâlâ öyle düşünüyorum, sana yaptığım bu kötülüğe karşı elimden bir şey gelmez artık; yalnızca, sana bütün kalbimi dökmekle hata yaptım, ama sen öyle istedin.

Beni sevdiğini sanıyorum, başka kanıt olmasa bile mektupların yeterli. Ben de seni seviyorum biliyorsun.

Bir şeye yönelmem gerektiğini söylüyorsun, iyi ve dürüstçe bir amaca yönelmem, onu benimsemem gerektiğini. Ama yaşlı bir annem var benim, bugün hayatımdaki amaç o, kendimi ona adamayı amaç edindim. Onun için belli bir neşe, belli bir cesaret yaratıyorum kendime, onun için varlığımın olumlu, sağduyulu yanını koruyor, deniz subayı Loti olarak kalıyorum.

Yorgunluk ve yıpranış içinde tükenip giden, herkesin yüz çevirdiği yaşlı bir sefihten daha iğrenç bir şey olmadığı konusunda seninle aynı fikirdeyim. Ama ben hiçbir zaman o duruma düşmeyeceğim, sağlığım, gençliğim, sevenlerim kalmayınca ortadan kaybolacağım.

Ne var ki, sen beni anlamamışsın: Ortadan kaybolduğum zaman, ölmüş olacağım.

Sizler için, senin için, geri döndüğüm zaman son bir çaba harcayacağım. Sizin aranızda düşüncelerim değişir, beğendiğiniz bir genç kız bulursanız onu sevmeye çalışırım, sizin hatırınız için seveceğim kadın olarak onda karar kılmaya çabalarım.

Sana Aziyade'den söz ettiğime göre, artık geldiğini pekâlâ söyleyebilirim. –Beni olanca ruhuyla seviyor, günün birinde onu bırakabileceğimi hiç aklından geçirmiyor.– Samuel de geri döndü; ikisi de beni öylesine sevgiye boğuyorlar ki, geçmişi, nankörleri unutuyorum ve biraz da uzakta olanları…

VI

Yavaş yavaş Arif Efendi'nin mütevazı evi gösterişli bir hal adı: İran halıları, İzmir işi kapı perdeleri, çiniler, silahlar… Bütün bu eşya bir bir geldi, bu pek kolay olmadı, eşyanın böyle güç edinilmesi ona daha bir çekicilik katıyor.

Saray döküntüsü pembe gül işlemeli mavi saten duvar kaplamalarını kumardan gelen para sağladı, bir zamanlar çıplak olan duvarlar şimdi ipek kaplı. Gözden ırak bir viranede gizli bu şatafat olağandışı bir düşü andırıyor.

Aziyade de her akşam yeni bir şeyler getiriyor, Abidin Efendi'nin evi değerli eski eşyayla dolu bir kırkambar, Aziyade'nin dediğine göre hanımların efendilerinin mallarını ödünç almaya hakları varmış.

Bu düş sona erince Aziyade bütün getirdiklerini geri alacak, bana ait ne varsa satılacak.

VII

Doğu'da yaşadığım hayatı, özgür, açık havada geçen hayatımı, aylak gezmelerimi, İstanbul'un gürültü patırtısını kim verir bana geri?

Gece Eyüp'e dönmek üzere sabah Sultanahmet Meydanı'ndan yola koyulmak, elde tespih camileri dolaşmak, bütün kahvelerde, türbelerde, yatır mezarlarında, hamamlarda, meydanlarda şöyle bir durmak, zarfları bakır ayaklı küçücük mavi fincanlarla Türk kahvesi içmek, güneşte oturmak, bir nargile tüttürerek kendinden geçmek, dervişlerle, gelen geçenle söyleşmek, hareket ve ışık dolu bu tablonun bir parçası olmak, özgür, tasasız, tanınmayan biri olmak ve sevdiğiniz kadının akşama sizi evde beklediğini düşünmek...

Genç arkadaşım Ahmet'le birlikte dolaşmak pek hoştur; kâh neşeli, kâh dalgındır, halk adamıdır ve aşırı şair ruhludur, her an güler ve ölesiye sadık biridir.

Eski İstanbul'un içine daldıkça, kutsal Eyüp semtine, büyük mezarlıklara yaklaştıkça tablo giderek kararır. Kenardan köşeden yine ara sıra Marmara Denizi'nin mavisi, Adalar ya da Asya yakasının dağları görünür, ama gelen geçen seyrek, evler yıkkındır; her şeyin üzerine bir eskilik ve gizem sinmiştir, görünen her şey eski zamanların Türkiye'sinden yabanıl öyküler anlatır.

Eyüp'e vardığımızda çoğu zaman akşam karanlığı çökmüş olur, ama daha önce herhangi bir yerde, o küçük Türk lokantalarının birinde akşam yemeği yeriz; Ahmet kullanılan malzemenin temizliğini bizzat denetler, yemek hazırlanırken başında durur.

Ondan sonra fenerlerimizi yakar, evimize –o güzel, gözlerden ırak, huzur dolu, uzaklığı bile çekici küçük evimize– geri döneriz.

VIII

Arkadaşım Ahmet yaşlı babasının hesabına göre yirmi, yaşlı annesi Fatma'nın hesabına göre yirmi iki yaşında, Türkler hiç yaşlarını bilmezler. Dış görünüşüyle acayip bir delikanlı, kısa boylu, Herkül gibi güçlü kuvvetli biri, bilmeyen zayıf, kavruk yüzüne bakıp çelimsiz bir genç sanabilir;

ufacık kartal burun, küçücük ağız, kâh hüzünlü bir yumuşaklık dolu, kâh neşe ve espri fışkıran minik gözler. Bütüne bakınca kendine özgü bir alımlılığı var.

Eşi benzeri olmayan bir çocuk; en gülünç düşünceleri yepyeni bir biçimde dile getirirken kuşlar gibi neşeli, şeref, namus konularında aşırı duygusal biri. Okuma yazması yok, hayatını at sırtında geçiriyor, hem açık kalpli hem eliaçık: Kazancının yarısını yaşlı sokak dilencilerine dağıtıyor. Gelene geçene kiraya verdiği iki atı bütün serveti.

Ahmet kim olduğumu keşfetmek için iki gün uğraştı ve ileride onu yakınlarım arasına kabul etmem koşuluyla yalnızca kendisinin bildiği bu sırrı saklayacağına söz verdi. Zamanla kendisini bir dost olarak kabul ettirdi ve evimizdeki yerini aldı. Aziyade'ye tapıyor, bir dediğini iki etmiyor, onun adına hatta ondan daha çok kıskançlık ediyor, Aziyade'ye hizmet adına eski polislere özgü bir ustalıkla beni dikkatle izliyor.

"O ufak tefek Yusuf'un yerine beni hizmetine alsana," dedi bir gün, "hırsız, ahlaksız biri o. Ona ne veriyorsan bana da onu verirsin, ille bir şey vermek istersen, biraz da şaka olsun diye uşaklık yapacağım, o zaman senin evinde kalırım bu da beni eğlendirir."

Ertesi gün Yusuf işten çıkarıldı, onun yerini Ahmet aldı.

IX

Bir ay sonra çalışmasına karşılık sabır timsali Ahmet'e utana sıkıla iki mecidiye* verdim, öfkeden mosmor kesildi, pencerelerden ikisinin camını kırdı, ertesi gün parasını kendi cebinden verip yeni cam taktırdı. Ücret sorunu böylece çözülmüş oldu.

---

* Sultan Abdülmecit zamanında çıkarılan yirmi kuruş değerindeki gümüş sikke. (ç.n.)

X

Onu bir akşam odamda öylesine dikilmiş tepinirken buldum.

"Sen çok şeytansın Loti! Sen çok hınzırsın Loti! Nasıl birisin anlamadım gitti!"

Cepkeninin geniş beyaz yeni içindeki kolunu öfkeyle sallıyor, küçük başını oynattıkça fesinin ipek püskülü sağa sola savruluyordu.

İstanbul'da kalmam için Aziyade ile birlikte şunu tasarlamıştı: Servetinin yarısını, atlarından birini bana verecekti, bense gülerek reddediyordum. O yüzden çok şeytandım, anlaşılmaz biriydim.

O akşamdan sonra onu gönülden sevdim.

Sevgili küçük Aziyade'm benim, beni İstanbul'da tutabilmek için bütün mantığını kullanmış, gözyaşı dökmüştü, İstanbul'dan ayrılışım için öngörülen tarih kara bir bulut gibi mutluluğunun üzerine çökmüştü.

Bütün yollar tükenince:

"Sen benim canımsın Loti," diyordu, "sen benim Tanrı'msın, kardeşim, dostum, sevgilimsin. Sen gidince Aziyade için her şey bitecek, gözleri kapanacak, Aziyade ölecek. Şimdi ne istersen öyle yap, sen bilirsin!"

"Sen bilirsin" çevrilmesi olanaksız bir söz, anlamı aşağı yukarı şöyle: "Ben acınası küçük bir kızım, seni anlayamam, her ne karar verirsen önünde eğilirim, sen ne dersen başım üstüne."

Sen gidince ben de uzaklara dağlara gideceğim ve şarkımı senin için söyleyeceğim:

Şeytanlar, cinler
Kaplanlar, düşmanlar,
Aslanlar...
Dostumun uzağından geçin...

Ve ben dağda şarkımı senin için söyleye söyleye açlıktan ölüp gideceğim.

Bunu her akşam alçak sesle söylediği bir şarkı izlerdi, uzun, tekdüze, tartımı acayip, ses aralıkları kulağa yabancı gelen bu şarkı, Doğu parçalarına özgü bir hüzünle biterdi.

İstanbul'u terk ettikten sonra, sonsuza değin ondan ayrıldıktan sonra geceleri Aziyade'nin şarkısı daha uzun müddet kulaklarımda çınlayacak.

XI

ABLASINDAN LOTI'YE

Brightbury, Aralık 1876

Sevgili Kardeşim,

Mektubunu tekrar tekrar okudum! Şimdilik daha fazlasını bekleyemem ve oğlunu ölü gören Tevrat'taki Şunemli kadın gibi "her şey yolunda" diyebilirim.* Pusulayı şaşırmış, kararsızlık içindeki bütün kalpler gibi senin zavallı kalbin de çelişkilerle dolu. Çaresizlikten feryat ediyorsun, her şeyin elinden kayıp gittiğini söylüyor, ısrarla benden şefkat bekliyorsun ve ısrarla seni sevdiğimi söylediğim zaman *uzakta olanları unuttuğunu*, Doğu'nun o köşesinde çok mutlu olduğunu, bu yeryüzü cennetinin sürüp gitmesini istediğini görüyorum.

Ama benim indimde her şey süreklidir, değişen bir şey yoktur, tatlı çılgınlıklarını unuttuğun, onların yerlerini yenileri aldığı zaman beni yine öyle bulacak, belki ondan sonra şu anda düşündüğünden daha çok değer vereceksin.

---

* *Kitabı-ı Mukaddes*, Krallar II. Kitap, Bap 4, 1-38 ayetlerde anlatıldığı üzere (*Kuran-ı Kerim*'de Elyesa olarak geçen) Elişa Peygamber, çocuğu olmayan yaşlı bir kadın için dua eder ve kadının çocuğu olur. Daha sonra çocuk ölür ve Elişa tarafından hayata döndürülür. Kadın çocuğun ölümünü kimseye söyelemez, hatta durumu kendisine soran kocasına bile "her şey yolunda" cevabını verir. (ç.n.)

Sevgili kardeşim, sen bana, Tanrı'ya ve bize aitsin. Öyle hissediyorum ki, bir gün, belki yakında, cesareti, kendine güveni, ümidi yeniden bulacaksın. O hatanın ne kadar tatlı ve hoş, ne kadar değerli ve hayırlı olduğunu göreceksin. Ey bin kez kutsanası yalan, beni yaşatan, pişmanlığa ve korkuya kapılmadan ölmemi sağlayacak, yüzyıllardır dünyayı yöneten, şehitler verdirmiş, büyük halklar yaratmış, yası neşeye çeviren, her yerde "aşk, özgürlük, merhamet" diye haykıran yalan!

.....

XII

Bugün 10 Aralık, padişahı ziyaret günü.

Dolmabahçe Sarayı'nın avlusunda her taraf kar gibi beyaz; yerler bile, rıhtım, döşeme taşları, basamaklar hep mermer, lal rengi giyimleriyle padişah muhafızları, sırma işlemelerle bezeli gök mavisi giysiler içinde mızıkacılar, sarı turuncu astarlı elma yeşili kıyafetleriyle uşaklar bu inanılmaz beyazlıkta hemen göze batıyorlar.

Sarayın akroterleri ve saçak silmeleri martı, karabatak, leylek sürülerine tünek görevi yapıyor.

İçerisinin görkemi ise göz kamaştırıcı.

Merdivenlerde sağlı sollu baltacılar dizili, başlarında koca sorguçlarıyla hiç kıpırdamadan duruşları üzerleri yaldızlı mumyaları andırıyor. Biraz da *Bin Bir Gece Masalları* kahramanı Alâattin gibi giyinmiş muhafız alayı subayları onlara işaretle emirler veriyorlar.

Padişah sert, solgun, yorgun ve çökmüş görünüyor.

Kısa bir resmi kabul, kandilli temennalar*, huzurdan ayrılışta yerlere kadar eğilip geri geri yürünüyor.

---

* Temenna, sağ eli dizden aşağı indirdikten sonra yukarı doğru kaldırıp ağza ve başa götürerek selam vermek, kandilli temenna, yerlere kadar eğilerek temenna etmek. (ç.n.)

Boğaz'a bakan büyük salonda kahve ikramı.

Hizmetkârlar dizüstü çöküp çubuklarınızı yakıyorlar, değerli taşlarla bezeli iki metre uzunluğundaki çubukların imameleri* kehribar, lüleleri ise gümüş tepsiler üzerine konulmakta.

Kahve fincanlarının gümüş oyması zarfları gülü andırır biçimde yontulmuş iri elmaslarla ve bir sürü değerli taşla süslü.

XIII

Şu İslam diyarında ihtiyar Abidin Efendi'den daha talihsiz bir koca yoktur herhalde. Hiç evinde durmaz bu yaşlı adam, hep Anadolu tarafında bir yerlerdedir, en büyüğü otuz yaşında olan dört karısına gelince, dört kadın olağanın dışında birbirleriyle pek güzel anlaşırlar ve yaptıkları kaçamakların sırrını saklarlar.

En gençleri, en güzelleri Aziyade olduğu halde yaşça kendisinden büyük olan diğerleri onu ne dışlıyor ne de ele veriyorlar.

Anlamını pek kavrayamadığım bir törenle hanım ve zevce unvanı verildiği için o da zaten diğerleriyle eşit konumda.

XIV

Aziyade'ye dedim ki:

"Efendinin evinde neler yapıyorsun? O uzun günlerinizi haremde nasıl geçiriyorsunuz?"

"Ben mi?" can sıkıntısıyla diye cevap verdi, "Seni düşünüyorum Loti, resmine bakıyorum, saçlarına dokunuyorum ya da avunmak için buradan götürdüğüm sana ait ufak tefek şeylerle oyalanıyorum."

Bir başkasının resminin ve saçlarının elinde bulunması Aziyade için çok tuhaf bir şeydi, ben olmasam böyle bir şeyi

* Tespih, çubuk ve vb. nesnelerin baş tarafına takılan uzunca parça. (ç.n.)

hiçbir zaman düşünemezdi, bu onun Müslüman inançlarına aykırı, gâvurlara özgü bir yenilikti, ama Aziyade bunda ürküntüyle karışık bir çekicilik buluyordu.

Saçlarından bir tutam kesip almama izin verdiği için Aziyade'nin beni çok sevmesi gerek, saçları uzamadan ansızın ölebileceğini, öbür dünyada koca bir tutamını bir kâfirin dibinden kestiği saçlarıyla görüneceğini düşünüyor, bunu düşündükçe ürperiyordu.

"Peki ama Aziyade," dedim ona, "ben Türkiye'ye gelmeden önce ne yapıyordun?"

"O zamanlar Loti, küçük bir kız sayılırdım. Seni ilk kez gördüğümde Abidin'in haremine gireli on ay olmamıştı, henüz canım sıkılmıyordu. Kendi odamda, sedirde oturur, sigara ya da haşhaş içer, hizmetçim Emine'yle kâğıt oynar ya da Hatice'nin çok güzel anlattığı kara adamlar ülkesi masallarını dinlerdim; bu masallar çok eğlenceliydi.

Fenzile Hanım bana nakış işlemesini öğretiyordu. Ayrıca diğer haremlerin hanımlarını ziyarete gitmemiz ve onların ziyaretlerini kabul etmemiz gerekti.

Efendimize karşı da görevlerimizi yapmamız gerekti, nihayet gezmeye çıkmak için elimizin altında araba vardı. Kocamızın faytonu her gün birimizin emrindeydi, ama işlerimizi ayarlayıp dışarı birlikte çıkmayı, birlikte gezmeyi daha çok seviyorduk.

Oldukça iyi anlaşıyorduk.

Fenzile Hanım beni çok sever, haremde en yaşlı, en saygın kadın odur. Besime çabuk kızar, bazen çok büyük öfkeye kapılır, ama onu yatıştırmak kolaydır, hem öfkesi uzun sürmez. Ayşe dördümüz içinde en kötüsüdür, aramızda en suçlu o olduğu için herkesle iyi geçinmek zorundadır, işi bitinceye kadar herkese pek yumuşak davranır. Bir defasında oynaşını odasına almaya bile cüret etmişti!.."

Sadece sevdiğimin yaşadığı yer hakkında bir fikir edinmek için Aziyade'nin odasına girmeyi çoğu zaman ben de

hayal ettim. Bu tasarı üzerine çok tartıştık, hatta konuyu Fenzile Hanım'a bile danıştık ama gerçekleştirmedik; Türk âdet ve geleneklerini daha iyi öğrendikçe bunun ne kadar çılgınca bir girişim olacağını daha iyi anlıyorum.

"Bizim haremimiz," diye sözünü bağladı Aziyade,"aramızdaki karşılıklı anlayış ve içimizdeki uyum nedeniyle örnek gösterilen bir haremdir."

"Üzücü bir örnek yine de!"

İstanbul'da bu tür çok harem var mıdır acaba?

Fesadı bu hareme ilk kez o güzel Ayşe Hanım sokmuş. Fesat iki yılda hızla yayılmış, yaşlı adamın evi bütün hizmetkârların parayla satın alındığı bir yalan dolan yuvasına dönmüş. Sımsıkı demir parmaklıkla çevrili, ciddi görünüşlü bu büyük kafes gizli kapıları, gizli merdivenleriyle bir çeşit gözbağcı kutusu haline gelmiş böylece, tutsak kuşlar hiçbir cezaya uğramadan dışarı çıkıyor gökyüzünde her yöne uçabiliyorlardı.

XV

İstanbul, 25 Aralık 1876

Güzel bir Noel gecesi, apaydınlık, yıldız dolu ve soğuk.

Saat on birde *Deerhound*'dan Fındıklı Camii'nin yanı başında karaya çıktım, caminin alemi ay ışığında parlıyordu.

Ahmet orda beni bekliyordu, ellerimizde fenerler Türk mahallelerinin garip sokaklarından geçerek Beyoğlu'na doğru çıkmaya başlıyoruz.

Köpekler arasında büyük telaş var. İnsanın kendini Gustave Doré'nin resimlediği fantastik bir masal içinde geziniyor sanası geliyor.

Yukarıda, şehrin Avrupalı kesiminde, tıpkı aynı tarihte, yurdumun her yanında kutlananlar gibi bir Noel kutlamasına davetliyim.

Hey gidi günler... çocukluğumun Noel geceleri... ne tatlı anıları var belleğimde...

XVI

Eyüp, 27 Aralık 1876

Sevgili Plumkett,

İşte zavallı Türkiye de meşrutiyeti ilan ediyor! Sorarım size nereye varır bu gidiş, doğduğumuz yüzyıl hangisi? Meşrutiyet yanlısı bir padişah! İşte bu, bir padişaha dair kafama iyice yerleştirilen bütün tasavvurları altüst ediyor.

Eyüp'te herkes bu olaydan üzgün, dinine bağlı bütün Müslümanlar Allah'ın onları bıraktığına, padişahın aklını yitirdiğine inanıyorlar. Bütün ciddi şeyleri, özellikle siyaseti şaklabanlık olarak gören ben, Türkiye'nin bu yeni sistemi uygulamakla özgünlüğünden çok şey kaybedeceği kanısındayım.

Bugün birkaç dervişle birlikte Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinde oturup söyleştik. Bir yandan Kuran'ı yorumlarken biraz da siyaset yaptık, ne gözlerinin önünde oğlu Mustafa'yı boğduran o büyük hükümdarın ne de kalkık burunlu zevcesi Hürrem'in meşrutiyeti kabul edeceklerini konuştuk, parlamenter rejim Türkiye'yi mahvedecek, buna hiç kuşku yok.

XVII

İstanbul, 27 Eylül
7 Zilhicce 1293

Sağanağın dinmesini beklemek için Beyazıt Camii'ne yakın bir kahvehaneye girmiştim.

Başı sarıklı yaşlı adamlardan, aksakallı ihtiyarlardan başka kahvede kimse yoktu. İhtiyarlar (hacı babalar) oturmuşlar gazete okuyorlar ya da buğulanmış camlar ardından yağmur altında koşuşturanlara bakıyorlardı. Ansızın bastıran yağmura yakalanan Türk kadınları pabuçlarının ve nalınlarının imkân verdiği olanca hızla kaçışıyorlardı. Sokakta

büyük kargaşa yaşanıyor, insanlar itişip kakışıyorlardı, bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu.

Çevremdeki ihtiyarlara dikkatle baktım, geçmişin modasına uygun giyinmeye büyük özen gösterdikleri belliydi, üstlerindeki her şey, gümüş çerçeveli büyük gözlüklerine, yaşlı çehrelerinin hatlarına varıncaya kadar hep *eski*'ydi. *Antika* anlamına gelen *eski* kelimesi saygıyla telaffuz edilir ve Türkiye'de hem geçmiş zaman gelenekleri hem eski zaman işi giysiler ya da eski zaman işi kumaşlar için kullanılır. Türkler geçmişi, hareketsizliği ve durağanlığı çok severler.

Birdenbire Bab-ı Seraskeri'den (Harbiye Nezareti)* Meşrutiyet'in ilanını müjdeleyen top atışları işitildi. İhtiyarlar anlamlı işaretler, alaycı gülümsemelerle bakıştılar.

İçlerinden biri alaylı bir tavırla eğilerek:

"Yaşasın Mithat Paşa'nın bize getirdiği Meşrutiyet," dedi.

"Halk temsilcileriymiş! Anayasaymış!" diye mırıldandı başı yeşil sarıklı bir diğer ihtiyar, "eskiden halifelerin halkın temsilcilerine hiç ihtiyaçları olmazdı."

"*Vay, vay, vay, aman Allah*, eskiden kadınlarımız yaşmakla dolaşmazlardı, müminler namazlarını sektirmezlerdi, Moskoflar bu kadar küstah değillerdi."

Top atışları Müslümanlara padişahın onlara bir anayasa bahşettiğini açıklıyordu, bu anayasa bütün Avrupa anayasalarından daha özgürlükçü, daha liberaldi, ama bu yaşlı Türkler hükümdarlarının bu armağanını büyük hoşnutsuzlukla karşılıyorlardı.

Rus elçisi İgnatyev'in bütün gücüyle geciktirdiği bu olay uzun zamandır bekleniyordu, bugünden itibaren Babıali ile Çar arasında açıklanmasa da savaş ilan edilmiş sayılırdı, padişah hızla silahlanmaya koyuldu.

Alaturka saatle saat yedi buçuktu (aşağı yukarı öğle vakti). Meşrutiyet, Topkapı Sarayı önünde (Babıali'de) ilan edilecekti. Şiddetli sağanağın altında oraya koştum.

---

* Bugün İstanbul Üniversitesi Merkez Binası olarak kullanılmaktadır. (ç.n.)

Vezirler, paşalar, generaller, bütün memurlar, bütün devlet ileri gelenleri sırmalara boğulmuş resmi kıyafetleriyle, saray mızıkasının da hazır bulunduğu büyük Topkapı Sarayı önündeki alanda dizilmişlerdi.

Gök siyah ve fırtınalıydı, yağmur ve dolu aralıksız yağıyor, orada bulunan herkesi ıslatıyordu. Bu şiddetli yağmur altında halka ferman-ı hümayun (meşrutiyet fermanı) okunuyor, bu tabloyu çevreleyen sarayın mazgallı eski surları İstanbul'un ortasında bağıra çağıra böylesi bozguncu sözler söylendiğini işitmekten şaşkına dönmüş görünüyorlardı.

Bağırtılar, "yaşa, var ol" sesleriyle ve borular çalınarak bu acayip tören sona erdi, hepsi iliklerine kadar ıslanan törene katılanlar gürültü patırtı içinde dağıldılar.

Aynı saatte, İstanbul'un öbür ucunda Bahriye Nezareti'nde uluslararası konferansın bütün delegeleri toplanmışlardı.

Bu kasten düzenlenmiş bir çakışmaydı, top atışları Saffet Paşa'nın* yetkili temsilcilere hitaben yaptığı konuşma sırasında işitilecek, nutkun sonuca bağlanmasına yardım edecekti.

XVIII

Doğu! Doğu! Nedir gördüğünüz orada ey ozanlar?
Çevirin Doğu'ya doğru gözlerinizi ve düşüncelerinizi!
"Heyhat! diye yanıtladılar uzun bir suskunluktan sonra
Bizim orda gördüğümüz esrarengiz bir sabah
.....
Şafak sandığımız bir gecedir bu belki de"
.....

(Victor Hugo, *Alacakaranlık Türküleri*)

---

* 6 Tersane Konferansı (İstanbul Konferansı olarak da geçer) ve 1878 Berlin Kongresi'nde Osmanlı hükümetini temsilcisi eden devlet adamı. (ç.n.)

O gece büyük Bab-ı Seraskeri (Harbiye Nezareti) meydanlığının, bakışların saray bahçeleri üzerinden Asya yakası dağlarına kadar uzanabildiği İstanbul'un tam ortasında, tepe üzerindeki bu koca düzlüğün aldığı görünümü hiçbir zaman unutmayacağım. Arap mimarisine göre yapılmış revaklar, garip biçimli yüksek kule* önemli bayram akşamlarında olduğu gibi ışıklandırılmıştı. Gündüz boşanan tufan, burasını üzerinde bütün ışıltıların yansıdığı gerçek bir göle çevirmişti. Uçsuz bucaksız ufukta, çepeçevre camilerin kubbeleri, ağırlıksız ışık taçlarıyla donatılmış uzun çubuklar örneği sivri minareler yükseliyordu.

Bu meydanlıkta bir ölüm sessizliği hüküm sürüyordu, sanki ıssızlığın ortasında bir yer gibiydi.

Kendini hissettirmeyen bir rüzgârın temizlediği berrak gökyüzünden iki kara bulut kümesi geçiyordu, bulutların üstünde ayın mavimsi hilali vardı. Ulusların tarihinde büyük bir olay yaşanacağı zaman doğanın sanki alır göründüğü olağandışı manzaralardan biriydi bu.

Büyük bir gürültü koptu, ayak sesleri, insan sesleri birbirine karışıyordu, bir softa güruhu orta revaklardan meydanlığa girdi, ellerinde fenerler, bayraklar vardı, "Yaşasın Padişah! Yaşasın Mithat Paşa! Yaşasın Meşrutiyet! Yaşasın savaş!" diye bağırıyorlardı. Bu adamlar kendilerini özgür sanmanın esrikliği içindeydiler, sadece geçmişi hatırlayan birkaç yaşlı Türk bu coşkulu kalabalığın koşturmasına bakıp omuz silkiyordu.

Softalar, "Haydi, gidip Mithat Paşa'yı selamlayalım," diye bağırıştılar.

Sola saptılar, daracık ıssız sokaklardan geçerek şimdi çok güçlü ama birkaç hafta sonra sürgüne gönderilecek olan bu büyük vezirin mütevazı konutuna gideceklerdi.

Yaklaşık iki bin kişi kadardılar, softalar namaz kılmak için hep birlikte büyük camiye (Süleymaniye) yollandılar,

* Beyazıt Kulesi. (ç.n.)

oradan Haliç'in karşı kıyısına geçtiler, amaçları Abdülhamit'i alkışlamak için Dolmabahçe'ye gitmekti.

Sarayın parmaklıkları önünde bütün kuruluşların temsilcileri ve karmakarışık bir halk kalabalığı meşruti hükümdarlarına coşkulu bir tezahüratta bulunmak amacıyla kendiliğinden toplanmıştı.

Kalabalıklar Cadde-i Kebir'den* inerek İstanbul'a döndüler, yolları üstünde (yakın zamanda çok gözden düşecek olan İngiliz sefiri) Lord Salisbury'yi alkışladılar, İngiliz ve Fransız elçilikleri önünde alkış tuttular.

"Atalarımız," diyorlardı hocalar ahaliye nutuk çekerken, "atalarımız dört yüzyıl önce bu ülkeyi fethettiklerinde sadece birkaç yüz kişiydiler! Bizler yüz binleri buluyoruz, yabancıların memleketi istilasına razı mı olacağız? Onur kırıcı koşulları kabul etmektense Müslüman ve Hıristiyan, Osmanlı yurdu uğruna birlikte can verelim..."

XIX

Çoğu zaman biz, Ahmet'le ben, Fatih Camii'nin tam karşısında, caminin külrengi koca taş revakları önünde oturur, güneşin altında uzanır, dünyayı umursamaz, hiçbir dilde anlatılması mümkün olmayan karmakarışık hayallere dalardık.

Fatih Camii, Eski İstanbul'un en tepesindedir, dış avlusu** çok büyük yer kaplar, burada üzerileri kaşmir kaftanlı, başları büyük beyaz sarıklı adamlar gezinir. Dış avlunun tam ortasında yükselen cami, İstanbul'un en büyük, en ululanan camilerinden biridir.

---

* O dönemde Fransızca adıyla La granderue de Péra, bugünkü adıyla İstiklal Caddesi. (ç.n.)

** Osmanlı döneminin büyük camilerinin başlıca bölümlerinden biri *harim* ya da *muhavvata* denilen dış avludur. Camiyi çevredeki evlerden ve sokaklardan ayıran duvarlarla çevrili alanı eşdeyişle dış avluyu belirtir. O nedenle Fransızca metindeki *la place* sözcüğü için dış avlu denilmesi uygun görüldü. (ç.n.)

Koskoca alan gizemli duvarlarla çevrilidir, duvarların üstünde arı kovanlarını andıran bir sıralamayla art arda kubbeler yükselir. Bunlar softaların konutlarıdır ve yalnızca Müslümanlar girebilir.

Bu semt tamamıyla Doğu'ya özgü bir hareketliliğin merkezidir, çıngırakları tekdüze sesler çıkaran develer sakin adımlarla dış avludan gelip geçer, dervişler gelir oturur, dini konularda söyleşirler; burası Batı'dan gelen hiçbir şeyin girmediği bir yerdir henüz.

XX

Bu dış avlunun yakınında loş, geleni geçeni olmayan, ot ve yosun bürümüş bir sokak var. İşte Aziyade'nin evi burada, buradaki çekiciliğin sırrı bu işte. Ondan yoksun kaldığım uzun günleri, ona pek uzak kalmadan, kimsenin benden haberi olmadan, hiçbir şüphe uyandırmadan burada geçiriyorum.

XXI

Aziyade çoğu zaman suskun ve gözleri hüzünle dolu.

"Neyin var Loti?" dedi, "Neden böyle üzüntülüsün? Üzülmesi gereken benim, çünkü sen gittiğin zaman öleceğim ben."

Gözlerini gözlerime dikti; bakışları öyle ısrarlı, öyle içe işleyiciydi ki başımı çevirdim.

"Sevgilim," dedim, "sen yanımda olunca hiçbir şeyden yakınmıyorum, bir kraldan bile daha mutluyum."

"Acaba senden daha çok sevilen biri var mıdır Loti? Kıskanabileceğin kim var? Padişahı mı kıskanacaksın?"

Bu doğru, Osmanlılara göre yeryüzünde en mutlu kişi olan padişah benim gıpta edeceğim bir adam değil, yorgun ve yaşlı üstelik *meşruti* bir hükümdar.

"Aziyade, düşünüyorum da padişah, benim özgürlüğüme, benim gençliğime sahip olmak için varını yoğunu –hatta

o yumruk kadar iri zümrüdünü, Kanun-i Esasi'ni*, parlamentosunu bile– verirdi."

İçimden gelen: "Sana sahip olmak için, sana!.." demekti, ama ne kadar güzel olursa olsun bir genç kadını padişah kuşkusuz pek umursamazdı, bir de son derece tiyatral ve beylik bir laf etmekten çekindim. Gerçi giysilerim bu işe uygundu, ama aynada yansıyan görüntüm hiç hoş değildi, Auber'in operalarından bir aryaya başlayacak genç bir tenora benziyordum.

İşte böyle, oynadığım Türk rolünde ara sıra kendimi ciddiye almayı başaramıyorum, Arif'in sarığı altından Loti'nin kulağının ucu görünüyor ve benim Loti olduğum aptal gibi kafama dank ediyor, tatsız, berbat bir duygu bu.

XXII

Üzerinde redingot** olan ya da siyah şapkalı herkese karşı ters ve kasıntılı bir tavır takındım; benim için hiç kimse yeterince parlak, yeterince soylu değildi, akranlarımı çok küçümsedim, dostlarımı en seçkin kişiler arasından seçtim. Burada halk adamı, Eyüp'ün bir sakini oldum, kayıkçıların, balıkçıların mütevazı hayatlarına ayak uydurdum, dahası onların dostluğuna, onların eğlencelerine alıştım.

Akşamları, Ahmet ve Samuel'le birlikte Süleyman'ın kahvesine gittiğim zaman mangalın çevresindekiler halkayı genişletiyorlar. Herkesle tokalaşıyor, kış geceleri (cinlerin perilerin işe karıştığı sekiz on gün süren uzun masallar anlatan) meddahı dinlemek için oturuyorum. Burada yorgunluk ve pişmanlık duymadan geçiyor saatler, bu insanların arasında kendimi rahat hissediyor, hiçbir tedirginlik duymuyorum.

---

* Anayasa. (ç.n.)

** Bele oturan, arkası yırtmaçlı, etekleri uzun, çift sıra düğmeli, resmi erkek ceketi. (ç.n.)

Arif ve Loti birbirinden çok farklı iki kişi olduğuna göre *Deerhound*'ın hareket günü gelince Arif'in evinde kalması yeterli, o zaman kimse kalkıp Loti'yi aramaya onun evine gelmez kuşkusuz, sadece Loti ortadan kaybolmuş olur ve bir daha hiç ortalıkta görünmez.

Aziyade'nin bu düşüncesi ara sıra bazı yanlarıyla bana son derece akla yatkın görünüyordu.

Onun yanında kalmak ama artık İstanbul'da değil deniz kıyısında bir Türk köyünde, güneşin altında, açık havada, sıradan insanlarla aynı sağlıklı hayatı yaşamak, gelecek kaygısı, peşinde alacaklılar olmadan günü gününe yaşamak! Ben kendi yaşadığımdan çok böylesi bir hayat için yaratılmışım. Beden ve kol gücüne dayanmayan bütün işlerden nefret ediyorum, bilgiden, kültürden nefret ediyorum, kökleşik görevlerden, bizim Batı'daki ülkelerimize özgü bütün toplumsal yükümlerden hiç hoşlanmıyorum.

Türkiye'de güneyde bir yerlerde, göğün her zaman açık, güneşin her zaman sıcak olduğu bir yerde, cepkeni sırma işlemeli bir kayıkçı olmak...

Mümkün olabilirdi sonuçta ve oradaki mutsuzluğum bir başka yere göre daha az olurdu.

"Sana yemin ederim Aziyade," dedim, "her şeyi, mevkimi, adımı, ülkemi hiç pişmanlık duymadan bırakabilirim. Dostlarımı da... hoş, dostum yok benim, hem umurumda değil. Ama gel gör ki, yaşlı bir annem var."

Aziyade bunun tamamıyla imkânsız olmadığını belki anlamakla birlikte beni alıkoymak için artık hiçbir şey söylemedi, anne nedir bilmeyen zavallı yavrucak yaşlı bir annenin ne demek olduğunu sezgisiyle kavrıyordu, başkalarına göre çok daha değer verdiği gönül yüceliği ve özveriye ilişkin düşünceleri onda kendiliğinden oluşmuş bunları kimse ona aşılamamıştı.

XXIII

PLUMKETT'TEN LOTI'YE

Liverpool, 1876

Azizim Loti,

Figaro* olağanüstü bir adamdı, çoğu zaman güler, ağlamaya vakit bulamazdı. Bunu ilke edinmişti, çok iyi biliyorum ki, en iyisi onun bu ilkesi; ben de onu uygulamaya çabalıyor, iyi kötü başarıyorum.

Yazık ki, uzun süre aynı kalmak bana pek güç gelir. Figaro'nun neşesi beni pek sık terk eder, o zaman felaketler yalvacı Yeremya** ya da tanrısal bir elin bütün ağırlığıyla üzerine çöktüğü çaresizlik içindeki yüce Davud*** bana egemen olur, benliğimi sarar. O zaman konuşmam, haykırırım, kükrerim. Yazı yazmam, yazmaya kalksam kalemimi kırar, mürekkep hokkamı deviririm. Hayali bir varlığa, bütün dertlerimin nedeni bildiğim düşüncel bir günah keçisine yumruk göstererek hızlı hızlı bir aşağı bir yukarı dolaşır, her tür saçmalığı yaparım: Dört duvar arasında en çılgınca işlere girişirim, ondan sonra sakinleşmiş ya da daha doğrusu yorgun bir halde yeniden rahatlar, aklı başında bir insan olurum.

Acayip bir adam, deli, ya da ne bileyim... olduğumu söyleyeceksiniz yine, ben de: "Evet," diye yanıtlayacağım, "ama sandığınız kadar değil, örneğin sizden çok daha az," diyeceğim.

---

* Pierre Beaumarchais'nin yarattığı ve oyunlarında dolantıyı yürüten oyun kişisi. Hareketli, coşkulu, cana yakın ama kimi zaman haddini bilmez biridir. (ç.n.)

** MÖ yedinci yüzyıl sonlarında yaşayan Yahudi peygamberi. Tanrı'ya boyun eğmeleri, işledikleri günahlardan dönmeleri yolunda halkını uyarmış, uğrayacakları felaketler konusunda onları uyarıp tövbeye çağırmıştır. (ç.n.)

*** MÖ onuncu yüzyılda yaşamış Yahudi peygamberi, ozan, kral ve peygamber olarak tanınır. (ç.n.)

Hakkımda bir yargıya varmadan önce beni tanımak, bir parça anlamak, doğuştan aklı başında olan benim gibi birini hangi koşulların acayip bir adam haline getirdiğini bilmek gerek. Bizler, bildiğiniz gibi, iki faktörün ürünüyüz bunlardan biri kalıtsal özelliklerimiz ya da hayat sahnesine çıkarken beraberimizde getirdiğimiz kozlar, diğeri ise üzerine dokunan her şeyin iz bıraktığı ve o izi koruyan plastik bir malzemeymişiz gibi bizi değiştiren, biçimlendiren durumlar ve koşullardır. Durumlar ve koşullar benim için hep acılarla dolu oldu, herkes gibi söyleyecek olursam ben dert içinde yoğruldum: Bildiğim her şeyi, bedelini ödeyerek öğrendim, bunun da pekâlâ farkındayım, o yüzden bu konuyu ara sıra biraz keskin bir biçimde dile getiriyorum. Kimi zaman çok kesin konuşur gibi görünüyorsam nedeni, çok acı çektiğimden ötürü benim kadar çekmeyenlerden çok daha fazlasını bilmem, hayat konusunda ister istemez onlardan daha iyi konuşacağıma inanmamdır.

Bu dünyada benim için hiçbir ümit yok; üstelik ben kimilerindeki sarsılmaz inancın, hayat mücadelesinde güç aldıkları, yaradanın ilahi adaletine güvenmelerini sağlayan sarsılmaz bir inancın tesellisinden de yoksunum.

Yine de küfür işlemeden yaşıyorum.

Hayatta sürekli incindiğim halde gençliğe özgü düşleri, coşkuyu, ahlak temizliğini koruyabilir miydim? Hayır, bunu pekâlâ biliyorsunuz; artık bana zevk vermeyen yaşıma yaraşır eğlencelerden vazgeçtim, bir delikanlı görünüşü, davranışı kalmadı bende, artık hedefsiz ve ümitsiz yaşıyorum... Şimdi bunun anlamı sizinle aynı duruma düşmüş olmam mı? Her şeyden bıkmış usanmış, iyi olan her şeyi reddeden, erdemi, dostluğu kabul etmeyen, bizi hayvana üstün kılan her şeyi yadsıyan biri miyim? Bu noktada anlaşmamız gerek dostum, bu konularda sizden tamamıyla farklı düşünüyorum. İtiraf ederim ki, şu dünya işlerindeki tecrübeme rağmen (böylesi bir tecrübeniz olmasın dilerim, bedeli çok ağır) ben bütün bunlara ve daha birçok şeye hâlâ inanıyorum.

Londra'da Georges sizden aldığı mektubu okuttu bana.

Mektubunuza gelgeç bir alaturka aşkın ayrıntılı ve tasvirlerle süslü hikâyesiyle incelikli bir biçimde başlıyorsunuz. Georges ve ben karınca yuvası gibi kaynayan bir Doğulu kalabalığının akıl almaz zikzakları arasındaki serüveninizi izliyoruz. Çizdiğiniz tablolar karşısında ağzımız açık kalıyor, Homeros'un titizlikle dizelere döktüğü Akhilleus'un kalkanını* bir zamanlar nasıl düşlediysem, şimdi sizin üç hançerinizi düşlüyorum! Ondan sonra belki gözünüze toz kaçtığı ya da mektubunuzun sonuna doğru lambanız is çıkarmaya başladığı için, belki daha basit bir nedenden ötürü geçen yüzyılın ürünü beylik sözleri art arda yüzümüze çarparak mektubu bitiriyorsunuz! Hıristiyan sofularının beylik sözlerinin, sonucu var olan her şeyin yıkımı olacak maddeciliğe özgü beylik sözlerden çok daha değerli olduğuna gerçekten inanıyorum. Bu maddeci düşünceler on sekizinci yüzyılda kabul görüyordu: Tanrı bir önyargıydı, ahlak çıkar olmuştu tabii, toplum becerikli adam için geniş bir sömürü alanıydı. Bütün bunlar yenilikleri ve en ahlakdışı işlere onay vermeleri nedeniyle çoğu kimseye çekici geliyordu. Mutlu bir dönemdi, size gem vuran hiçbir şey yoktu, insan her şeyi yapabilir, her şeye hatta hiç gülünmeyecek şeylere bile gülebilirdi, ta ki devrimin bıçağı kafaları koparıncaya, kelleyi kurtaranlar düşünmeye başlayıncaya kadar. Ardından bir geçiş dönemi geldi, ahlakça çürümüş, yapıca duyarlığı abartılı bir kuşak ortaya çıktı; tanımadığı geçmişe özlem duyuyor, anlamadığı bugüne lanet okuyor, sezemediği geleceğe kuşkuyla bakıyordu. Bu bir romantikler, sıradan genç insanlar kuşağıydı, bunlar hayatlarını gülmekle, ağlamakla, dua etmekle, küfür işlemekle, can sıkan sızlanmalarını bütün makamlarla

* Troya Savaşı'nda Yunan saflarında çarpışan önde gelen kahramanlardan biri olan Akhilleus'un Troya yiğitlerinden Kral Priamos'un oğlu Hektor'la çarpışırken kullandığı kalkan. Akhilleus'un annesi Thetis'in tanrı Hephaistos'a yaptırttığı kalkan *İlyada*'nın on sekizinci bölümünde ayrıntılı biçimde betimlenir. (ç.n.)

okumakla geçiriyorlardı ve bu, günün birinde kafalarına bir kurşun sıkıncaya kadar sürüyordu.

Günümüzde insanoğlu çok daha makul, çok daha pratik, insan olmaktan önce *bir tür insan* ya da isterseniz özel bir hayvan olmanın deyin, çabası içinde. İnsanlar her konuda kendi konumlarına uygun düşünceler ya da önyargılar üretiyor, belli bir toplumsal çevre içine düşüyor, onun düşüncelerini benimsiyorlar. Böylece içinde yaşadığınız çevreyle bağdaşan belirli bir düşünce tarzı ya da sizce daha uygunsa bir çeşit aptallık kazanıyorsunuz, sizi anlıyorlar, siz diğerlerini anlıyorsunuz, onlarla yakın bir duygu ve düşünce birliğine giriyor, gerçekten o topluluğun bir üyesi oluyorsunuz. İnsan bankacı, mühendis, bürokrat, bakkal, asker, ne bileyim daha neler oluveriyor... Ama hiç değilse bir şey oluyor, bir şey yapıyor, kafası orada burada değil, bir yerde oluyor ve sonu gelmez hayallere kapılıp gitmiyor. Hiçbir şeyden kuşku duymuyor, yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerce belirlenmiş, tutacağı bir yolu var. Felsefe, din, siyaset alanlarında duyabileceğiniz kuşkuların yerini boş ve incelikli iltifatlar doldurur; böylece ufak tefek şeyler için kendinizi sıkıntıya sokmazsınız. Uygarlık sizi içine çeker, toplum denilen o koca çarkın bin bir dişlisi sizi öğütür, boşluk içinde debelenir dursunuz, yaşlandığınız için zamanla aptallaşırsınız, çocuk yaparsınız, onlar da sizin gibi aptal olur. Sonunda dini bütün bir Hıristiyan olarak ölürsünüz, tabutunuz üstüne kutsanmış su serpilir, bir katafalka konulan tabutun başında mum ışığında tekdüze Latince ilahiler okunur, sizi görmeye alışkın olanlar ömür boyu iyi bir insan olmuşsanız, üzülürler hatta bazısı ölümünüze içtenlikle ağlar. Ve sonunda mirasınız paylaşılır.

Böyle gelmiş, böyle gider!

Bütün bunlar dostum şu dünyada çok mert, tam anlamıyla dürüst, yaradılıştan iyi, yürekten bir hoşnutluk duydukları için iyilik yapan insanlar bulunmasını engellemez; ceza

görmeyeceklerini kesin bilseler bile onlar hırsızlık etmezler, adam öldürmezler, çünkü tutkularının onları sürükleyebileceği işleri sürekli denetleyen bir vicdanları vardır, yine bütün bunlar sevmesini bilen, canla başla bağlanabilen insanlar, Tanrı'ya inanan ve Hıristiyanlığın buyurduğu hayır işlerini yerine getiren rahipler, acınası birkaç hastayı kurtarmak için salgınlara meydan okuyan hekimler, zavallı yaralıları tedavi için cepheye koşan rahibeler, servetinizi emniyet edebileceğiniz bankerler, servetlerinin yarısını size verecek dostlar, çok uzağa gitmeye gerek yok, örneğin benim gibi, sizin bütün işlediğiniz küfürlere karşın size belki de sınırsız bir sevgi ve bağlılık sunabilecek kişiler bulunmasını engellemez.

Hasta çocuk gibi nazlanmayı bırakın artık, bütün bunlar düşünmek yerine düş kurduğunuz, aklın yerine tutkunun yolunu tuttuğunuzdan ileri geliyor.

Böyle konuşmakla kendinize haksızlık ediyorsunuz. Mektubunuzun sonunda yazdığınız her şeyin doğru olduğuna, kendinizi nasıl anlatıyorsanız öyle olduğunuza inandığımı söyleseydim, itiraz etmek için hemen bana yazar bütün o çekilmez inanç açıklamalarınızın tek kelimesine inanmadığınızı aslında bunun yüreği başkalarından çok daha sevecen birinin tafrası, dertle yoğrulmuş aşırı duyarlıklı birinin hayata direnmek için acılı bir çabası olduğunu söylerdiniz.

Hayır dostum hayır, size inanmıyorum, hem siz kendiniz de dediklerinize inanmıyorsunuz. İyisiniz, sevecensiniz, duyarlısınız, ince ruhlusunuz ne var ki, acı çekiyorsunuz. O nedenle sizi bağışlıyor, seviyor ve dostluk, özveri, sadakat konularındaki tüm olumsuzlamalarınıza şiddetle itiraz ediyorum.

Kendini beğenmişliğiniz bütün bunları yadsıyor, siz değil, yaralı gururunuz sizi içinizde barınan değerleri gizlemeye, "kibir ve bıkkınlığınızın yarattığı yapay varlığı" gönlünüzce sergilemeye itiyor.

PLUMKETT

XXIV

LOTI'DEN WILLIAM BROWN'A

Eyüp, Aralık 1876

Aziz Dostum,

Size hayatta olduğumu hatırlatmak isterim. Arif Efendi adıyla Eyüp'te Kuruçeşme Sokağı'nda oturuyorum. Sizden de sağ olduğunuz haberini almak beni çok sevindirecektir.

İstanbul'da önce tarihi yarımadaya ayak basar, sonra dört kilometre kadar çarşı pazar, camiler arasında yürür, İstanbul'un kenar mahallesi kutsal Eyüp semtine varırsınız, burada çocuklar onlara tuhaf gelen şapkanızı taşa tutarlar, Kuruçeşme Sokağı'nı sorarsınız, hemen gösterirler; sokağın sonunda karşınıza badem ağaçları altında bir mermer çeşme çıkar, oturduğum ev işte onun yanı başında.

Orada Aziyade'yle, daha önce size sözünü ettiğim Selanikli genç kadınla birlikte oturuyorum ve onu sevmediğimi söyleyemem. Burada geçmişi, yapılan nankörlükleri unutuyor, neredeyse mutlu yaşıyorum.

Doğu'nun bu gizli köşesine beni hangi koşulların sürüklediğini, geçici bir süre için Türkçeyi, Türk âdetlerini hatta ipekli kumaştan, sırma işlemeli o güzel Türk giysilerini nasıl benimsediğimi size hiç anlatmayacağım.

Sadece bu 30 Aralık akşamı durum nasıl, onu söyleyeyim: Hava güzel ama soğuk, mehtap var. Dervişlerin dışarıda bir yerlerde tekdüze bir sesle okudukları ilahiler işitiliyor, artık bana yabancı gelmeyen bu sesler her gün kulağımda çınlıyor. Kedi Bey adını taktığım kedim ve hizmetkârım Yusuf, ikisi de birbirini sürükleyerek birlikte kaldıkları odaya çekildiler.

Aziyade tam bir Doğulu kız gibi bir halı ve minder yığını üstünde oturmuş tırnaklarını turuncuya boyamakla meşgul, son derece önemli bir iş bu. Bana gelince, sizi, Londra'daki

hayatımızı, ne budalaca işler yaptığımızı düşünüyorum – ve yanıtlamanız ricasıyla size yazıyorum.

Mektubumun başında yazdıklarıma bakıp gerçekten Müslüman olduğumu sanmayın, yalnızca iki farklı kimlik sergiliyorum ve resmen her zaman ama olabildiğince ender olarak, deniz teğmeni Loti'yim.

Adresimi Türkçe yazmakta zorlanacağınız için bana gerçek adımı kullanarak *Deerhound* ya da İngiliz Elçiliği kanalıyla yazın.

XXV

İstanbul, 1 Ocak 1877

Yetmiş yedi yılı ışık dolu bir günle, bir bahar havasıyla başladı.

Batı geleneklerine karşı içimde kalan son bir parça hoşgörü mecbur ettiğinden ötürü, gündüz Beyoğlu'ndaki yabancı kolonisine bazı ziyaretlerde bulunduktan sonra akşam Küçük Mezarlık ve Kasımpaşa üzerinden atla eve döndüm.

Yolda Tersane Konferansı'ndan* dönen o korkunç İgnatyev'in kupa arabasına rastladım, hizmetindeki çok sayıda Hırvat ona eşlik ediyordu, İgnatyev'i hemen Lord Salisbury ile İngiliz elçisi izlediler, ikisi de çok sinirliydi, toplantıda şiddetli bir tartışma çıkmıştı, durum çok kötü.

Zavallı Türkler kendilerine dayatılan koşulları ümitsizliğin verdiği gözüpeklikle reddediyorlar; Batılıların istediği, cezalandırmak için onları yasadışı ilan etmek.

Hele bütün elçiler burada yaşayan Avrupalılara "herkes başının çaresine baksın" diyerek hep birlikte İstanbul'dan

---

* Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki yönetimini düzenlemek üzere Avrupa'nın baskısı sonucu İstanbul'da toplanan uluslararası konferans. Tersane-i Amire (Haliç Tersaneleri) içindeki Harbiye Nezareti'nde toplandığından ötürü Tersane Konferansı adıyla da anılır. Bugün Kuzey Deniz Saha Komutanlığı binası olarak kullanılmaktadır. (ç.n.)

ayrılırlarsa... İşte o zaman korkunç şeyler olur, büyük kargaşa çıkar, çok kan dökülür.

Aman bu felaket bizden uzak dursun!..

Kim bilir –belki yarın– bir daha dönmemek üzere Eyüp'ü terk etmem gerekecek...

XXVI

Muhteşem bir gece, Unkapanı'nda yokuş aşağı iniyoruz.

İstanbul alışılmamış bir görünüm içindeydi, bütün minarelerde müezzinler acayip bir makamla bilinmedik dualar okuyorlardı; gecenin olmayacak bir saatinde çok yukarılardan gelen bu tiz sesler insanın aklına çok kötü şeyler getiriyor, huzursuz ediyordu, öbek öbek kapı önlerinde toplanmış müminlerin hepsi gökyüzünde ürkütücü bir noktaya bakar gibiydiler.

Ahmet onların neye baktıklarına baktı, dehşet içinde elimi yakaladı: Az önce Ayasofya'nın kubbesi üzerinde pırıl pırıl ışıdığını gördüğümüz ay uçsuz bucaksız göğün içinde sönüp gitmiş, donuk, kan rengi bir lekeye dönmüştü.

Göksel belirtiler kadar insanı etkileyen hiçbir şey yoktur, ilkin ben de yıldırım çarpmış gibi korkuya kapıldım. Uzun zamandır takvime bakmayı ihmal ettiğim için böyle bir olay meydana geleceğinden hiç haberim yoktu.

Ahmet bana durumun ne kadar ciddi ve uğursuz olduğunu anlatıyordu: Türklerin inancına göre ay şimdi onu yutmak isteyen bir ejderle mücadele halindeydi. Yine de Allah'a yakararak ejderin üstüne kurşun sıkarak onu kurtarmak mümkündü.

Gerçekten bunun için bütün camilerde dua edilmekteydi ve İstanbul'da bir yaylım ateşi başlamıştı. Bu korkunç olayı mutlu sona ulaştırmak için bütün pencerelerden, bütün çatıların üstünden aya doğru ateş ediliyordu.

Evimize gitmek için Fener'den bir kayığa bindik, yolda durdurdular bizi. Haliç'te tam yolun yarısına geldiğimizde zaptiyelerin filikası önümüzü kesti: Ay tutulduğu gece kayık gezintisi yapmak yasakmış.

Ne var ki, sokakta yatamazdık. Zaptiyelerle uzun uzadıya konuştuk, tartıştık, hep üstten aldık, bir kez daha kararlı tutumuzla işin içinden sıyrıldık.

Eve geldik, Aziyade üzüntü ve dehşet içinde bizi beklemekteydi.

Köpeklerin aya karşı acı acı ulumaları durumu iyice karmakarışık ediyordu.

Ahmet ile Aziyade'nin sır verircesine bana anlattıklarına göre köpeklerin böyle uluması bazı olağanüstü durumlarda onlara verilen esrarengiz bir ekmek için Allah'a yakardıklarından ötürüymüş, insanlar bu ekmeği göremezlermiş.

Yaylım ateşine karşın tutulma normal seyrini izliyor –atmosfer koşullarındaki özel bir durum nedeniyle– bütün ay yuvarlağı kıpkırmızı bir renge büründü.

Elime bir mum, bir portakal, bir ayna alıp eskiden kalma bir okul yöntemiyle olayı açıklamaya çalışıyorum.

Mantığımı sonuna kadar zorluyorum, ama öğrencilerim hiçbir şey anlamıyorlar, dünyanın yuvarlak olduğuna dair kabulü olanaksız varsayım karşısında Aziyade ağırbaşlı bir halde oturuyor, beni ciddiye almayı kesinlikle reddediyor. Kendimi bir eğitim uzmanı gibi gördüm birden, berbat bir görüntü... Delicesine bir gülme tuttu beni, portakalı yedim ve dersi bıraktım.

Hem sonra bu saçma sapan bilgi neye yarayacaktı, onları daha sevimli kılan o boş inancı yıkmanın ne gereği vardı?

İşte şimdi biz de üçümüz birden elimizde tüfek pencereden göklerin en ışıltılısında, parıldayan yıldızlar arasında, kanlı bir görünüm sergilemeyi sürdüren aya ateş ediyoruz.

XXVII

Saat on bire doğru Ahmet yapılan işlemin başarıyla sonuçlandığını haber vermek için bizi uyandırdı. Ay iyi olmuştu.

Gerçekten, ay tamamıyla eski haline kavuşmuştu ve Doğu'nun o güzel semasında görkemli bir mavi lamba gibi parıldıyordu.

XXVIII

"Behice Annem" olağanüstü bir yaşlı kadın, seksenlik ve düşkün –hem paşa kızı hem bir paşadan dul kalmış– Kuran'dan daha Müslüman, katılıkta şeriat hukukundan daha ileri.

Behice Hanım'ın kocası merhum Şevket Davut Paşa, II. Mahmut'un çok değer verdiği bir adamdı, yeniçeri ocağının lağvı sırasındaki yeniçeri katliamına karışmış, o dönem danıştığı kişiler arasında bulunan Behice Hanım kocasını bu yolda çok yüreklendirmişti.

Yaşlı Behice Hanım, Taksim sırtlarındaki Türk mahallesi Cihangir'de yokuş aşağı inen bir sokakta oturuyor. Evinin zaten uçurumlara tepeden bakan odalarının önünde, dışarı doğru çıkıntı yapan iki cumba var, cumbaları özenle örten kafesler dişbudak ağacından.

Burasının kuşbakışı manzarası Fındıklı semtine, Dolmabahçe ve Çırağan saraylarına, Boğaz'a, mavi bir örtü üstünde ceviz kabuğu gibi duran *Deerhound*'a, ayrıca Üsküdar'a ve bütün Asya kıyısına hâkim.

Behice Hanım günlerini bir koltuğa uzanıp yüksekten görünen bu manzarayı seyrederek geçirir, çoğu zaman Aziyade dizlerinin dibindedir, yaşlı dostunun en ufak bir işaretine bile dikkat eder, söylediklerine bir bilicinin tanrısal kararlarıymış gibi kulak kesilir.

Bu adı sanı belirsiz genç kadın ile kökence soylu, zengin bir aileye mensup sert ve mağrur yaşlı şehirli kadın arasındaki yakınlık yakışık almıyor.

Behice Hanım'ı sadece kulağıma gelenlerden tanıyorum, Hak dininden olmayanlar onun evine giremezler.

Seksen yaşına karşın onun hâlâ güzel olduğunu öne sürüyor Aziyade, "Güzel kış akşamları kadar güzel," diyor onun için.

Aziyade ne zaman bana herhangi bir yeni düşünce ya da bilmesi tamamıyla olanaksız görünen şeyler üzerine net ve derinlikli bir görüş açıklasa her defasında: "Bunu sana kim öğretti sevgilim?" diye sorarım ve Aziyade, "Behice Annem," diye cevap verir.

"Annem" ve "babam" Türkiye'de yaşlı insanlardan söz ederken onlarla bir ilginiz olmasa ya da onları tanımasanız bile kullanılan saygı unvanlarıdır.

Behice Hanım, Aziyade için hiç de bir anne değil, olsa olsa çocuğunun henüz olgunlaşmamış hayal gücünü tehlikeli bir biçimde coşturmaktan çekinmeyen düşüncesiz bir ana.

Başta onu dinsel açıdan coşturuyor, hem öylesine coşturuyor ki, zavallı yavrucuk bir kâfiri sevdiği için çoğu zaman acı acı gözyaşı döküyor.

Uzun uzadıya öyküleriyle onu duygusal açıdan da coşturuyor, Behice Hanım'ın kıvraklık ve ateşle anlattığı bu öyküleri akşamları sevgilimin körpe dudakları bana yineliyor.

Bunlar uzun, fantastik öyküler, Cengiz Han'ın ya da eski çöl kahramanlarının serüvenleri, cinlerin peşini bırakmadığı, sadakat ve cesaret mucizeleri yaratan genç prenseslerin yer aldığı Fars ya da Tatar söylenceleri.

Aziyade akşam eve geldiğinde hayal gücü aşırı bir coşku içindeyse ona rahatlıkla şöyle diyebilirim:

"Sevgili yavrucuğum, sen bütün gününü yine Behice Annenin dizi dibinde geçirmişsin!"

XXIX

Ocak 1877

Karadeniz girişinde, Boğaz'ın yukarı tarafında, Büyükdere'de sekiz gün. *Deerhound* orada Rusya'ya karşı bekçi köpekleri gibi konumlanmış Türk zırhlılarının yanı başında demirli. *Deerhound*'ın beni İstanbul'dan uzaklaştıran bu durumu yaşlı Abidin'in evinde kalacağı günlerle çakıştı, her şey çok iyi denk geldi, bu ayrılık temkinden kurtardı bizi.

Hava soğuk, yağmur yağıyor, günler Belgrad Ormanı'nda koşu yapmakla geçiyor, ağaçlar altında yapılan bu koşular beni mutlu çocukluk günlerime geri götürüyor.

Yüzlerce yıllık meşeler, çobanpüskülleri, yosun tutmuş yerler, eğreltiotlarıyla dolu bu bitki örtüsü neredeyse Yorkshire ile aynı. Ayılar olmasa insan kendini memleketin eski ve güzel ormanlarında sanabilir.

XXX

Samuel kedilerden korkar. Gündüzleri kediler ona eğlenceli düşünceler esinler, onlara bakarken kendini tutamaz güler. Geceleri onlara saygı gösterir, onlardan uzak durur.

Elçilikteki bir balo için giyiniyordum. Beni bırakıp yatmaya giden Samuel birden geri gelip kapıma vurdu.

"*Bir madam kedi*," diyordu ürkmüş bir halde, "*bir madam kedi* (siz dişi kedi anlayın) *quiportate ses piccolosdormir com Samuel* (Samuel'in yanında uyusunlar diye yavrularını getirmiş)!"

Ve ciddiyeti hiç elden bırakmadan ortaya konuşmayı sürdürdü:

"Bizde, bizim ailede kedileri rahatsız edenler hemen o ay içinde mutlaka ölürler! Nasıl edelim Monsieur Loti?"

Giyinmem bitince dostuma yardıma karar verdim ve odasına girdim.

Gerçekten bir dişi kedi Samuel'in yastığının tam ortasına kurulmuştu. Oldukça tombuldu, güzel sarı tüyleri vardı. Adı söylenmez yeri üstüne oturmuş, ağırbaşlı, muzaffer bir edayla bir kaskatı kesilmiş Samuel'i, bir yorganın üstünde oynayan yavrularını süzüyordu.

Samuel uykusuzluktan bitkin halde bir köşeye oturmuş üzüntü ve çaresizlik içinde bu aile tablosunu izliyor, yardımına koşmamı bekliyordu.

Bu dişi kediyi tanımıyordum. Yine de kucağıma almama, yavrularıyla birlikte dışarı götürmeme hiç güçlük çıkarmadı. Ondan sonra Samuel yorganını özenle silkti ve yatmaya gidiyormuş gibi yaptı.

O gece eve dönmeyecektim, aklıma esti, gece ikide eve geldim.

Samuel odasının penceresini ardına kadar açmış, ipler germiş, güzelce havalandırıp kedi kokusundan arındırmak için üstüne yorganını, çarşafını sermişti. Kendisi de benim yatağıma yerleşmiş gönlü rahat, çocuk gibi uyuyordu. Bu tam ona göre bir işti.

Ertesi gün öğrendiğimize göre bu dişi kedi civardaki fes kalıpçısı yaşlı bir Yahudi'nin pek sevdiği ama sürtük kedisiydi.

XXXI

Rumların Noel yortusuydu, köhne Fener semti bayram yapıyordu.

Çocuklar ellerinde fenerler, türlü çeşitli rengârenk kâğıt çiçeklerden süs kordonları sürü halinde dolaşıyor, var güçleriyle bütün kapıları çalıyor, müthiş gürültü ediyor, bir yandan da trampet çalıyorlardı.

Birlikte dolaştığım Ahmet kâfirlerin bu eğlencelerine büyük küçümsemeyle bakmaktaydı.

Bu gürültünün ortasında bile köhne Fener üzerindeki kasvetli havayı atamamıştı.

Bununla birlikte, bütün o zamanın kemirdiği Bizans tarzı küçük kapıların açıldığı görülüyor, görkemli kapı sövelerinde Parisli kadınlar gibi giyinmiş genç kızlar beliriyor, çalgıcılara bakır paralar atıyorlardı.

Galata'ya vardığımızda durum daha beter bir hal aldı; dünyanın hiçbir ülkesinde, daha berbat bir gürültü asla işitilmemiş, daha sefil bir manzara asla görülmemiştir.

Çoğunluğunu Rumların oluşturduğu, akıl almaz bir kozmopolit kaynaşma vardı ortalıkta. Arsız Rum kalabalıkları yığınlar halinde akın ediyor, fuhuş yapılan daracık sokakların her birinden, bütün kahvelerden, bütün meyhanelerden hep onlar çıkıyordu. Sarhoş adamların, sarhoş kadınların ne kadar çok olduğunu, kulaklara gelen sarhoş naralarını, insanı tiksindiren çığlıklıları düşünmek bile imkânsız.

Aralarında birkaç dini bütün Müslüman da vardı, kâfirlerin haline sakin sakin gülmek, neler çektikleri üzerine atılan pek dokunaklı nutuklar dolaysıyla bütün Avrupa'nın yüreğini sızlatan şu Yakındoğu Hıristiyanlarının, peygamberlerinin doğumunu nasıl kutladıklarını görmeye gelmişlerdi.

Meşrutiyet'le birlikte hak etmedikleri yurttaş sıfatını elde eden bütün bu adamlar Türkler gibi savaşa gitmeye yükümlü tutulmaktan çok korkuyor, kendilerini koyuvermiş doyasıya eğleniyor, doyasıya içiyorlardı.

XXXII

Baykuşun Haliç'te kayığımızı izlediği o geceyi hatırlıyorum.

Soğuk bir ocak gecesiydi, dondurucu bir sis İstanbul'un görkemli karaltısını boğuyor, ince bir yağmur halinde üzerimize iniyordu. Ahmet ve ben bizi Eyüp'e götüren kayıkta sırayla kürek çekiyorduk.

Fener İskelesi'ne gelince zifiri karanlıkta kazıkların, suyun sahile attığı döküntülerin, dip çamuruna oturmuş binlerce kayığın arasından büyük bir dikkatle karaya çıktık.

İstanbul'un Rum mahallesinde, eski surların dibinde, bu saatte hiçbir insan canlısının uğramadığı bir yerdeydik. Yine de burada büzülüp çömelmiş duran iki kadın, akbaşlı iki gölge vardı, harap bir evin balkonu altında bizim iyi bildiğimiz kuytu bir köşede saklanmışlardı. Bunlar Aziyade ile sadık yaşlı hizmetçisi Hatice'ydi.

Aziyade kayığımıza binip oturunca yeniden hareket ettik.

Fener İskelesi'nden Eyüp'e daha epey uzun bir mesafe vardı. Ara sıra bir Rum evinden sızan az bir ışık, bulanık suyun üstünde sarı bir şerit gibi yansıyordu, onun dışında her yer kapkaranlıktı.

Demir parmaklıklı bir eski zaman evi önünden geçerken bir orkestra sesi ile danslı eğlence gürültüsü işittik. Eski yerli Rumların, Fenerlilerin, zenginliklerini, elmaslarını, Paris işi tuvaletlerini gizledikleri o dışarısı siyah, içerisi şatafatlı büyük konaklardan biriydi bu.

...Sonra şenliğin gürültüsü sisin içinde kayboldu, yeniden sessizliğe ve karanlığa gömüldük.

Kayığımızın çevresinde bir kuş ağır ağır uçuyor, dönüp dolaşıp üzerimizden geçiyordu.

"Bu fena," dedi Ahmet başını sallayarak.

"Baykuş mu?" diye sordu Aziyade, sarıp sarmalanmış ve başı sıkıca örtülü haliyle.

Boş inançları ya da dinsel inanışları söz konusu olunca beni hiçe sayarak kendi aralarında konuşmayı alışkanlık haline getirmişlerdi.

"Bu çok fena Loti," dedi hemen ardından elimi tutarak, "ama sen bilmezsin."

Bir kış gecesi bu hayvanın böyle dolaştığını görmek en azından tuhaftı. Fener İskelesi'nden Eyüp'e kadar bir saatten fazla süren yol boyunca hiç durmadan bizi izledi.

O gece Haliç'te müthiş bir akıntı vardı, ince ve dondurucu yağmur hâlâ yağıyordu, fenerimiz sönmüştü, o yüzden

devriye gezen başıbozuklar* bizi tutuklayabilirlerdi, bu üçümüzün de sonu olurdu.

Balat'ı geçerken Yahudilerle dolu kayıklara rastladık. Bu noktada, Haliç'in her iki yakasında, Balat'ta ve Piripaşa'da oturan Yahudiler akşamları komşu ziyaretleri yaparlar ya da büyük sinagogdan dönerler; burası gece vakti Haliç'te harekete rastlanan tek yerdir.

Kendi Yahudi dillerinde acıklı bir şarkı okuyarak yanımızdan geçtiler. Baykuş başımızın üstünde uçmaya devam ediyor, Aziyade soğuktan ve korkudan ağlıyordu.

Kayığımızı zifiri karanlıkta gürültüsüzce Eyüp İskelesi'ne bağladığımız zaman çok sevindik. Dar, uzun tahtaların birinden ötekine çamurun üzerinden atlamak (bu tahtaları ezbere, gözümüz kapalı biliyorduk), ıssız küçük meydanı geçmek, kilitleri, sürgüleri yavaşça açmak ve üçümüzün arkasından hepsini yeniden kapatmak, zemin katın boş odalarına, merdiven altına, mutfağa, ocağın içine bir bakmak, çamura batmış ayakkabılarımızı, ıslak elbiselerimizi çıkarmak, çıplak ayakla beyaz hasırlara basmak, odasına çekilen Ahmet'e iyi geceler dilemek, odamıza girmek ve onun da kapısını kilitlemek, arkamızdaki kırmızılı beyazlı Arap işi kapı perdesini indirmek, sabahtan beri için için yanan, saray buhuru ve gülsuyu kokusu ile karışık tatlı bir sıcaklık yayan bakır mangalın önünde kalın tüylü halılar üstünde oturmak... bu, en azından yirmi dört saatliğine güvenlik ve birlikte olmanın sonsuz mutluluğu demekti!

Ne var ki, baykuş bizi izlemişti, penceremizin altındaki bir çınara konup ötmeye başladı.

---

* Savaş zamanı gönüllü olarak Osmanlı Ordusu'na katılanlara verilen ad. Çoğun yaya olup donanımları ordu tarafından sağlanırdı. Ordu disiplinini bozarlardı, 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda çok zararları olmuştur. Sonraları düzensiz kalabalıkları belirten sözcüğü Loti yerel kolluk gücü anlamında kullanmaktadır. (ç.n.)

Aziyade yorgunluktan bitkindi, iki gözü iki çeşme ağlayarak baykuşun iç karartıcı ötüşüyle uykuya daldı.

XXXIII

Samuel ile Ahmet'in *madam*'ı bütün Avrupa'yı dolaşmış, her işi yapmış yaşlı bir aşüfteydi; ikisi de *bizim madam* diyordu ona, onların madamı bütün dilleri konuşuyor, Galata'da karanlık işlerin çevrildiği bir kahve işletiyordu.

Madamlarının kahvesi gürültülü büyük cadde üzerindeydi, derinlemesine ve genişlemesine çok büyüktü, bir arka kapısı vardı, kapı Galata rıhtımlarına inen kötü ünlü bir çıkmaza açılıyor, çıkmaz ise uygunsuz yerlere girişe yarıyordu. Kahve, ticaret gemilerinde çalışan hırsızlık ve kaçakçılık zanlısı bazı İtalyan ve Maltalı gemicilerin buluşma yeriydi; burada çok çeşitli pazarlıklar dönerdi, akşamları içeriye üzerinde bir tabancayla girmek yerinde bir önlemdi.

Onların *madam*'ı bizi, Samuel'i, Ahmet'i ve beni çok seviyordu; işleri çoğu zaman onları bu taraflarda alıkoyduğundan iki dostumun yemeğini genellikle o hazırlardı, madamları bir anne şefkatiyle bizim üzerimize titriyordu.

Madamlarının yerinde birinci katta kılık değiştirmek için kullandığım küçük bir oda ile bir sandık vardı.

Avrupalı giysileriyle büyük kapıdan içeri girer, Türk kılığıyla arka kapıdan çıkmaz sokağa çıkardım.

Onların *madam*'ı İtalyan'dı.

XXXIV

Eyüp, 20 Ocak

Tersane Konferansı konuşmacılarının sergilediği büyük uluslararası maskaralık dün tatsız bir biçimde sona erdi. Konu başarısızlığa uğradığı için delegeler defolup gidiyor,

yabancı elçiler de pılıyı pırtıyı topluyorlar ve böylece Türkler yasadışı oluyor.

Hepsine uğurlar olsun! Çok şükür ki biz burada kalıyoruz. Eyüp'te herkes çok sakin ve oldukça kararlı. Kahvehanelerde, akşam vakti, en küçüklerinde bile seviye farkı gözetmeden zenginler ve yoksullar, paşalar ve halktan adamlar toplanıyorlar... (Hey gidi bizim demokrat milletimizin, Batı cumhuriyetlerimizin bilmediği şu eşitlik!) Çok bilgili biri de bulunur oralarda, günlük gazetelerde çıkan anlaşılmaz yazıları çevresindekilere açıklar, herkes onu sessizce ve inanarak dinler. Alışılmış olduğu üzere, bizdeki kenar mahalle kahvehanelerinde İngiliz birası ve apsent içerken yapılan hararetli tartışmalardan burada iz yoktur, Eyüp'te içtenlikle ve dinsel bir saygıyla siyaset yapılır.

İnançlarını ve ciddi bir biçimde dürüstlüğünü korumuş bir halktan ümit kesmemek gerekir.

XXXV

Bugün 22 Ocak. İmparatorluk nazırları ve devlet ileri gelenleri Babıali'de görkemli bir toplantı yaparak içinde Rus parmağı gördükleri Avrupa önerilerinin reddine oybirliğiyle karar verdiler. Bu ümitsiz kararı alan kişilere imparatorluğun her köşesinden tebrikler yağıyor.

Hıristiyanlarla Müslümanların yan yana oturması, dervişlerin, şeyhülislamın yanında Ermeni ruhani önderlerinin bulunması gibi alışılmadık bir şeyin ilk kez görüldüğü, Müslümanların ağzından şimdiye kadar hiç çıkmamış "Hıristiyan kardeşlerimiz" sözünün ilk kez işitildiği bu mecliste büyük bir ulusal coşku vardı.

Büyük bir kardeşlik ve birlik ruhu ortak tehlike karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı dini cemaatlerini birbirine yaklaştırmaktaydı, Ermeni Katolik cemaatinin ruhani önderi bu mecliste şu şaşırtıcı savaş söylevini verdi:

"Efendiler!

Atalarımızın kemikleri beş yüzyıldır bu vatan topraklarında yatıyor. Birinci görevimiz bize miras kalan bu toprağı savunmaktır. Ölmek doğa yasası gereğidir. Tarih, bize art arda dünya sahnesinde görünmüş ve kaybolmuş büyük devletler göstermektedir. Eğer kader yurdumuzun varlığının sona ermesini öngördüyse ona boyun eğmekten başka çare yoktur, ama utanç verici bir biçimde yitip gitmekle şan ve şeref içinde bir son ayrı şeylerdir. Hain bir kurşunla öleceksek o kurşunu şerefimizle bağrımızdan yiyelim, sırtımızdan değil; o zaman hiç değilse memleketimizin adı tarihte şanlı bir yer tutacaktır. Yakın zamana kadar ölgün bir bedenden başka bir şey değildik, bize bahşedilen Kanun-i Esasi bu bedene hayat ve güç verdi. Bugün ilk defa padişah hazretlerinin ve Babıali nazırlarının sayesinde bu toplantıya davet edildik. Bundan sonra din meselesi vicdan alanının dışına çıkmasın! Müslüman camiine, Hıristiyan kilisesine gitsin, ama ortak çıkarlarımız için ve ortak düşmanlarımıza karşı hepimiz birleşelim ve öyle kalalım!"

XXXVI

Dinine bağlı Müslüman kadınların kullandığı ökçesiz, arkalıksız, sarı maroken şıpıdıklardan başkasını giymeyen Aziyade bunlardan haftada üç çift eskitiyordu ve her zaman evin her köşesinde sürüklenen yedekleri vardı, ayrıca Aziyade, Ahmet'in ya da benim şıpıdıklarını alabileceğimiz bahanesiyle içlerine adını yazıyordu.

Eskiyenler korkunç bir ölüm cezasına çarptırılırdı, geceleyin tahtaboşun tepesinden boşluğa savrulur, Haliç'e fırlatılırdı. Bunun adı "pabuç kurban etmek"ti.

O çok berrak, çok soğuk gecelerde ayaklarımız altında gıcırdayan, bizi damlar üstüne çıkaran eski ahşap merdiveni çıkmak, orada, mehtapta, çevrede herkesin uyuduğuna emin olduktan sonra, hüküm giymiş pabuçları tek tek

havada döndüre döndüre kurban etmek bizim için büyük zevkti.

Pabuç suya mı, kıyı çamuru üstüne mi, yoksa hırsızlığa çıkmış bir kedinin kafasına mı düşecekti?

Düşen pabucun derin sessizlik içinde çıkardığı gürültü, hangimizin doğru tahmin ettiğini ve bahsi kazandığını gösteriyordu.

Orada yukarıda, çoğu zaman beyaz bir kar tabakası üstünde tepinerek, uykuya dalmış eski İstanbul'u seyrederek, bütün insanlardan çok uzakta, alabildiğine sakin, kendi başımıza yapayalnız olmak çok hoştu. Biz, mutluluklarının farkına varmadan güneşin altında beraberce kol kola dolaşan diğer birçokları gibi gün ışığının tadını birlikte çıkarmaktan yoksunduk. O yukarısı bizim gezinti yerimizdi, oraya güzel kış geceleri temiz ve sert havayı solumak için çıkardık ve kâh yavaşça batıdan, kâfirlerin memleketleri tarafından batan; kâh uzaklardaki Üsküdar'ın ya da Beyoğlu'nun karaltısını çizerek doğudan kıpkırmızı yükselen, bizim ağzı sıkı yoldaşımız ay, bize eşlik ederdi.

XXXVII

Son mu bu Tanrı'm, yoksa başlangıç mı?

(Victor Hugo, *Alacakaranlık Türküleri*)

Boğaz'da büyük bir hareketlilik var. Nakliye gemileri cepheye gidecek askerlerle dolu bir gelip bir gidiyorlar. Her yandan asker ve redif (yedek) geliyor, Asya içlerinden, İran sınırından, hatta Arabistan'dan, Mısır'dan bile. Gelenler Tuna boylarına, Gürcistan'daki ordugâhlara gönderilmek üzere alelacele donatılıyor, her gün gümbür gümbür bando mızıkayla, Allah nidalarıyla cepheye uğurlanıyorlar. Türkiye, şimdiye kadar hiç bu kadar çok silah altına alınmış adam, bu kadar çok kararlı ve yiğit adam görmemiştir. Bütün bu insan kalabalığının ne olacağını Allah bilir!

XXXVIII

Eyüp, 29 Ocak 1877

Delegelerin diplomatik maskaralıklarını, eğer hayatımı altüst etmiş olsalardı, bağışlamazdım.

Bir an bırakıp gideceğim diye korktuğum uzaklardaki şu küçük evde bulunmaktan mutluyum.

Vakit geceyarısı, kâğıdımın üstünde ay mavi ışığını dolaştırıyor, horozlar gece ötüşlerine başladılar. İnsan Eyüp'te hemcinslerinden çok uzak, geceleyin yapayalnız ama huzur içinde. Çoğun Arif Efendi'nin kendim olduğuna inanmakta zorlanıyorum ama kendimi bildiğim yirmi yedi yıldan beri öylesine bir bezginlik içindeyim ki, kendimi az çok bir başkası sanmak bayağı hoşuma gidiyor.

Aziyade Anadolu'ya geçti, kocasının haremiyle birlikte İzmit'te bir haremi ziyaret ediyor, beş gün sonra yine bana dönecek.

Samuel burada benim yanımda yerde yatıyor ve küçük çocuklar gibi gönlü rahat uyuyor. Gündüz boğulmuş bir adamı sudan çıkarırlarken görmüş, adamın hali pek berbatmış, çok korkmuş, ne olur ne olmaz diye şiltesini, yorganını benim odama getirdi.

Yarın sabah şafakla birlikte savaşa giden redifler patırtıya başlayacaklar ve cami dolup taşacak. Padişaha hizmet uğruna herhangi bir yerde ölmek için onlarla birlikte gitmeyi isterdim. Ölmek istemeyen bir halkın mücadelesi güzel ve heyecan verici bir şey, tehdide uğradığı, ölüm tehlikesiyle karşılaştığı zaman kendi memleketim için hissedeceğim coşkuyu şimdi bir parça da Türkiye için hissediyorum.

XXXIX

Ahmet ile birlikte Sultan Selim Camii'nin dış avlusunda oturmuştuk, gözlerimiz gri minareler üzerinde kıvrıla kıvrıla yukarı tırmanan eski taş arabesklere, temiz havada çubuk-

larımızdan helezoni bir biçimde yükselen dumana takılmış kalmıştı.

Sultan Selim Camii'nin dış avlusu yer yer sivri kemerli kapılarla dışarı açılan çok eski bir duvarla çevrili. Pek kimse gelip geçmez buradan, serviler altına sığınmış birkaç mezar göze çarpar sadece, burası tam bir Türk mahallesidir, insan kendini rahatça iki yüzyıl öncesinde sanabilir.

"Ben," diyordu Ahmet başkaldırıcı bir tavırla, "sen buralardan gidince Loti, ne yapacağımı iyi biliyorum: Kendimi zevk ve eğlenceye vuracağım, her gün içip sarhoş olacağım, bir laternacı peşim sıra gelecek, sabahtan akşama bana müzikler çalacak. Paramı yiyip bitireceğim, ama zararı yok. Ben de Aziyade gibiyim, sen gittikten sonra, senin Ahmet'inin de işi bitmiş olacak."

Hiç kolay olmayan bir iş yapmak, onu aklını başına toplayacağına yemin ettirmek gerekti.

"Sen de bana yemin eder misin Loti?" dedi. "Evlendiğin, zengin olduğun zaman gelip beni bulacak oraya götüreceksin, orada senin uşağın olurum. Bana İstanbul'da verdiğinden fazlasını vermezsin, ama senin yanında olmuş olurum, bütün istediğim bu."

Ahmet'e çatım altında kendisine yer vereceğime, çocuklarımı ona emanet edeceğime söz verdim.

Çocuklarımı yetiştirme, onlara fes giydirme olasılığı onun yeniden neşelendirmeye yetti, bütün akşamı son derece acayip yöntemlere dayalı eğitim planları üzerine fikir yürüterek geçirdik.

XL

PLUMKETT'TEN LOTI'YE

Aziz dostum,

Size yazmıyordum, nedeni basit, size söyleyecek hiçbir şeyim yoktu. Böylesi durumlarda âdetim susmaktır.

Size ne anlatabilirdim ki? Hiç hoş olmayan şeylerin kafamı kurcalayıp durduğunu mu, içinden sıyrılmanın pek güç olduğu hayat gerçeğinin kıskacına düştüğümü mü ya da deniz kuvvetlerinde, sömürgelerde görevli beylerin arasında sıkıntıdan tükenip gittiğimi mi, yoksa bazı anlarda sevilesi ve güzel olan her şeye beni sımsıkı bağlayan duygusal bağların, gizemli gönül yakınlıklarının koptuğunu mu?

Bu hali çok iyi anladığınızdan eminim, çünkü sizi bu durumda birçok defalar gördüm.

Tabiatınız bana çok benziyor, bu da neredeyse daha ilk karşılaşmamızda size çok büyük sempati duymamı pek güzel açıklamakta. Temel önerme: İnsanın başkalarında en çok sevdiği yine kendisidir. Bir başka insanda kendime rastladığım zaman gücüm artıyor, sanki ikimizin içindeki birbirinin aynı güçler birbirine ekleniyor ve sempati de benim için mutlulukla aynı anlama gelen bu güç artışına doğru bir istek, bir eğilimmiş gibi görünüyor. İsterseniz buna *Büyük Sempati Çelişkisi* adını verebilirim.

Sizinle pek edebi bir dil konuşmuyorum. Bunun pekâlâ farkındayım, devimbilimden (dinamik) alınma, iyi yazarlarımızın kullandığından epey farklı kelimeler kullanıyorum, ama bunlar düşüncelerimi çok iyi yansıtıyor.

Sempati duygularını çok çeşitli biçimlerde hissederiz. Siz müzisyensiniz, hangi bakımdan sempati hissettiğinizi söyler misiniz lütfen? Ses denilen şey nedir? Hava vasıtasıyla kulak zarımıza, oradan işitme sinirine iletilen bir titreşim hareketi, dolayısıyla bizde uyanan bir duyumdur sadece. Beynimizde neler olur peki? Şu garip fenomene dikkatlice bir bakın: Bir dizi halinde art arda gelen seslerden etkileniyor, hoşunuza giden bir ezgi işitiyorsunuz. Niçin hoşunuza gidiyor? Ses dizisini oluşturan ses aralıkları, başka deyişle tınlayan cismin yaydığı titreşimler arasındaki sayısal ilişkiler başka türlü değil de böyle ifade edildiği için, titreşim sayılarını değiştirin

artık sizde bir sempati uyanmayacaktır; müzikal değil dersiniz buna, birbiriyle ilintisiz bir ses dizisi olduğunu söylersiniz. Aynı anda birçok ses birden işitir, mutlu ya da acılı bir izlenim edinirsiniz, burada sayılar arasındaki ilişkiler, duyarlı bir varlık olan sizinle dışsal bir fenomen arasındaki sempati ilişkileri söz konusudur.

Sizinle bazı ses dizileri, sizinle bazı parlak renkler, sizinle bazı ışıltılı balkımalar, sizinle bazı çizgiler, bazı şekiller arasında gerçekten bir duyusal yakınlık vardır. Bütün bu farklı şeylerle sizin aranızdaki uyuşma ve ilintilerin ifade edilmesi müzikte olduğu gibi çok çapraşık olsa bile bunların varlığını yine de hissedersiniz.

Bir kadın niçin sevilir? Bu çoğu zaman sadece onun burnunun kemerli oluşu, kaşlarının yayı, çehresinin uzunluğu, daha bilmem nelerde bulunan nedir bilinmez bir şeye ve bunun sizin hayal gücünüzde kıyametler koparan bir başka nedir bilinmez bir şeye uygun düşmesine bağlıdır. İtiraz etmeyin! Hemen her zaman aşkınız başka hiçbir şeye bağlı değildir.

Siz bana o kadında aşkınızın gerçek nedeni olan bir ahlaki çekicilik, bir duygu inceliği, bir karakter yüceliği olduğunu söyleyeceksiniz... Heyhat! Kendinizde olan şeyi onda olanla karıştırmaktan sakının. Bütün duygusal yanılsamalarımız, başka hiçbir yerde değil, yalnız kendimizde olan şeyi hoşumuza gidene yüklemekten ileri gelir. Sevdiğiniz kadını yüceltir, dostunuzu dahi sanırsınız.

Ben Milo Venüs'üne,* Correggio'nun** bir su perisine âşık olduydum. Onların beni çeken yanı ne söyleşilerinin çekiciliği ne de fikir alışverişine susamışlıktı kuşkusuz; hayır bu, bedensel çekicilikti, eskilerin bildiği biricik, sanatçıyı sa-

---

* 1820'de Yunanistan'ın Milos Adası'nda bulunan aşk tanrıçası Aphrodite'nin mermer heykeli. (ç.n.)

** İtalyan Rönesansı'nda Parma Okulu'nun önde gelen ressamlarından biri. (ç.n.)

natçı yapan aşktı bu. Bugün her şey öyle çetrefil bir hal aldı ki, insan apışıp kalıyor; insanların onda dokuzu artık hiçbir şeyi zerre kadar anlamıyor.

Bütün bunları bir yana bırakalım ve sizi tanımlamaya geçelim Loti. Her alanda sizinle bütün şeyler arasında bir ilişki vardır. Siz sanatsal ve düşünsel hazlara düşkün bir yaradılıştasınız, sadece gönlünüzün o sonsuz ihtiyaçlarını doyurabilecek şeyler arasında mutlu olabilirsiniz. O coşkuların dışında sizin için mutluluk yok. Size bunları, o coşkuları sağlayacak ortamın dışında siz her zaman acınası bir sürgün olarak kalacaksınız.

Kalabalık kitlenin duyarlı olmadığı böylesi üst düzey coşkuları hissetmeye yatkın bir kimse kendi arzuları altında kalan her şeyden pek az etkilenecektir. Şiirler okurken kendinden geçip gözyaşı döken, kendisini büyük zevkle hoş bir ezginin akışına bırakan, duyumdan fazla ama düşünce olmayan, hiçbir kelimenin dile getiremediği o hayal âlemine dalan kişi için güzel bir akşam yemeğinin, bir av eğlencesinin, güzel bir kızın çekiciliği nedir o halde?

Üstüne budalalığın bütün ayırtıları çizili kaba saba yüzlerin, çakşır ya da siyah giysilere hapsolmuş biçimsiz vücutların önünüzden geçişini, çamurlu sokaklarda, pis duvar diplerinde, camekân, dükkân önlerinde kaynaştığını, bütün bunları, görmenin zevki ne olabilir?

Hayal gücünüz daralır, düşünceleriniz beyninizde donar kalır...

Eğer sizin düşüncelerinizle çevrenizdekilerin dile getirdikleri arasında bir uyum olmazsa onlarla söyleşmek sizin üzerinizde nasıl bir etki bırakır?

Eğer düşünceleriniz zaman ve mekân içine doğru bir atılım yapıyorsa –kendisi de uzayda belli bir merkezden başka bir şey olmayan– sadece güneşin çevresinde dönen bir gezegen olan dünyanın her bir yanında meydana gelen olayların sonsuz eşzamanlılığını kucaklıyorsa, bu eşzamanlı sonsuz-

luğun bir başka sonsuzluk olan ebediyetin yalnızca bir anı olduğunu, seçtiğiniz bakış açısına göre bütün bunların size farklı göründüğünü, sonsuz sayıda bakış açısı olduğunu düşlerseniz, bütün bunların nedenini, bütün bu şeylerin özünün sizce bilinmez olduğunu düşünürseniz, zihninizde bu ebedi meseleleri kurcalarsanız –nedir bütün bunlar, bu sonsuzluk içinde ben neyim?– o zaman çevrenizdekilerle düşün birliği içinde olmama şansınız var demektir.

Onların söyleşileri bir örümceğin ağının bir kısmını yıkıcı bir süpürgenin yok ettiğini anlatması ya da bir kara kurbağasının kendisine rahatça barınabileceği bir moloz yığını miras kaldığını haber vermesi kadar bile etkilemez sizi. (Adamın biri bugün bana hasadının kötü olduğunu ama kendisine bir köy evi miras kaldığını söyledi.)

Bir ara âşık olmuştunuz, belki hâlâ âşıksınız, o zaman çok özel bir hayat tarzının mevcut olduğunu, varlığınızın sizin için her şeyin tamamıyla yeni bir görünüm almasını sağlayan bambaşka bir hal aldığını hissetmişsinizdir.

O zaman hani insana bir tanrısal esin gelir, insan yeniden doğmuş gibi olur sanki, çünkü o andan itibaren daha yoğun yaşanır, bütün işlevler yerine gelir, içimizde duygu, düşünce adına ne varsa tıpkı karılan bir puncun alevi gibi uyanır ve canlanır. (Geleceğin edebiyatı!)

Kısacası, insan sevinir, mutlu olur, bu mutluluğun öncesindeki her şey bir çeşit karanlık içinde kaybolur gider. İnsana sanki daha öncesinde ne olduğu tam olarak bilinemeyen bir hal içindeymiş, şimdi yaşadığı hayata göre, daha öncesinde bir delikanlıya göre küçük bir çocuk nasıl yaşıyorsa öyle yaşıyormuş gibi gelir. İnsan âşık olduğu zaman hissettiği duyguları ancak onları hissederken dile getirebilir ve şu anda ben, elbette daha önce hissettiklerime benzer bir şey hissetmiyorum. Yine de bakın bütün bu düşüncelerle uğraşırken, lanet olsun, kendimden geçiyorum, coşuyorum, aklım başımdan gidiyor, ne halde olduğumu bilmiyorum!.. Sevmek

ve sevilmek, seçkin yaradılışlı birinin sizinkini anladığını bilmek, birisinin bütün düşünceleri, bütün davranışlarıyla size karşılık verdiğini, yaşayan, düşünen, hareket eden sizinki kadar inceden inceye girift bir organizmanın gözünde sizin bir odak noktası, bir amaç olduğunuzu bilmek ne iyi şey! İşte bizi güçlü kılan, işte deha sahibi insanlar yaratan şey budur.

Sonra belki gerçekliği düş gücümüzün en saf ürününden daha az olan sevdiğimiz kadının o sevimli hayali, bedensel ve ahlaksal, kösnül ve tinsel izlenimlerin o karışımı, ancak onları daha önce duymuş olanların zihninde yeniden uyandırılabilecek ve başkaca dile getirmesi kesinlikle olanaksız olan o izlenimler –sevdiğiniz kadına ait en ufak bir nesnenin, adının söylendiğini işittiğiniz zaman ya da sadece adını kâğıda yazılı gördüğünüz zaman ve belki dünyada en iyi şey olan bin bir diğer saçma sapanlığın gizemli bir düşünceler çağrışımından ötürü sizde uyandıracağı izlenimler– gelir.

Hele dostluk içimizdeki en yüce şeylerin, benliğimizin salt düşünsel yanı üzerine kurulu olduğu için daha yeğin, daha temeli sağlam bir duygudur. İnsanın bütün hissettiklerini sizi yalnızca *belli bir noktaya kadar* değil *sonuna kadar* anlayan, dilinizin ucundaki aynı kelimeyle düşüncenizi tamamlayan, verdiği karşılık sizde bir kavram taşkını, bir fikir dalgalanması yaratan birine söyleyebilmek ne mutluluktur. Dostunuzun yarım kalmış bir sözü, size birçok cümleden daha fazlasını söyler, çünkü onunla birlikte düşünmeğe alışmışsınızdır. Onu harekete getiren bütün duyguları anlarsınız, o bunu bilir. Siz birbirine eklenen ve birbirini tamamlayan iki zekâsınızdır.

Şurası kesin ki, sözünü ettiğim bütün bu şeyleri tatmış, ama şimdi bunlardan yoksun olan kimse bayağı acınacak haldedir.

Ne beni seven ne de beni düşünen biri var... Söyleyecek kimsesi olmadıktan sonra insanın fikirleri olmuş neye yarar?

Şu dünyada değerlendirmelerine herkesten çok önem verdiğim bir kişi yoksa yetenek neye yarar? Beni anlamayacak kimselerin karşısında akıl sahibi olmak neye yarar?

İnsan her şeyi oluruna bırakır, hayal kırıklıklarına uğramıştır, her gün yenilerine uğrar, bu dünyada hiçbir şeyin kalıcı olmadığını, hiçbir şeye kesinlikle güvenilemeyeceğini görmüştür, artık her şeyi yadsır. Sinirler gevşemiştir, düşünce zayıflar, yalnız kaldığı zaman kimi kez kendisine uyanık mı olduğunu yoksa uyduğunu mu soracağı kadar benlik küçülür. Hayal gücü durur, hayallere kapılmak diye bir şey yoktur artık. Artık ümit kalmaz da denebilir. Kişi yiğitlik taslar o zaman, ağlayacağı yerde güldüğü birçok şeyden umursamazcasına söz eder.

İnsan hiçbir şeyi sevmez oysa her şeyi sevmek için yaratılmıştır, hiçbir şeye inanmaz, ama belki her şeye inanabilir yine de, her işe yararken hiçbir şeye yaramaz olur.

Birçok yetiye sahip olmak ve başarısızlığa uğradığını hissetmek, duyarlıkta bir aşırılık, duygularda bir fazlalık ve yine de ne yapacağını bilememek dehşet vericidir, bu koşullarda hayat her gün bir işkence halini alır, (sirkteki at cambazı kadın, cariyeniz Aziyade ve diğer Türk aşüfteler gibi) bazı eğlencelerin sizi bir an için oyalayabileceği bir işkence ama insan yeniden o azabın içine düşer ve eskisinden daha çok yara bere içinde kalır.

İşte size yazan garip kişi tarafından açıklanmış, geliştirilmiş, büyük ölçüde zenginleştirilmiş haliyle fikirleriniz ve tuttuğunuz yol.

Güç anlaşılır bu laf kalabalığından çıkarılacak sonuç şudur: Size karşı büyük ilgi duyuyorum, belki ne olduğunuz için değil, daha çok ne olabileceğinizi hissettiğim içindir.

Acınızı unutmak için neden içinizdeki sizi kurtarması olası tek yanı yok edecek kas geliştirmeyi seçtiniz? Siz ki palyaço, cambaz ve iyi nişancısınız, büyük bir sanatçı olmanız daha iyi olurdu azizim Loti.

İnandığım şu düşünceye sizi ikna etmek isterim: Çaresi olmayan manevi acı yoktur. Derdin niteliğine, kişinin mizacına uygun çareyi bulmak ve uygulamak bizim mantığımıza düşer.

Ümitsizlik tamamıyla anormal bir haldir, diğer birçoğu gibi iyileştirilmesi mümkün bir hastalıktır ve doğal ilacı zamandır. Ne kadar mutsuz olursanız olun içinizde derdin giremeyeceği küçük bir köşe kalmasını sağlayın, bu küçük köşe sizin ilaç kutunuz olacaktır — Amin!

PLUMKETT

Bana İstanbul'dan Boğaziçi'nden, üç tuğlu paşalardan vs. söz edin. Cariyelerinizin ellerinden öper size de sevgiler sunarım.

PLUMKETT

XLI

LOTI'DEN PLUMKETT'E

Size mutsuz olduğumu mu söylemiştim aziz dostum? Sanmam, eğer size böyle dediysem bile kuşkusuz yanılmışımdır. Tam aksine bu akşam eve dönerken kendi kendime bu dünyadaki mutlu insanlardan biri olduğumu, dünyanın pek güzel olduğunu söylüyordum. Ocak ayının güzel bir öğle sonrasında atla eve dönerken, batan güneş kara servileri, İstanbul'un eski surlarının mazgallarını, Aziyade'nin beni beklediği, kimsenin bilmediği evciğimin damını altınla yaldızlıyordu.

Buram buram gülyağı kokan odamı bir mangal ısıtıyordu. Kapımı sürgüledim ve bağdaş kurup sizlerin hoşluğunu bilmediği bir vaziyette oturdum. Uşağım Ahmet bir benim, bir de kendi için iki nargile hazırladı ve ayaklarımın dibine içinde saray buhuru yanan bir bakır tepsi koydu.

Aziyade metal zilli bir tef çalarak pes bir sesle cin şarkısına başladı, duman havada mavimtırak sarmallar çizmeye koyuldu, yavaş yavaş bu üç dost ve sevimli yüzü, sevgilimi, uşağımı ve kedimi seyre dalıp kendimden geçtim hayatı, acınası insan hayatını unuttum.

Hiç davetsiz misafir yoktur, ne beklenmedik ne can sıkıcı bir ziyaretçi gelir. Davet ettiğim zaman birkaç Türk gizlice beni ziyaret etseler de *dostlarım* evimin yolunu kesinlikle bilmezler; hem dişbudak kafesler pencerelerimi öyle sıkı koruyorlar ki, günün hiçbir saatinde meraklı bir bakış buradan içeri geçemez.

Doğulular, aziz dostum, *evlerinde kendi başlarına olmayı* tek bilenler, siz Avrupa'da kapısı her gelene açık evlerinizde insanın burada sokakta kendi başına olduğu gibisiniz, can sıkıcı dostların, patavatsızların meraklı bakışlarına hedef oluyorsunuz, ne içerinin dokunulmazlığından ne bu gizemin çekiciliğinden hiç haberiniz var.

Ben mutluyum Plumkett, size göndermekle yeterince gülünç düştüğüm bütün yakınmaları geri alıyorum... Yine de şimdiye kadar kalbimde kırılan şeylerin acısını çekiyorum. İçinde bulunduğum şu zamanın yazgımda bir ara dönem olduğunu, geleceğin üzerinde hep iç karartıcı bir şeyin dolanıp durduğunu, bugünkü mutluluğun kaçınılması olanaksız korkunç bir yarın getireceğini hissediyorum. Burada da Aziyade yanımda olduğu zaman bile, çocukluğumda gece vakti yaklaşırken çoğu zaman beni saran o tarifsiz korkulara benzer içime işleyen hüzün anlarım oluyor.

Mutluyum Plumkett, hatta gençleştiğimi hissediyorum, artık ben her bir yanı gezip tozmuş, alabildiğine yaşamış, akla gelebilecek bütün ülkelerde yapılabilecek her saçmalığı yapmış, yirmi yedi yaşındaki delikanlı değilim.

Ahmet mi, Aziyade mi, yoksa Samuel mi, hangisi daha çocuk karar vermesi güç. Yaşlı ve kuşkucuydum, onların yanında on insan ömrü yaşadıkları halde yılların yüzlerinde iz

bırakmadığı, yirmi yaşında bir bedende yorgun bir yaşlı ruh barındıran Buldwer'in* roman kişilerine benziyordum.

Ama onların gençliği gönlümü tazeliyor ve size hak veriyorum, artık hiçbir şeye inanmadığını sanan ben yine de her şeye inanabilirim belki...

XLII

Ocak ayında bir ikindi vakti İstanbul'da gökyüzü kapkaranlıktı, soğuk bir rüzgâr ince bir kış yağmuru savuruyordu, İngiltere'de olduğu gibi solgun bir gün ışığı vardı.

Ata binmiş iki yanında hapishane duvarları gibi aşılması imkânsız otuz ayak yüksekliğinde dik ve parlak sonu gelmez duvarların uzandığı geniş ve uzun bir yolu izliyordum.

Yolun bir noktasında üzeri gri mermer tonozla örtülü bir köprü yolu havadan geçiyordu, büyük ustalıkla yontulmuş mermer sütunların taşıdığı köprü bu hüzünlü yapıların sağ ve sol tarafını birbirine bağlıyordu.

Bunlar Çırağan Sarayı'nın duvarlarıydı. Bir tarafta bahçeler, diğer tarafta saray ve köşkler vardı, bu köprü güzel hanım sultanlara dışarıdan görülmeden bir taraftan diğerine geçme olanağı veriyordu.

Sarayın bu kale gibi duvarlarında uzun aralıklarla üç kapı dışarıya açılıyordu, yaldızlı ve oyma bezeli demir kanatlarla örtülen üç gri mermer kapı.

Ayrıca bunlar o duvarların tekdüzeliği ardında saklı olabilecek zenginlikleri tahmin ettiren yüksek ve görkemli kapılardı.

Bu yasak girişleri askerler ve zenci hadımlar koruyordu. Bu sütunlu girişlerin inşa tarzı bile eşiği aşmanın tehlikeli olduğuna işaret eder gibiydi, Arap zevkine göre işlenmiş ajurlu mermer sütun ve frizler tuhaf desenler, gizemli sarmal bezemelerle kaplıydı.

---

* Büyük olasılıkla yüzden çok yapıtı olan Sir Edward Bulwet (Bulwer-Lytton) söz konusu. (ç.n.)

Kubbesi ve altın alemleriyle beyaz mermer bir cami, çevresinde yabani çalı çırpı göveren koyu kayalara yaslanmıştı. Hani bir peri sihirli değneğiyle bir dokunup çevresindeki doğanın kırlık ve sert manzarasını özellikle dikkate alarak onu kar gibi beyazlığıyla yerden bitirivermiş gibiydi.

İçinde tanımadığım üç Türk kadın bulunan bir zengin arabası geçiyordu, kadınlardan biri şeffaf peçesinin altında ender güzellikte bir kadına benziyordu.

Artları sıra atla gelen iki harem ağası bu kadınların üst tabakadan olduklarını gösteriyordu.

Bu üç Türk kadın pek uygunsuz davranıyor, sokakta gördükleri Avrupalı erkeklere en yüreklendirici ya da en alaycı bakışları yöneltmekten hiç çekinmeyen bütün büyük konak hanımlarının yaptıkları gibi hareket ediyorlardı.

Özellikle güzel olanı bana öyle gönlü kayarcasına gülümsedi ki, onu takip için çark ettim.

İşte o zaman iki saat sürecek bir gezinti başladı, gezinti süresince güzel hanım arabanın açık kapısından birbiri ardına bana en tatlı gülücüklerini yolladı. Araba büyük hızla gidiyordu, bütün yol boyunca kâh atımı dörtnal sürüp öne geçerek, kâh yavaşlatıp geri kalarak ona eşlik ettim. (Opera komiklerde dehşet saçan) harem ağaları bu oyunu saf yürekle izliyor, tam bir kaygısızlık içinde atlarını tırısta sürmeye devam ediyorlardı.

Dolmabahçe'yi, Salıpazarı'nı, Tophane'yi, gürültülü Galata semtini geçtik, sonra Galata Köprüsü'nü, karanlık Balat'ı geride bıraktık. Sonunda Eyüp'te, eski bir Türk sokağında görünüşü zengin ama kasvetli eski bir konağın önünde üç kadın durdular ve arabadan indiler.

Güzel Seniha (adını ertesi gün öğrendim) evine girmeden önce dönüp bana son bir gülücük yolladı, gözü pekliğim hoşuna gitmişti, Ahmet bu serüvenin sonunu hiç hayra yormadı...

XLIII

Türk kadınları, özellikle de yüksek tabakanın kadınları kocalarına bağlılık mecburiyetlerini pek hafife alırlar. Onları dizginlemek için bazı erkeklerin katı gözetimi ve cezalandırılma korkusu kaçınılmazdır. Hep aylaklık eden, içlerini sıkıntı kemiren, haremlerdeki yalnızlıktan sağlıkları bozulan bu kadınlar, karşılarına çıkan ilk erkeğe, pençelerine düşen uşağa ya da onları gezdiren kayıkçıya, eğer yakışıklıysa, hoşlarına gidiyorsa, kendilerini teslim edebilirler. Avrupalı gençlere hepsi pek meraklıdır, o gençler bunu bilseler, cesaret edebilseler ya da bu işe yeltenmeye elverişli koşullarda olsalar ara sıra bundan yararlanabilirler. Benim İstanbul'daki durumum, Türkçeyi, Türk âdetlerini bilmem –eski demir menteşeleri ses çıkarmaksızın açılan gözlerden ırak kapım– bu tür işler için çok elverişliydi, eğer isteseydim evim aylak harem güzellerinin uğrak yeri olabilirdi.

XLIV

Birkaç gün sonra huzur dolu evimin üstüne koca bir fırtına bulutu çöktü, sevmekten vazgeçmediğim kadınla arama korkunç bir kara bulut girdi. Aziyade kendisine açıkladığım utanmazca tasarıya isyan ediyordu, gözlerinden bir damla yaş gelmeden, sesinde en ufak bir titreme olmadan, benim irademi bastırmaya çalışan bir irade gücüyle bana direniyordu.

Ona ertesi gün artık kendisini istemediğimi söylemiştim, birkaç gün için onun yerini bir başkası alacaktı, daha sonra o geri gelecek, bu küçük düşürücü olayı hiç hatırlamayacak, beni sevmeye devam edecekti.

Çıkardığı rezaletler ve cezasız kalmasıyla haremlerde ün salmış Seniha'yı tanıyordu, Behice Hanım'ın lanetler yağdırdığı bu mahlûktan nefret ediyordu, bu kadın yüzünden kapı dışarı edilmek düşüncesi onu acıya ve utanca boğmaktaydı.

"Kesin kararlıyım Loti," diyordu, "o Seniha gelince her şey bitecek ve ben artık seni sevmeyeceğim. Ruhum senindir, ben sana aitim, istediğini yapmakta serbestsin. Ama Loti, her şey bitmiş olacak, belki kederimden ölürüm, ama bir daha seni hiç görmeyeceğim."

XLV

Bir saat geçtikten sonra aşkından şu saçma uzlaşmaya razı olmuştu: Gidiyor ve öbürü gittikten sonra canım istediğinde kendisini çağırdığım zaman geri geleceğine yemin ediyordu.

Aziyade yanakları kıpkırmızı gözleri kuru halde çıkıp gitti, arkası sıra yürüyen Ahmet dönüp kendisinin de bir daha geri gelmeyeceğini söyledi bana. Odamı örten Arap işi kapı perdesi onların arkasından tekrar kapandı, merdiven başına kadar halıların üstünde şıpıdıklarını sürüyüşlerini duydum. Orada adımlar durdu. Aziyade basamaklara çökmüş iki gözü iki çeşme ağlıyor hıçkırıklarının sesi gecenin sessizliği içinde bana kadar geliyordu.

Bununla birlikte odamdan çıkmadım, bıraktım gitsin.

Ona kendisine taptığımı, Seniha'yı hiç sevmediğimi söylemiştim, bu doğruydu; sadece içimde bir kösnü duygusu uyanmıştı ve beni esriklik dolu bir bilinmeze sürüklüyordu. Aslında endişe içindeydim, bir daha beni görmek istemezse, bir defa harem duvarlarının ardına kapanıp kaldı mı, onu sonsuza kadar kaybederim, hiçbir insani güç onu bana geri veremez diye düşünüyordum. Tarifsiz bir yürek sıkıntısıyla onların arkasından evin kapısının kapandığını duydum. Ama çok geçmeden gelecek o mahlûku düşünmek kanımı tutuşturuyordu, olduğum yerde kaldım ve onları geri çağırmadım.

XLVI

Ertesi akşam iyi niyetle tenha bir yerdeki evimi ziyareti arzu eden kibar hanımı ağırlamak üzere küçücük evimin

içi süslenmiş ve ıtırlanmıştı. Güzel Seniha çok gizemli bir şekilde saat tam sekizde, İstanbul için uygunsuz bir vakitte geldi.

Yaşmağını, kendisini her ihtimale karşı halk tabakasından bir kadın gibi örten gri yün feracesini çıkardı, görünüşü pek hoşuma gitmeyen bir Fransız tuvaletinin yerde sürünen eteğini üstünden attı. Kötü bir zevkin ürünü ve modaya uygunluktan daha çok epey fiyatlı olan bu tuvalet kendisinin de farkına vardığı gibi Seniha'ya yakışmamıştı. İstediği etkiyi yapamadığı halde rahatça oturdu, düzgün, akıcı bir dille konuşmaya başladı. Sesinde çekicilik yoktu, gözleri hoşluğunu, özgünlüğünü çokça övdüğü odamın içinde merakla dolaşıyordu. Özellikle yaşadığım hayatın tuhaflığı üzerinde duruyor, hiç çekinmeksizin cevaplamaktan kaçındığım bir yığın soru soruyordu.

Ve ben Seniha Hanım'a bakıyordum.

Doğrusu, taze, kadife teni, yarı aralık kırmızı, ıslak dudaklarıyla pek göz kamaştırıcı bir kadındı. Eşsiz güzelliğinin bilinci içinde başını mağrur ve dik, hafifçe arkaya eğik tutuyordu.

Bu dudakların gülümseyişinde, uzun kirpiklerin altında yarı yarıya saklı o siyah gözlerin ağır hareketinde yakıcı bir kösnü esrikliği vardı. İşte yanımdaydı, ıtırlı bir odanın ılık yalnızlığında gönlümün olmasını bekleyen bu kadından daha güzelini ender görmüştüm, yine de içimde beklenmedik bir mücadele veriyordum, tensel isteklerim ruh denilmesinde uzlaşılmış daha belirsiz bir şeye karşı çarpışırken ruh da tensel isteklere karşı savaşıyordu. Şu anda kapı dışarı ettiğim o yavruya tapıyordum, yüreğim ona karşı şefkat ve pişmanlıkla dolup taşıyordu. Yanı başımda oturan afet bende sevgiden çok tiksinme uyandırıyordu, onu arzulamıştım, o da gelmişti, ona sahip olmak tamamıyla bana kalmış bir şeydi, ama artık ona karşı bir istek duymuyordum, varlığı bana çekilmez geliyordu.

Söyleşi tavsıyor, Seniha alaycı bir ses tonuyla konuşuyordu. Bu kadının artık yenemeyeceği kesin bir karar aldığım için istemediğim halde sertleşiyordum.

"Madam" dedim, yine Türkçe olarak, "beni terk etmek kederini bana vereceğiniz zaman (ki bu ânın çok daha gecikmesini isterdim) size eşlik etmeme izin verir misiniz?"

"Teşekkür ederim," dedi, "yanımda birisi var."

O tedbirli bir kadındı, hanımının kaçamaklarına kuşkusuz alışkın olan sevimli bir harem ağası her ihtimale karşı evimin kapısında hazır bekliyordu.

Kibar hanım evimin eşiğinden çıkarken kötü bir kahkaha savurunca öfkeden tepem attı, az kalsın tombul kolundan yakalayıp geri çevirecektim.

Bununla birlikte kendimi hiç sıkıntıya sokmadığımı, oynadığımız iki rolden daha gülüncünün kesinlikle benimkisi olmadığını düşünerek sakinleştim.

XLVII

Bir daha geri dönmeyeceğini söyleyen Ahmet ertesi gün daha saat sekizde göründü.

Yüzü çok asıktı, beni soğuk bir biçimde selamladı.

Seniha Hanım hikâyesi çok geçmeden onu bayağı neşelendirdi, hep olduğu gibi yine benim çok şeytan olduğum sonucuna vardı, olanlara daha bir rahat gülmek için bir köşeye oturdu.

Sonradan, birlikte çıktığımız at gezintilerinde Seniha Hanım'ın arabasına rastladığımız zaman öyle alaycı tavırlar takındı ki, bu konuda kendisini uyarmak, ciddi bir öğüt vermek zorunda kaldım.

XLVIII

Ahmet'i Unkapanı'na Hatice'nin yanına gönderdim. Görevi Seniha'nın nasıl bir kabul gördüğünü o güvenilir may-

mun suratlı kadına anlatmak, Aziyade'ye beni affetmesi için yalvardığımı, hemen bu akşam onun aziz varlığını yanıma istediğimi kendisine söylemesini rica etmekti.

Aynı zamanda üç çocuğu yeşillik dalları, demet demet çiçek, sepetler dolusu nergis ve fulya getirsinler diye kırlara yolladım. Eski evin, o gün onun dönüşü şerefine alışılmadık bir sevinç ve şenlik havasına bürünmesini istedim.

Aziyade akşam vakti oda kapımızın eşiğinden içeri adım attığı zaman çiçeklerden bir halıyla karşılaştı, sapları koparılmış fulyalar yeri kalın bir koku tabakasıyla örtüyordu, bu hoş kokuyla insan kendinden geçiyor, Aziyade'nin oturup ağladığı basamaklar artık görünmüyordu.

Pembe dudaklarından ne bir düşünce ne bir serzeniş çıktı, yalnızca çiçeklere bakarak gülümsedi, çiçeklerin suskun dilleriyle benim tarafımdan kendisine söyledikleri her şeyi hemen anlayacak kadar zekiydi, yaşla dolu gözleri derin bir sevinçle ışıldıyordu. Yitirdiği imparatorluğu tekrar ele geçirmiş bir küçük imparatoriçe ya da Hint tanrılarının çiçeğe durmuş cennetinde gezinen Apsara* gibi, çiçeklerin üstünde sakin ve gururla yürüyordu.

Gerçek Apsaralar, gerçek huriler kesinlikle ne daha güzel, ne daha genç, ne daha zarif, ne daha çekicidir...

Seniha Hanım olayı kapanmıştı ve birbirimizi daha çok sevmemizle sonuçlanmıştı.

XLIX

Bir kış günü, akşam namazı vaktiydi. Müezzin her zaman olduğu gibi ezan okuyordu, biz ikimizse Eyüp'teki esrarengiz evimize kapanmıştık.

Sevgili küçük Aziyade yerde –Yahudi tefecilerin elimizden aldığı– pembe lacivert Türk halısı üzerinde, Anadolu

---

* Apsaralar, Hindu ve kısmen de Budist mitolojisinde Tanrı İndra'nın sarayında yaşayan, yarı insan yarı tanrısal kadınlardır ve bulutlar ile suların ruhu sayılırlar. (ç.n.)

ipeğinden şalvarıyla bağdaş kurmuş, o ciddi haliyle dimdik otururken hâlâ gözlerimin önünde. Yüzünde, yüzünün aşırı gençliği ve düşüncelerinin saflığıyla çok büyük karşıtlık oluşturan handiyse kâhince bir ifade vardı, etkisini inandırıcı, karşı konulmaz saydığı, çoğun herhangi bir Doğu meseline dayanan kendi düşüncelerinden birini benim kafama sokmak istediği zaman bu ifadeyi takınırdı.

"Bak Loti'm," diyordu, "o derin bakışlı gözlerini gözlerime dikerek, kaç tane parmak var burada?"

Ve parmaklarını uzatarak elini gösteriyordu.

Gülerek cevap verdim.

"Beş, Aziyade."

"Evet Loti, sadece beş. Ama hiçbiri diğerine benzemiyor. Bu, bundan bir parça daha küçük. Şu başparmak, yanındakinden daha kısa; ikincisi üçüncüsünden bir parça daha kısa vs. nihayet, işte bu sonuncusu, hepsinden daha küçük."

Aziyade'nin serçeparmağı gerçekten çok küçüktü. Tırnağının yeni uzamış alt tarafı çok pembe, üst tarafı diğerleri gibi portakal kırmızısı bir kına tabakasıyla boyalıydı.

"Pekâlâ," dedi, "tıpkı böyle ve haydi haydi sayıca çok daha fazla olan Allah'ın yarattığı canlılar birbirine benzemezler, bütün kadınlar birbirinin aynı değildir, ne de bütün erkekler."

Bu söyledikleri, vaktiyle sevdiğim bütün kadınlar beni unuttularsa, dostlar beni aldattılar, terk ettilerse, bütün kadın ve erkekler için onlara bakarak hüküm vermenin hata olacağını Aziyade'nin diğerleri gibi olmadığını, beni asla unutamayacağını, Ahmet'in bile beni daima seveceğini kanıtlama amacı güden bir meseldi.

"O halde Loti, o halde bizimle kal..."

Sonra zihnini kurcalayan geleceği, bilinmez ve karanlık geleceği düşünüyordu.

Yaşlılık, iyice gözünün önüne getiremediği çok uzak bir şeydi!.. Ama niçin birlikte yaşlanmamalı, üstelik hep birbiri-

ni sevmemeliydi? Sonsuza kadar, hayattayken ve hayat bittikten sonra.

"Sen kocayacaksın, ben kocayacağım," diyordu.

Bu son cümleyi zar zor söylemiş, âdeti olduğu üzere söylemekten çok taklitle dile getirmişti. "Ben yaşlanacağım" demek için genç sesini boğuklaştırıyor, ateşli bir gençlik, tazelik dolu gövdesini birkaç saniyeliğine eğerek ufak tefek bir yaşlı kadın gibi iki büklüm oluyordu.

"Zararı yok," vardığı sonuç işte buydu. "Zararı yok Loti, biz birbirimizi her zaman seveceğiz."

L

Eyüp, Şubat 1877

Tuhaf bir başlangıç, insan düşününce bizim hikâyemizin başlangıcı!

Aslında imkânsız bir sonuca varmak için bir ay boyunca hepsi gün güne, üst üste yığılan tedbirsizlikler, beceriksizlikler.

Selanik'te Türk gibi giyinmek, dikkatlice bir göz için ayrıntılardaki titizlikle kuşku uyandıracak bir giyimi olmak, yoldan geçen birinin yönelttiği basit bir soru cüretli gâvuru ele verebileceği, mahvedebileceği halde o kılıkta şehirde dolaşmak, Türk vakayinamelerinde daha önce benzerine rastlanmayan bir işe yeltenmek, bir Müslüman kadına cumbası altında kur yapmak, üstelik bütün bunlar Tanrı biliyor ya, aşktan çok can sıkıntısıyla kendini oyalamak için, daha çok aylak arkadaşlara ayrıksı görünmek, daha çok hayata meydan okumak, daha çok yiğitlik taslamak için yapılsın...

Ve tedbirsizliğin bu son kertesini taçlandırmak için gelen başarı, olayı trajediye çevirmeye en uygun araçlar kullanılarak başarıya ulaşan serüven.Bilinen en çılgın şeylerin iyi bir sona ulaştığını, deli şansı diye bir şey olduğunu, Tanrı'nın gözüpeklerin yanında olduğunu handiyse kanıtlayacak bir durum...

... Ona gelince merak ve tedirginlik, kalbinde uyanan ilk duygular olmuştu. Başlangıçta sevgiden çok şaşkınlık dolu iri gözlerini cumbasının parmaklıklarına meraktan dayamıştı.

Bu delikanlı için, Proteus'un* biçim değiştirmesi gibi kılık değiştiren ve sırma işlemeli Arnavut kılığıyla penceresi altında dikilen bu yabancı için önce içi titremişti.

Daha sonra, satın alınmış bir esiri, adı sanı olmayan Aziyade'yi seyretmek için korkusuzca hayatını tehlikeye attığına göre kendisini çok sevmesi gerektiğini düşündü. Zavallı yavrucuk, yüzü bu kadar genç olan bu delikanlının artık hayatta her şeyin cılkını çıkardıktan sonra özgün bir yenilik arayışı içinde kendisine bezgin bir kalp getirdiğini hiç tahmin etmiyordu, kendi kendisine böylesine sevilmenin iyi bir şey olması gerektiğini söylemiş, kendisini bu gâvurun kolları arasına sürükleyecek yamaca doğru yavaşça kaymıştı.

Ona nefsine karşı koyabileceği hiçbir ahlak ilkesi öğretilmemişti. Ve yavaş yavaş kendisine ilk söylenen bu aşk şarkısının çekiciliğine, bu tehlikenin müthiş çekiciliğine kapılmıştı, Manastır yolundaki yalının parmaklıkları arasından elini vermişti önce, ta penceresini ardına kadar açıp Marguerite** gibi onun gençliği ve taptaze saflığıyla bahçeye indiği o akşama kadar, sonra kolunu vermişti, sonra dudaklarını. Her ne kadar yaşlı bir adamın satın aldığı bedeni artık öyle değilse de ruhu Marguerite'in ruhu gibi saf ve bakirdi.

LI

Artık daha doğru, daha düşünceli, bütün Türk âdetlerini, İstanbul'un bütün köşe bucağını, kendini belli etmeme sanatının bütün inceliklerini bilerek hareket ettiğimiz halde

---

* Homeros'un *Odysseia*'sında önemsiz bir deniz tanrısı. Her şeyi bilir, soruları yanıtlamaktan kaçmak için çeşitli kılıklara girer. Biri yakalar ve gerçek kılığını alıncaya sımsıkı tutabilirse sorularına yanıt alabilirdi. (ç.n.)

** Goethe'nin *Faust*'unda Gretchen olarak anılan genç ve güzel Marguarete. Oyunda Gretchen ile Faust arasındaki tek aşk sahnesi bahçede geçer ne ki, Mephistopheles'in araya girmesiyle kesilir. (ç.n.)

buluştuğumuz zamanlar hâlâ titriyoruz; Selânik'teki o ilk ayların anıları bize rüya gibi geliyor.

Çoğu zaman ikimiz ateşin başında oturup geçmiş budalalıklarından ciddiyetle söz eden akıllanmış iki çocuk gibi Selanik'teki o çalkantılı günlerden, ne bir düşünce ne bir kelime alışverişinde bulunarak suç işleyenler gibi kırlarda –ya da deliler gibi denizde– dolaşıp durduğumuz o sıcak fırtına gecelerinden konuşuyoruz.

Hikâyenin en tuhaf yanı ise onu seviyor olmam. Bu genç ve yakıcı tutkunun dokunmasıyla "yapmacıksız aşkın aşırı duygusallığı" yeniden göverdi kalbimde, ruhumun en derininde onu seviyor, ona tapıyorum.

LII

Ocak ayının güzel bir pazar günü iç açıcı bir kış güneşiyle eve dönerken mahallede yüzlerce kişi ve tulumbalar* gördüm.

"Neresi yanıyor?" diye sabırsızlıkla sordum.

İçimde her zaman evimin yanacağına dair bir his vardı.

"Çabuk koş Arif," karşılığını verdi bir yaşlı Türk, "çabuk koş Arif, senin evin yanıyor!"

Bu tür bir heyecan daha önce hiç yaşamamıştım.

Yine de birbirimiz için, onun benim, benim onun için o kadar aşkla düzenlediğimiz o küçük eve kayıtsız bir tavırla yaklaştım.

Kalabalık ben geçerken açılıyordu, düşmanca ve tehdit eder bir havaları vardı, öfkeden köpüren yaşlı kadınlar erkekleri kışkırtıyor, bana sövüyorlardı, kükürt kokusu alınmış, yeşil alevler görülmüştü, büyücülükle, afsunculukla suçlanıyordum. Eski güvensizlik uykuya dalmıştı sadece ve ben hakkında iyi konuşacak bir kimsesi ve dayanağı bulunmayan, merak uyandırıcı, acayip bir kişi olmanın meyvelerini topluyordum.

---

* Yangını söndürmek için devamlı su sıkan emme basma tulumba, yangın tulumbası. (ç.n.)

Yavaşça evimize yaklaştım. Kapılar çökertilmiş, camlar kırılmıştı, çatıdan duman çıkıyordu, İstanbul'da kargaşa anlarında yerden bitercesine ortaya çıkan güruhlardan biri evin her yanını istila etmişti, her şeyi yağmalıyorlardı. Evime girdim, kurum, yanık sıva, yanar tahta parçalarıyla karışık bir su yukarıdan yağmur gibi iniyordu.

Bu arada yangın sönmüştü. Bir oda, bir döşeme, iki kapı, bir bölme duvarı tamamıyla yanmıştı. Büyük bir soğukkanlılıkla duruma hâkim oldum, başıbozuklar yağmacıların ganimetlerini ellerinden almışlar, meydanı boşaltmışlar, kalabalığı dağıtmışlardı.

Silahlı iki zaptiye kırılan kapımın önünde nöbet bekliyordu. Kalan eşyamı onlara emanet ettim ve Galata'ya gitmek üzere kayığa bindim. Her zaman ne yapılacağını bilen Ahmet'i aramaya gidiyordum, yanımda olsa bu karışıklık içinde bana çok yararı dokunurdu.

Bir saat sonra gürültü patırtının, kahvehanelerin merkezine vardım. Onların madamının yanına uğradım, bütün batakhaneleri dolaştım, ama boşuna: Bu gece Ahmet'i bulmak mümkün olmadı.

Sonunda tek başıma geri dönmek, camsız kapısız odamda öldürücü soğukta kurum kokan ıslak yorganlara sarınıp uyumaktan başka yapacak bir şey kalmadı. Çok az uyudum, kara kara düşündüm. Bu gece hayatımın en tatsız gecelerinden biri oldu.

LIII

Ertesi sabah Ahmet'le birlikte hasar tespiti yaptık; hasar görece pek azdı, kolayca telafisi mümkündü. Yangından harap olan oda boştu ve kullanılmıyordu, insan keyif için yangın çıkarmayı düşünse ancak böylesini yapabilirdi, ufak tefek eşya her tarafa dağılmış, hepsi yerlerinden oynamış, kirlenmişti, ama işte oradaydılar ve hepsi olduğu gibi duruyordu.

Ahmet hummalı bir faaliyet içindeydi, üç yaşlı Yahudi kadın onun buyruğu altında her şeyi siliyor, yerine koyuyordu bu arada çok gülünç sahneler yaşanıyordu.

Ertesi gün her şey yerli yerine konmuş, yıkanmış, kurutulmuş, temiz pak olmuştu. İki odanın olduğu yerde şimdi koskoca bir karadelik vardı, bu ayrıntı bir yana bırakılırsa ev eski haline kavuşmuş, benim odam yine o özgün zarif görünümünü almıştı.

Evimin odaları daha o günün akşamına büyük bir davet için hazır edilmişti, her yanda üstü nargile, latilokum, kahve dolu tepsiler duruyordu, hatta iki çalgıcısı, bir darbukacı ile klarnetçisi olan bir çalgı takımı bile vardı.

Bütün bu harcamaların yapılmasını Ahmet istemiş ve oyunu tezgâhlamıştı: Saat yedide kaderim üzerine karar verecek yetkilileri ve ileri gelenleri kabule başladım.

Kimliğimi açığa vurmak, Britanya Elçiliği'nden yardım istemek zorunda kalmaktan korkuyor, ne yapacağımı bilemez halde konuklarımı bekliyordum.

Macerayı bu şekilde sona erdirmek, ister istemez, yukarıdan gelen bir emrin İstanbul'daki hayatıma derhal son vermesine yol açabilirdi, Osmanlı adaletinden daha çok bu çözümden korkuyordum.

Hepsi, bütün o kalabalık hâlâ gözlerimin önünde, on beş yirmi kişi vardı, halılarımın üstünde ciddiyetle oturmaktaydılar: Ev sahibim, ileri gelenler, komşular, kadılar, polisler, dervişler, çalgı takımı kulak patlatacak kadar gürültü ediyor, Ahmet kadehlere ağzına kadar rakı ve kahve dolduruyordu.

Kundakçı ya da büyücü suçlamasından kendimi temize çıkarmam, yoksa hapse atılmam ya da az kalsın Eyüp'ü yakacağım için yüklüce bir para cezası ödemem, ev sahibimin zararını karşılamam, giderleri üstlenip evi tamir ettirmem söz konusuydu.

İnsan Türkiye'de kendinden başka kimseye güvenmemelidir, ama çoğu kişi cesaretle giriştiği her işi başarır ve kendine güven her zaman bir başarı vasıtasıdır. Bütün akşam bü-

yük bir bey tavrı takındım, densizlik, ataklık ettim, Ahmet kadehleri hep dolduruyor, merak edilenleri, soruları bile isteye anlaşılmaz hale getiriyordu, rolünde göz kamaştırıcıydı. Çalgı takımı kıyametler koparıyordu, iki saat sonra durum son haddine vardı, konuklarım artık birbirlerini anlamıyor, birbirleriyle dalaşıyorlardı, ben konu dışı kalmıştım.

"Haydi bak Loti," dedi Ahmet, "işte hepsi kafayı buldu, bu benim marifetim. Bütün İstanbul'u arasan benim gibi bir Ahmet daha bulamazsın, gerçekten çok yararlıyım sana."

Karmakarışık, komik bir durumdu, Ahmet çılgınca ve diğerlerine de geçen bir neşe içindeydi, içimden gelen zorlu cambazlık yapma isteğine direnemedim, hiçbir giriş yapmadan ellerim üstüne sıçrayıp şaşkınlık içindeki topluluk karşısında palyaçolar gibi iki perende attım.

Aklıma böyle bir şey geldiğine çok sevinen Ahmet, o şaşkınlıktan yararlanmasını bildi, temenna üstüne temennayla herkesin takunyasını, kürkünü, fenerini verdi ve toplantı hiçbir karar alınmadan dağıldı.

Sonuç ve kıssadan hisse: Ne hapse girdim ne de tazminat ödedim. Ev sahibim yarısını kendisine bıraktığı için Allah'a şükrederek evini tamir ettirdi, mahallede herkes bana yüz vermeye devam etti.

İki gün sonra Aziyade eve geldiği zaman evi eskisi gibi yerli yerinde, düzen içinde ve çiçek dolu buldu.

Kapalı bir evin kendi kendine alev alması açıklanması güç bir olaydır ve yangının birincil nedeni gizemini hep korudu.

LIV

> Bu vadi, her şeyi unutuşun, sağırlığın, dilsizliğin, hayranlığın ta kendisidir.
> Kim bu külli denizde kaybolursa, kaybolur; ama huzura, istirahate de erer.
> Zaten gönül bu huzur denizinde kaybolup yok olmadan başka bir şey elde edemez!
>
> (Feridüddin Attar, İranlı Ozan)

İstanbul'un bir ucunda İzzetin Ali Efendi'nin evinde davet vardı: buhur dumanı, tömbeki dumanı, kasnağı bakır pullu tef, düşteymişçesine tuhaf Doğu ezgileri söyleyen erkek sesleri.

Önceleri bana yabanıl bir tuhaflık olarak görünen bu akşam eğlentilerine yavaş yavaş alıştım, sonraları benim evimde de tef tıngırtısıyla, buhur dumanıyla sarhoş olunan buna benzer davetler oldu.

İzzettin Ali Efendi'nin davetlerine akşam vakti gelinir, ertesi gün ortalık iyice aydınlanınca dönülürdü. Karlı gecelerde İstanbul'da mesafeler uzaktır ve İzzettin'in konukseverlik anlayışı alabildiğine geniştir.

Dışarıdan eski, harap görünen İzzettin Ali'nin evi, kara duvarları içinde Doğu lüksünün gizemli görkemini barındırmaktaydı. İzzettin Ali özellikle *eski* olan her şeye, geçmişin özlem duyulan günlerini hatırlatan her şeye, eski zamanların damgasını taşıyan her şeye taparcasına bağlıydı.

Üstü demirli ağır kapıya vurursunuz, iki küçük Çerkes halayık sessizce gelip açar.

Fenerinizi söndürür, ayakkabılarınızı çıkarırsınız, bunlar Türk göreneklerinin gerektirdiği incelikli davranış biçimidir. Doğu'da evin içi hiçbir zaman dışarının çamuruyla kirlenmez, çamur kapıda bırakılır ve toruna dededen miras kalan değerli halıların üstüne yalnızca terlik ya da çıplak ayakla basılır.

O iki Çerkes halayık sekiz yaşındaydı, satılıktılar, kendileri de bunu biliyordu. Neşeli yüzleri düzgün ve sevimliydi, epey yukarı, başlarının tepesine toplanmış incecik çocuk saçlarına çiçekler iliştirilmişti. Onlar saygıyla elinizi tutar, hafifçe alınlarını dokundururlar.

Vaktiyle kendisi de küçük bir Çerkes halayık olan Aziyade, bana boyun eğdiğini ve aşkını göstermek için bu davranış biçimini korumuştu...

Çok değerli İran halılarıyla kaplı eski, loş merdivenlerden yukarı çıkılmaktaydı, bu arada haremin kapısı hafifçe aralanıyor, sedef kakmalı bir kapının aralığından kadın gözleri sizi süzüyordu.

Halıları bir Kaşmir kuzusu sırtında yürüyormuş hissini verecek kadar kalın olan büyük bir odada beş altı genç adam, bağdaş kurmuş, mutlu bir rehavet içinde, huzur dolu bir hayal âlemine dalmış oturuyorlardı. İçi kor dolu bir büyük dövme bakır mangal odaya ılık, az da olsa insanın uykusunu getirecek kadar ağır bir hava veriyordu. Oymalı ahşap tavana hevenk hevenk asılı opal fanuslar içindeki mumlardan pembe, hafif ve boğuk bir ışık süzülmekteydi.

Türklerin bu gece eğlentilerinde kadınlar gibi sandalye de bulunmaz. Değerli Anadolu ipekleriyle örtülü çok alçak sedirlerden, brokar, saten ve sırmalı yastıklardan, yasemin ağacından uzun çubukların durduğu gümüş tepsilerden, ucu altın kakmalı iri kehribar toplarla bezeli nargilelerin üstünde durduğu sekiz köşeli sehpalardan başka bir şey yoktur.

İzzettin Ali'nin evine herkes kabul edilmez, orada sadece seçilmiş olanlar bulunur, ama bunlar hani o Paris bulvarlarında sürten, züppe, salak paşa oğullarından değillerdir; eski Türkiye'nin evlatlarıdır hepsi, altın yaldızlı yalılarda, Batı'dan esen eşitlikçi, leş gibi kokan kömür dumanı rüzgârından uzakta yetiştirilmişlerdir. Onların arasında bakışları alev ve gençlik dolu cana yakın kişilerden başkasına rastlamaz insanın gözü. Gündüz Avrupalı giysileriyle ortalıkta dolaşan bu adamlar akşam dokunulmazlık içindeki evlerinde ipek mintan ve kürk astarlı uzun kaftan giyerler. Gri renkli palto onların Asyalı beden yapılarına uymayan zariflikten uzak iğreti bir kılıktır sadece.

... Hoş kokulu duman odanın ılık havasında karmaşık eğriler çiziyor, alçak sesle çoğun savaştan, İgnatyev'ten, insanı endişelendiren Moskoflardan, Allah'ın Halife'ye ve İslam âlemine yazdığı ölümcül yazılardan konuşuluyordu. Küçücük Arap işi kahve fincanları defalarca dolup boşalıyordu, kendilerini göstermek hayali kuran harem kadınları geçmek, gümüş tepsileri kendileri almak için kapıyı aralıyorlardı. Parmakların ucu görünüyordu, kimi zaman bir göz ya da gizlice geri çekilen bir kol, hepsi o kadar, alaturka saat

beşte (saat onda) haremin kapası kapanır ve artık güzeller görünmez olur.

Kuran'ın yasaklamadığı beyaz İzmit şarabı tek kadehte elden ele dolaşır ve geleneğe göre sırası gelen aynı kadehten içer.

Çok az içilir bu şaraptan, hani bir genç kızın bile daha fazlasını isteyeceği kadar, bir de bu şarabın daha sonra olanlarla hiçbir ilgisi yoktur.

Bu arada kafa yavaş yavaş ağırlaşır, iyice bulanık düşünceler belirsiz bir rüya âleminde birbirine karışır.

İzzettin Ali ile Süleyman tefleri ellerine alıp uykudaymış gibi bir sesle eski Anadolu havaları söylüyorlar. Dumanın yükselmesi, bakışların sönmesi, sedeflerin parıltısı, evin zenginliği daha bir hayal meyal görünüyor. Hafiften sarhoşluk, o arzulanan insanoğluna özgü her şeyi unutuş başlıyor!

Uşaklar yatakları getiriyorlar, herkes uzanıyor, uykuya dalıyor.

... Yine sabah oluyor; gün ışığı dişbudak parmaklıklar, boyalı kafesler, ipek perdeler arasından içeri sızıyor.

İzzettin Ali'nin konukları her biri beyaz mermerden özel bir bölmede yıkanacaklar İngiltere'de insanın kullanmaya kıyamayacağı nakışlı, sırma işlemeli havlular kullanarak.

Bakır mangalın çevresinde toplanıp bir sigara içiyor sonra birbirlerine veda ediyorlar.

Uyanmak tatsız. Sabah olup da sokakların çarşıların keşmekeşi içinde İstanbul'un çamuruna bata çıka yürürken insan bir *Bin Bir Gece Masalı* rüyası gördüğünü sanıyor.

LV

İstanbul gecelerinin bütün o gürültüleri çoğun bunlara tuhaf açıklamalar getiren Aziyade'nin sesiyle karışmış halde belleğimde kaldı.

Hepsinden korkuncu bekçilerin bağrışıydı; yangın haberi veren gece bekçilerinin bağrışı, gecenin derin sessizliğinde, İstanbul'un bütün mahallelerinde yinelenen, o iç karartıcı, uzayıp giden, ürkütücü yangın var haykırışı.

Ve sonra sabah erkenden müezzinlerin ezan okumasından az önce horoz sesleri, onların hüzünlü ötüşü, hüzünlü çünkü günü haber veriyor, yine gece oluncaya kadar her şeyin, hatta onun hayatının bile söz konusu olabileceğini hatırlatıyordu.

Eyüp'ün ıssız bir köşesindeki evde geçirdiği ilk gecelerden birinde eski yapının merdivenlerinden gelen bir gürültüyle ikimiz de ürperdik. Kapımızın önünde bir cin tayfasının ya da ellerinde hançerler, yatağanlarla çürük basamakları yukarı çıkan başı sarıklı adamların seslerini işitir gibi olduk. Birlikte olduğumuz zaman başımıza her şey gelebilirdi, korkudan titremekte haklıydık.

Ama gürültü yinelendi, daha belirgin, korkunçluktan biraz uzak ve yanlış anlamaya meydan vermeyecek kadar belliydi.

"Sıçan," dedi Aziyade gülerek tamamıyla rahatlamış bir halde...

Gerçekten bu harap ev sıçan doluydu ve geceleyin ölümcül meydan savaşlarına tutuşuyorlardı.

"Çok sıçan var senin evde Loti'm," diyordu sık sık.

O yüzden güzel bir akşam vakti bana yavru Kedi Bey'i hediye getirdi.

Daha sonra kocaman, gösterişli bir kedi olan Kedi Bey o zaman ancak bir aylıktı, küçücük bir sarı yumak gibiydi, yemyeşil gözleri vardı ve çok oburdu.

Onu bana bir akşam okula giden Türk çocuklarının kullandığı sırma işlemeli bir kadife zembil içinde sürpriz olsun diye getirmişti.

Bu zembil onundu, vaktiyle yalınayak, yüzü açık Boğaz'ın Asya yakasındaki Kanlıca Köyü'nün sarıklı yaşlı hocasından yarım yamalak ders görmeye gittiği zamandan kalmaydı. Bu hocanın derslerinden pek az yararlanmıştı, yazısı çok kötüydü, ama bu, ufak bir çocukken ona yoldaşlık eden şu acınası soluk zembili sevmeme engel değildi.

Kedi Bey bana hediye edildiği akşam ayrıca ipek bir peşkire sarılmıştı ve yolculuk sırasında korkusundan peşkirin içine her türlü münasebetsizliği yapmıştı.

Ona altın pullarla bezeli bir tasma işleme zahmetine giren Aziyade öğrencisini böylesi berbat bir durumda görünce çok üzüldü. Hayvanın yüzü öyle tuhaf bir halde ve Aziyade öyle bir düş kırıklığı içindeydi ki, Ahmet ile ben peşkirin açılıp kedinin çıkarılışı karşısında delice bir kahkaha nöbetine tutulduk.

Kedi Bey'in bu şekilde takdimi hayatımın sonuna kadar unutamayacağım bir hatıra olarak kaldı.

LVI

La ilahe İllallah, eşhedü en ne Muhammeden Resulallah (şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur, şahitlik ederim ki, Muhammed onun resulüdür).

Her gün, yüzyıllardan beri aynı saatte, caminin minaresinin tepesinden hep aynı tarzda okunan aynı cümle eski evimin üstünde yankılanıyor. Müezzin tiz sesiyle bu cümleyi kendiliğinden gelen bir tekdüzelik, zorunlu bir düzenlilik içinde, her bir dört yöne doğru usulünce okuyor.

Artık toprağa karışmış olanlar da tıpkı dün doğmuş bizler gibi bu aynı yerde bunları dinliyorlardı. Ve üç yüz yıldan beri aralıksız, kış günlerinin puslu tan vaktinde, yaz günleri güneşinin güzel doğuşunda İslam'ın bu kutsal cümlesi sabahın sesleri içinde horozların ötüşüne, uyanan hayatın ilk gürültülerine karışarak kulaklarda yankılanıyor. İç karartan bir kalk borusu, uykusuz gecelerimizin, aşk dolu gecelerimizin hüzünlü sabahı. Artık gitmek, aceleyle vedalaşmak gerek, birbirimizi bir daha görüp göremeyeceğimizi bilmeden, yarın ani bir ihbarın, dört karısı tarafından aldatılan bir ihtiyarın intikamının bizi sonsuza kadar ayırıp ayırmayacağını, yarın bütün beşeri adaletin karşısında güçsüz kaldığı hiçbir somut yardımın mümkün olmadığı o feci harem dramlarından birinin yaşanıp yaşanmayacağını bilmeden...

Aldı başını gidiyor, sevgili küçük Aziyade'm benim, üzerinde benim evimde çırpıştırılmış gri yünden kaba saba bir

elbise, aşağı tabakadan bir kadın gibi rüküş bir kılıkta, esnek bedeni iki büklüm — kimi zaman bir bastona dayanarak ve yüzü kalın bir yaşmak altında saklı.

Bir kayık onu mağazaların bulunduğu o kalabalık semte götürüyor, o da oradan Hatice'ye uğrayıp hanım elbiselerini giydikten sonra güpegündüz efendisinin haremine geçiyor. Gezintisinden dönerken görünüşü biraz olsun kurtarmak için alışveriş yapmış gibi çiçek ya da kurdeleye benzer şeyler getiriyor...

LVII

... Ahmet çok ciddi ve çok resmiydi. İkimiz birlikte gizem dolu bir sefer yapacaktık. Kendisi Aziyade'den talimat almıştı; bana gelince, denileni yapacağıma, itaat edeceğime yemin etmiştim.

Eyüp İskelesi'nde Ahmet bizi Azapkapı'ya götürecek bir kayık için pazarlık etti. Fiyat kararlaştırılınca beni kayığa bindirdi. Ciddi bir tavırla:

"Otur Loti," dedi.

Ve hareket ettik.

Azapkapı'da katran, eski palanga, tavşan postu satan esnafın işgal ettiği, çamurlu, karanlık, korkutucu, serseri takımıyla dolu daracık iğrenç sokaklarda mecburen onun peşi sıra gittim, kapı kapı sorarak Dimitraki adında birini aradık, sonunda tarifsiz harap bir evin en dip köşesinde onu bulduk.

Dimitraki yırtık pırtık giysiler içinde, aksakallı, haydut suratlı, yaşlı bir Rum'du.

Ahmet ona üstünde Aziyade'nin adı yazılı bir kâğıt uzattı ve ona Homeros'un dilinde benim hiç anlamadığım uzun bir nutuk çekti.

İhtiyar kir içinde bir sandıktan ucu sivri küçük kamalarla dolu cerrah çantasına benzer bir çanta çıkardı, kamalar içinden ucu en iyi bilenmiş olanları seçer gibi göründü, pek güven verici bir hazırlık değildi bu!

İhtiyar, Ahmet'e klasik eğitimden aklımda kalanlar sayesinde benim de anladığım şu sözleri söyledi:

"Bana yerini gösterin."

Ve Ahmet gömleğimi açıp parmağını sol tarafa, kalbimin üstüne koydu...

LVIII

İşlem büyük acı vermeden bitti, Ahmet sanatçıya Aziyade'nin kesesinden çıkan on kuruşluk bir kâğıt para verdi.

İhtiyar Dimitri bu garip dövmecilik mesleğini Rum gemiciler için yapıyordu. Eli hafifti, çizimde çok dikkate değer bir güvenilirliği vardı.

Ve ben göğsümün üstünde binlerce çizik atılması sonucu oluşmuş, sancıyan küçük bir kırmızı lekeyle oradan dönüyordum — sonradan bu çizikler üstü kabuk bağlayıp dökülecek, güzel bir maviyle Aziyade'nin Türkçe adını gösterecekti.

Müslüman inancına göre bu dövme benim fani bedenimdeki bütün diğer işaret ya da kusurlar gibi öteki dünyada da beni takip edecekti.

LIX

LOTI'DEN PLUMKETT'E

Şubat 1877

Ah! Ne güzel bir geceydi... Plumkett, İstanbul ne kadar güzeldi!

Saat sekizde *Deerhound*'dan ayrılmıştım.

Epey bir zaman yürüdükten sonra Galata'ya geldim, geçerken dostum Ahmet'i de alayım diye onların *madam*'ının yerine uğradım, ikimiz birlikte tenha Müslüman mahalleleri arasından Azapkapı'nın yolunu tuttuk.

Orada, Plumkett, Eyüp'e ulaşmak için her akşam birini seçmek zorunda olduğumuz iki yol karşımıza çıkar.

İstanbul'a giden büyük yüzer köprüyü* geçip oradan Fener, Balat ve mezarlıklar üzerinden yaya gitmek kestirme ve özgün bir yoldu ama geceleri tehlikeliydi; sadece üç kişi bir arada, sadık dostumuz Samuel yanımızdayken göze aldığımız bir yoldu.

O akşam denizyoluyla rahatça eve dönmek için köprünün Karaköy ayağından kayığa bindik.

Havada en hafif bir esinti, suda en ufak bir kıpırtı yoktu, çıt çıkmıyordu! İstanbul uçsuz bucaksız kardan bir kefene bürünmüştü.

Böylesi, bir güneş ve mavi gökyüzü şehrinden hiç beklenmeyecek heybetli ve kuzeye özgü bir manzaraydı.

Binlerce ve binlerce kara evle kaplı ve bu akşam tekdüze, hüzün verici bir beyazlıkla karışmış olan bütün o tepeler gözlerimizin önünden sessizce geçip gidiyordu.

Kara gömülmüş bu karınca yuvasını andıran ev kalabalığı üzerinde gri camilerin kocaman kütleleri ve minarelerin sivri uçları yükseliyordu.

Sislerle örtülü ay belirsiz ve mavi ışığını her şeyin üstünde gezdiriyordu.

Eyüp'e vardığımız zaman pencerelerimizin camları, kafesleri, kalın perdeleri arasından bir aydınlık sızdığını gördük: Aziyade oradaydı, eve ilk gelen o olmuştu...

Görüyorsunuz ya Plumkett, kendinize ve başkalarına aptalcasına kapısı açık olan Avrupa'daki evlerinizde tek başına bütün yorgunluklara, bütün tehlikelere değen bu eve dönmek mutluluğunu hayal bile edemezsiniz.

---

* İstanbul'da Haliç'in iki yakasını, Eminönü ile Karaköy'ü birbirine bağlayan Galata Köprüsü. Köprü birkaç kez yeniden yapılmıştır. Burada yapımı 1875'te tamamlanan ve yirmi dört duba üstünde duran (üçüncü) köprü söz konusudur. (ç.n.)

LX

Bir gün gelecek bütün bu aşk rüyasından hiçbir şey kalmayacak, bir gün gelecek bizimle birlikte her şey karanlık geceye gömülmüş olacak, bizim olan her şey kaybolacak, her şey, taşa kazılı adlarımıza varıncaya kadar.

Sevdiğim ve görmek istediğim bir ülke var: Karanlık dağları, geniş ormanlarıyla Çerkes diyarı. Bu yöre hayal gücümde Aziyade'den gelen bir çekicilik uyandırıyor: Onun kan ve can bulduğu yer orası.

Hayvan postlarına sarınmış yarı vahşi, hoyrat Çerkesleri geçerken gördüğüm zaman bir şey beni bu yabancılara doğru çekiyor, çünkü damarlarındaki kan benim sevgilimin kanıyla aynı.

O ise kıyısında doğduğunu sandığı bir göl, ormanlık içinde kaybolmuş artık adını bilmediği bir köy, açık havada dağ köylülerinin diğer küçük çocuklarıyla birlikte oynadığı bir sahil hatırlıyor...

İnsanın zamandan sevgilisinin geçmişini geri isteyesi geliyor, onun çocuk yüzünü, her yaştaki yüzünü görmüş, küçük bir kızken onu bağrına basmış olmayı, kendi kollarında büyüdüğünü görmeyi istiyor, daha o hiç kimseye sevgi göstermeden, başka hiç kimse ona sahip olmadan, onu sevmeden, ona dokunmadan, onu görmeden. İnsan onun geçmişini, sizden önce başkalarına verilmiş her şeyi kıskanıyor, kalbinde uyanan en ufak bir duyguyu, ağzından çıkan ve sizden önce başkalarının işittiği en ufak sözleri kıskanıyor. İçinde bulunulan zaman yetmiyor; bütün geçmiş de, bütün gelecek de buna katılsın isteniyor. İşte şimdi vardığımız noktada el ele, dudak dudağa, sarmaş dolaş haldeyiz, insan birbirinin her yerine aynı anda ve çok daha keskin duyularla dokunabilsin, tek bir varlık olsun, birbiri içinde eriyip gitsin istiyor.

"Aziyade," diyorum, "bana çocukluğundan ufak tefek hikâyeler anlat, Kanlıca'daki yaşlı okul hocasından söz et."

Aziyade gülümsüyor, içine yeni düşünceler, konu dışı tuhaf sözler katacağı herhangi bir yeni hikâye arıyor. Bu hikâyeler içinde hocaların (üfürükçülerin) başrolleri oynadıkları en sevilenlerdir; en eskilerdir en sevilenler, belleğinden yarısı silinmiş, çocukluğunun ilk yıllarından kalma yüzeysel anılardan öte bir şey değildir bunlar.

"Sıra sende Loti," diyor ardından, "devam et, on altı yaşında olduğun yerde kalmıştık..."

Heyhat!.. Ona Cengiz'in dilinde bütün söylediklerimi başka dillerde başkalarına da söylemiştim! Onun bütün bana söylediklerini ondan önce başkaları söylemişti bana! Bütün bu kopuk kopuk, incelik dolu delice, neredeyse anlaşılmayan sözleri Aziyade'den önce başkaları yinelemişti bana!

Gönlümde anısı ölmüş başka genç kadınların çekiciliğine kapılıp başka ülkeler, başka şehirler, başka yerler sevdim, hepsi geldi geçti.

Bir başkasıyla da bu sonsuz aşk düşünü kurmuştum, yeryüzünde birbirimizi taparcasına sevdikten sonra, damarlarımızda hayat aktığı sürece tek varlık halinde olduktan sonra, aynı mezarda yatacağımıza, kalıntılarımızın ebediyen birbirine karışması için aynı toprağın bizi örteceğine yemin etmiştik. Ve hepsi geçti gitti, silindi, süpürüldü!.. Hâlâ çok gencim ve artık bunları hatırlamıyorum.

Bir sonsuzluk varsa eğer hangisiyle devam edeceğim yaşamaya bir başka yerde? Onunla mı, küçük Aziyade yoksa seninle mi?

Kim ayırt edebilir o açıklanmayan kendinden geçişlerde o yürek yakan sarhoşluklarda neyin duyulardan neyin kalpten geldiğini, kim ayırt edebilir? Bu, ruhun göğe yükselmek için olağanüstü son bir çabası mıdır yoksa kendini tazelemek, sürdürmek isteyen doğanın tartışma götürmez gücü mü? Gelmiş geçmiş her insanın kendine sorduğu sürüp giden sorudur bu, öyle ki, insanın hâlâ bu soruyu kendine sorması saçmalamak olur.

Birbirimizi sevdiğimiz için maddeden arınmış, sonu gelmeyen bir birlikteliğe neredeyse inanırız. Ama kaç binlerce insan inandı buna kim bilir, binlerce yıldır kuşaklar boyu kim bilir ne kadar insan birbirini sevdi ve ümitle içi aydınlanmış, ölümün aldatıcı serabına inanmış olarak uykuya daldı! Heyhat! Yirmi yıl, belki on yıl sonra nerelerde olacağız biz acınası Aziyade? Toprakta yatan, kimsenin bilmediği iki kalıntı, elbette mezarlarımız birbirinden yüzlerce fersah uzakta olacak ve bizim birbirimizi sevdiğimizi hâlâ kim hatırlayacak?

Bir zaman gelecek bütün bu aşk rüyasından hiçbir şey kalmayacak, bir gün gelecek ikimiz de karanlık gecenin içinde yitip gideceğiz, hiçbir şey arta kalmayacak bizden, her şey silinip gidecek; her şey, taşa kazılı adlarımıza varıncaya kadar.

Küçük Çerkes kızları yaşadıkları dağlardan yine hep İstanbul haremlerine gelecekler. Müezzinin hüzünlü ezanı kış sabahlarının sessizliğinde yine hep yankılanacak — sadece artık bizi uyandırmayacak!

.....

LXI

Kediler başkenti Ankara'ya yolculuk uzun zamandır söz konusuydu.

Orada elçiliğimizin müdahalesini gerektirebilecek hiçbir kötü olaya meydan vermeyeceğim koşuluyla üstlerimden yolculuk izni (on günlük bir izin) aldım.

Kafile bulutsuz bir havada Üsküdar'da toplanıyordu, derviş Rıza Efendi, derviş Mehmet Efendi ve İstanbul'dan birçok dost sefere katılmaktaydı ayrıca, Türk hanımlar, uşaklar ve bir sürü yük vardı. Bu göz alıcı kervan güneşin altında büyük Üsküdar mezarlıklarını kateden iki yanı servili yoldan ilerlemeye başladı. Buralarda manzara hüzünlü bir görkem içinde ve bu tepelerden İstanbul'un görünümü eşsiz.

LXII

Dağlardan içeri doğru girdikçe kar yürüyüşümüzü yavaşlatıyor. İki haftadan önce kediler başkentine ulaşmak olanaksız.

Üç günlük yürüyüşten sonra yol arkadaşlarıma veda etmeye karar veriyorum, Ahmet'le birlikte iki at seçip antikçağın eski Hıristiyan kentleri İzmit ve İznik'i ziyaret için güneye kıvrılıyorum.

Yolculuğun bu ilk bölümünden hatırımda kalan gölgeli ve yabanıl bir doğa, suyu serin pınarlar, yeşil meşelerle kaplı derin vadiler, havanın güzel olduğu bir kış gününde hepsinin üzerine hafifçe kar serpili çiçek açmış taflanlar ve ormangülleri.

Han denilen adı sanı belirsiz izbe yerlerde geceliyoruz.

Mudurnu'daki han bunların içinde en dikkate değer olanı.

Mudurnu'ya gece vakti vardık, dumana boğulmuş eski bir hanın birinci katına çıktık, burada çingeneler, ayı oynatıcıları karmakarışık uyuyorlardı. Koskoca karanlık oda insanın başını eğerek yürüyeceği kadar basıktı. Tabildot da şuydu: İçinde ne olduğu belirsiz nesneler yüzen bir bulamaçla dolu koca bir tencere, tencere yere konuyor, herkes çevresine oturuyor. Upuzun, tek bir peşkir elden ele dolaşıyor ve herkes onu kullanıyor.

Ahmet bu pis izbelikte yatmaktansa dışarıda soğuktan donmayı yeğlediğini söylüyor. Bununla birlikte bir saat sonra yorgunluktan bitmiş, canı çıkmış halde uyuyup kalıyoruz.

Berrak bir pınar suyunda açık havada tepeden tırnağa yıkanmak için gün doğmadan kalktık.

LXIII

Ertesi akşam karanlık çökerken İzmit'e (Nikomedeia) vardık. Seyahat belgemiz yoktu, bizi durdurdular. Oldukça hatırbilir bir paşa, kafasına göre iki belge düzenledi bizim

için, uzun tartışmalardan sonra karakolda gecelememeyi başardık. Buna karşılık atlarımıza el kondu ve ahıra götürüldü.

İzmit, insanı hayran bırakan bir körfezin kıyısında yer alan oldukça uygar büyük bir Türk şehri; çarşıları canlı, göz alıcı, şehir sakinlerine yanlarında fener olsa da akşam sekizden sonra sokakta dolaşmak yasak.

Bu şehirde geçirdiğimiz sabah vaktinin bende hoş bir anısı var. Masmavi güzel bir gökyüzünde güneşin insanı ısıttığı ilk ilkbahar sabahlarından biriydi. İyi bir köy kahvaltısından sonra ikimiz de güzelce doymuş, dinç, dinlenmiş, evraklarımız gereğince düzenlenmiş olarak Orhan Camii'ne doğru yukarı çıkmaya başladık. Yabani otlar bürümüş keçiyolu gibi sarp daracık sokaklardan yukarı tırmanıyorduk. Kelebekler uçuşuyor, böcekler vızıldıyordu, kuşların ötüşü baharı müştuluyor, ılık bir yel esiyordu. Harap ve biçimsiz eski ahşap evler çiçek resimleri, girift bezemelerle boyanmıştı, her tarafta leylekler damların üstüne yuva yapmıştı, üstelik öyle umursamazlık etmişlerdi ki, yuvalar çoğu kimsenin penceresini açmasını bile engelliyordu.

Orhan Camii'nin bulunduğu yükseklerden mavi sularıyla İzmit Körfezi'ne, Anadolu'nun verimli ovalarına, epey uzakta kocaman karlı doruğu yükselen Bursa'nın Uludağ'ına kadar her yer görünüyordu.

LXIV

Yolculuğumuzun ikinci aşaması İzmit ile Tavşancıl ve Tavşancıl ile Karamürsel arasında yağmura yakalandık.

Karamürsel'den İznik'e (Nikaia) at sırtında karanlık dağlar aşarak gittik, hava karlıydı, sanki kış geri gelmişti. Beklenmedik olaylarla dolu bir yolculuktu, İsmail adında biriyle yanındaki tepeden tırnağa silahlı üç zeybek bizi soymaya kalkıştılar. Umulmadık bir anda başıbozuklarla karşılaşınca mesele pek güzel halloldu ve biz sadece çamura batmış halde İznik'e vardık. İzmit'teki paşanın çabucak dü-

zenlediği Osmanlı uyruğu seyahat belgemi güvenle gösteriyorum; yetkili, konuşmamdaki tutukluğa karşın tespihime ve kıyafetime kanıyor, cidden hal ve tavrımla tartışmasız bir efendiydim.

İznik'te ilk yüzyıllara ait eski Hıristiyan tapınaklarından bir Ayasofya var, bizim Batı'daki en eski kiliselerimizden daha eski. Oda arkadaşlarımız yine ayı oynatıcıları.

İstanbul'a Bursa ve Mudanya üzerinden dönmeyi istiyorduk, paraca dara düşünce Karamürsel'e geri geldik, orada son kuruşumuzu yemeğe verdik. Düşünüp taşındık, gömleğimi çıkarıp Ahmet'e vermemi, onun da gidip gömleği satmasını kararlaştırdık. Bu para dönüşümüzü karşılamaya yetiyordu, gemiye bindik, hem yüreğimiz hem kesemiz hafiflemişti.

Sevinç içinde İstanbul'un yeniden gözüktüğünü gördük. Şu birkaç gün içinde doğanın görünümü değişmişti, evimin çatısında yeni yeni otlar bitmişti, kapımın eşiğinde yakınlarda doğmuş birsürü yavru köpek ürümeye ve kuyruk sallamaya başladı, anaları da bizi sevinerek karşıladı.

LXV

Akşamüstü Aziyade geldi, ne kadar endişelendiğini, kaç defa benim için:

"Allah selaṃet versin Loti!" dediğini anlattı.

Ağır bir şey getirmişti bana, ondan gelen her şey gibi gülsuyu kokan küçücük bir kutunun içindeydi. Elbisesinin içine büyük özenle sakladığı bu küçük gizemli nesneyi bana verirken yüzü sevinçten ışıldıyordu.

"Al Loti," dedi, "bu benden sana hediye."

Bu, dövme altından ağır bir yüzüktü, üzerine kendi adı kazınmıştı.

Uzun zamandan beri bana üzerinde kazılı adını memleketime götüreceğim bir yüzük vermenin hayalini kuruyordu. Ama yavrucağın parası yoktu. Büyük refah, görece

lüks içinde yaşıyordu, bana kendisine ait hiç izin almadann çeşitli şeyler, işlemeli ipek kumaşlar, minderler getirebilirdi, ama kendisine az miktarda para veriliyordu, bütün para hizmetçisi Emine'nin ağzını sıkı tutması için gidiyordu, biriktirdiği parayla bir yüzük alması çok güçtü. O zaman kendi mücevherleri aklına gelmiş, ama onları satmak ya da değiştirmek için cevahir bedestenine göndermeye korkmuştu ve bir çıkar yol bulmak zorunda kalmıştı. Bugün bana getirdiği, Üsküdar'da bir demircinin gizlice çekiçle dövüp yamru yumru kocaman bir yüzüğe dönüştürdüğü kendi mücevherleriydi.

İsteği üzerine bu yüzüğü hiç yanımdan ayırmayacağıma, ömür boyu takacağıma yemin ettim.

LXVI

Pırıl pırıl güneşli bir kış sabahıydı; Yakındoğu'nun o çok tatlı kışlarından birinin sabahı.

Bizden bir saat önce evden ayrılmış, üstünde gri elbiseyle Eyüp'ten Haliç'e inen Aziyade, efendisinin Fatih'teki evine gitmek üzere üstünde pembe elbiseyle yeniden Haliç'ten yukarılara çıkıyordu. Beyaz yaşmağı altında gülümsemekteydi, neşeliydi, ihtiyar Hatice yanındaydı, baş tarafı boncuk ve yaldızlarla süslü ince uzun kayığın kıç tarafına rahatça kurulmuşlardı.

Bizse, Ahmet ile ben, iki çifteli uzun bir kayıkta kırmızı minderler üstüne uzanmış aksi yönde gidiyorduk.

İstanbul sabahının erken saatlere özgü görkemli bir vaktiydi; saraylar, camiler yeni doğan güneşin ışıkları altında pembeleşmiş, Haliç'in sakin sularının derinliklerinde yansıyor, karabatak sürüleri balıkçı kayıklarının çevresinde olağanüstü taklalar atıyor, başları önde soğuk, mavi suyun içinde kayboluyorlardı.

Tesadüf ya da kayıkçılarımızın aklına öyle esmesi sonucu yaldızlı kayıklarımız birbirinin çok yakınından geçti; öyle

ki, neredeyse küreklerimiz birbirine girecekti. Kayıkçılarımız bu vesileyle birbirlerine olağan sövgüler yağdırma fırsatı yakaladılar: köpek, köpoğlu köpek, itoğlu it...

Ve Hatice kara ağzındaki uzun beyaz dişlerini göstererek bize kaçamak bir gülücük gönderdiğini sandı.

Buna karşılık Aziyade kılını kıpırdatmadı.

Yalnızca karabatakların oyunlarıyla meşgul gibi görünüyordu.

"Ne şeytan hayvan," diyordu Hatice'ye.

LXVII

"Kim bilir hangimiz hayatta olacağız sona erince güzel mevsim

Şen olun, neşeyle dolun, sürüp gitmez, çabuk geçer ilkbahar mevsimi

Kulak verin bülbülün ötüşüne yaklaşmakta bahar mevsimi

Her koruluğa bir sevinç beşiği kurdu ilkbahar

Badem ağacının gümüş çiçeklerle donandığı

Şen olun, neşeyle dolun, çünkü sürüp gitmez, çabuk geçer ilkbahar mevsimi"

Eski bir Doğu şiirinden

... Bir bahar daha geldi yine, badem ağaçları çiçeğe duruyor ve ben dehşet içinde her mevsimin beni gecenin karanlığına daha çok sürüklediğini, her yılın beni çukura daha da yaklaştırdığını görüyorum. Nereye gidiyorum Tanrı'm? Ondan sonra ne var? Gam kadehinden son yudumu içme vakti geldiğinde yanımda kim olacak?

Geldi bahar mevsimi, neşe ve zevk zamanıdır şimdi

Dua etme benimle birlikte ey rahip, o işin de bir vakti var.

4

*Mene, Tekel, Upharsin**

I

İstanbul, 19 Mart 1877

Hareket emri yıldırım düşercesine apansız gelmişti: *Deerhound* Southhampton'a geri çağrılıyordu. Bu emirden yakamı sıyırmak, İstanbul'da kalış süremi uzatmak için bütün imkânları zorladım, her kapıyı çaldım, hatta benim için açılmasına ramak kalan Osmanlı Ordusu'nun kapısını bile.

"Aziz dostum," diye sormuştu paşa, yüksek tabakadan Türklere özgü çok düzgün bir İngilizceyle, "İslamiyet'i kabul etmek niyetiniz de var mı?"

"Hayır Ekselans," dedim, "Osmanlı uyruğuna geçmek, adımı, vatanımı değiştirmek benim için önemli değil, ama resmi olarak Hıristiyan kalmayı isterim."

---

* *Eski Ahit*, Daniel Kitabı, Bap 5, 1.-30. ayetlerde anlatıldığına göre Babil Kralı Belşatsar bir şölen verir ve şölende babası Nebukadnesar'ın Kudüs tapınağından getirdiği altın ve gümüş kapların kullanılmasını buyurur. Kral ve çağrılıları yiyip içmeye başladığı anda bir elin parmakları görünür ve duvara "mene, mene, tekel, upharsin" yazar. Ne anlama geldiğini huzura getirtilen Daniel (Danyal) peygamber söyler: Mene: Allah senin krallığını saydı ve onu sona erdirdi. Tekel: Terazide tartıldın ve eksik bulundun. Upharsin: Ülken bölündü ve Medlere ve Farslara verildi. Kral Belşatsar o gece öldürüldü. (ç.n.)

"Pekâlâ," dedi, "böylesini tercih ederim. İslam'ı kabul mutlaka gerekli değil, biz dönmeleri hiç sevmeyiz. Size şunu kesinlikle söyleyebilirim," diye sürdürdü paşa, "geçici bir süre için hizmet etmeyi istiyorsanız kabulü mümkün değil, zaten hükümetiniz buna karşı çıkacaktır, ama ömür boyu hizmet niyetindeyseniz, kabul edilebilir. Burada kalmayı isteyip istemediğinizi iyi düşünün. Öncelikle geminizle birlikte buradan gitmemeniz bana zor görünüyor, çünkü bununla ilgili girişimler için vaktimiz az, ayrıca gitmeniz böylesi ağır bir karar için uzun uzadıya düşünme fırsatı verecektir, ondan sonra geri dönüp bize gelebilirsiniz. Bununla birlikte, eğer isterseniz bu akşamdan tezi dileğinizi padişah hazretlerine sunabilirim, olumlu bir cevap vereceğine inanmakta pek haklı nedenlerim var."

"Ekselans," dedim, "mümkünse konunun hemen karara bağlanmasını tercih ederim, sonraya kalırsa beni unutabilirsiniz. Ardından gidip annemi görmek için yalnızca sizden bir izin rica edeceğim."

Yine de bir saat mühlet verilmesini rica ettim ve düşünmek için dışarı çıktım.

Bu bir saat bana kısa geldi, dakikalar saniyeler gibi geçip gidiyor, kafamda düşünceler karmakarışık birbirini kovalıyordu.

Beyoğlu ile Fındıklı arasında Taksim sırtlarını kaplayan eski Müslüman mahallesinin sokaklarında başıboş dolaşıyordum. Hava kapalı, ağır ve ılıktı. Eski ahşap evlerin renkleri koyu kurşuni, siyah ve kızıl kahverengi arasında değişiyordu. Kupkuru arnavutkaldırımı sokaklarda ayaklarında küçük sarı terlikler, gözlerine kadar sırma işlemeli ateş kırmızısı ya da turuncu ipek kumaşlara sarınmış Türk kadınları gidip geliyorlardı. Üç yüz metre yüksekteki açıklık yerlerden beyaz Dolmabahçe Sarayı ile saray bahçelerinin siyah servileri, Üsküdar ve Boğaz manzaraları mavi bir buğu içinde belli belirsiz görünüyordu.

Kişinin ülkesini bırakması, kendi adından vazgeçmesi çok yakın bir gerçeklik halini aldığı, meseleyi bir saate kalmadan kesin bir çözüme kavuşturmak gerektiği zaman, onun sandığından daha fazla ciddilik kazanıyor. Ömür boyu buraya çakılıp kalınca yine de sevecek miyim İstanbul'u? İngiltere'yi, İngilizlerin tekdüze yaşam biçimini, can sıkıcı dostları, nankörleri, bütün bunları hiç içim acımadan, hiç pişmanlık duymadan bırakırım. Kendimi bu ülkeye bunalımın doruğa ulaştığı bir anda adayacağım, ilkbaharda savaş hem onun hem benim yazgımı belirleyecek. Artık Yüzbaşı Arif olacağım, sevdiklerimi görmeye uzaklara gitmek, yine baba ocağında, Brightbury'de yaşlı ıhlamurların altında oturmak için Majestelerinin donanmasında olduğu gibi sıkça izne çıkacağım.

Aman Tanrı'm!.. Evet, neden yüzbaşı, neden Türk olmayayım gerçekten ve onun yanında kalmayayım...

Ve o baş döndürücü mutluluk ânını düşündüm: Güzel bir günde yüzbaşı üniformasıyla Eyüp'e eve dönmek, ona gitmeyeceğimi haber vermek.

Bir saatin sonunda kesin kararımı vermiştim, bunun geri dönüşü yoktu: Buradan gitmek, onu yüzüstü bırakmak yüreğimi parçalıyordu. Sonsuza dek beni Türkiye'ye bağlayacak o tumturaklı *evet* kelimesini söylemek, dileğimin daha bu akşamdan padişaha sunulmasını rica etmek için yeniden paşanın huzuruna çıktım.

II

Paşanın karşısına çıkınca titrediğimi hissettim, gözlerim bulutlandı:

"Teşekkür ederim Ekselans," dedim, "kabul edemeyeceğim. Lütfen beni unutmayın, İngiltere'ye varınca belki size yazarım..."

III

Artık gerçekten gitmeyi düşünmek gerekti.

Daha o akşam kapı kapı dolaşarak Beyoğlu ziyaretlerini hallettim, veda ettiğimi belirten kartvizitler bırakıp hiç ses çıkarmadan çabucak ayrıldım oralardan.

Ahmet bayramlıklarını giymiş, üç adım geriden beni izliyor, paltomu taşıyordu.

"Ah!" dedi, "ah Loti, bizi bırakıp gidiyorsun, veda ziyaretlerini yapıyorsun, anladım ben bunu. İyi ama bizi, bizleri, sevdiğin ve öbürlerinin seni sıktığı doğruysa, eğer ötekilerin âdetlerinin sana uymadığı doğruysa, bırak onları, bırak şu çirkin kara elbiseleri, şu gülünç şapkayı, hemen bizimle İstanbul'a gel, bütün o insanları at başından."

Ahmet'in bu nutku üzerine bazı veda ziyaretleri yapılmadı.

IV

İstanbul, 20 Mart 1877

Samuel ile son bir gezinti. Dakikalarımız sayılı, acımak bilmez zaman şu son saatleri alıp götürüyor, sonrasında sonsuza dek birbirimizden ayrılacağımız saatleri! Mart ayının o kış gibi sert rüzgârlı, kurşuni, soğuk saatlerini.

Samuel'in benim İngiltere'ye hareketimden önce memleketine dönmesine karar verilmişti. Son bir iyilik olarak benden geminin hareket düdüğüne kadar kendisini üstü açık arabayla gezdirmemi istemişti.

Ahmet'in onun yerini almış ve ileride ardımdan İngiltere'ye gelecek olması acısını artıyordu, üzüntüsünden hasta olmuştu. Zavallı Samuel kendisinin iç fırtınalarıyla yüklü sevgisi ile Mihran Ahmet'in duru, kardeşçe sevgisi arasında bir uçurum bulunduğunu, yerinden koparılıp oralarda huzurlu çatımın altına dikilmesi imkânsız bir sera bitkisi ol-

duğunu anlamıyordu. Arabacı tırıs giden atlarıyla bizi hızla götürüyordu. Samuel ona bıraktığım kürk paltoma paşalar gibi sarınmıştı. Güzel yüzü solgun ve hüzünlüydü, birbirini izleyen mahalleleri, otlar, yosunlar bürümüş uçsuz bucaksız ıssız alanları, upuzun minareleri, kurşuni gökyüzü üzerinde beyaz düşen çökkün eski camileri, İslamiyet gibi yıkılmaya yüz tutmuş viranlaşmanın, uzak geçmişin damgasını taşıyan eski anıtları hiç ses çıkarmadan izliyordu.

İstanbul bu son kış rüzgârı altında hüzünlü ve ölü, müezzinler ikindi ezanını okuyorlar, ayrılma saati gelmiş çatmıştı.

Yine de onu, zavallı Samuelciğimi seviyordum, tıpkı çocuklara söylendiği gibi ona da onun için geri döneceğimi, onu görmek için Selanik'e geleceğimi söyledim ama o, o anladı bir daha beni hiç görmeyeceğini ve gözyaşları yüreğimi burktu biraz.

V

21 Mart

Zavallı, sevgili küçük Aziyade, ona:

"Öbür gün gidiyorum," diyecek cesareti bulamamıştım.

Akşam eve döndüm. Batan güneş o güzel kırmızı ışıklarıyla odamı aydınlatıyordu, havada ilkbahar kokusu vardı. Kahveler yaz günleri gibi dışarı yayılmışlardı, bütün komşu erkekler sokakta oturmuş, bembeyaz çiçek açmış badem ağaçları altında nargilelerini içiyorlardı.

Ahmet gideceğimi biliyordu. Konuşurken ağzımızdan bir şey kaçırmamak için ikimiz de olağanüstü çaba harcıyorduk, ama Aziyade bir şeyler sezmişti, sorgulayan iri gözleriyle kâh birimize kâh diğerimize bakıyordu; gece olunca üzerimize ölüm sessizliği çöktü.

Alaturka saatle saat birde (saat yedide) Ahmet ters çevirip masa gibi kullandığımız o eski tahta sandığı getirdi,

üzerine biz yoksulların yemeğini koydu. (Yahudi İshak'la gördüğümüz son hesap bizi meteliksiz bırakmıştı.)

Baş başa yemeklerimiz genellikle keyifli olurdu, sefaletimizle, çoğu zaman ipekli, sırma işlemeli elbiseler giyip Türk halıları üstünde oturan, bir eski tahta sandık üzerinde kuru ekmek yiyen iki kişi oluşumuzla eğlenirdik.

Aziyade de benim gibi oturmuştu, ama kendi payına düşen olduğu gibi duruyordu, gözlerini tuhaf biçimde üzerimden ayırmıyordu, ikimiz de bu sessizliği bozmaktan korkuyorduk.

"Anladım Loti, aldırma," dedi. "Bu son defa, öyle değil mi?"

Ve tuttuğu gözyaşları kuru ekmeğin üstüne dökülmeye başladı.

"Hayır Aziyade, hayır sevgilim! Yarın yine birlikteyiz, sana yemin ederim. Sonrasını bilmiyorum..."

Ahmet akşam yemeğinin gereksiz olduğunu gördü. Hiçbir şey demeden eski sandığı, toprak tabakları kaldırıp götürdü, bizi karanlıkta bırakarak çekildi.

VI

Ertesi gün, yavaş yavaş aşkla döşenmiş, içindeki her bir nesnenin bir anımızı dile getirdiği bu sevgili küçük evde her şeyin koparılıp sökületeceği, her şeyin yıkılacağı gündü.

Bu iş için tuttuğum iki hamal hazırdılar, işe girişmek için emrimi bekliyorlardı, zaman kazanmak, bu yıkımı geciktirmek için onları yemeğe göndermeyi aklımdan geçirdim.

"Loti," dedi Ahmet, "niçin odanın bir resmini çizmiyorsun? Yıllar sonra, yaşlılık günleri gelip çattığı zaman o resme bakar, bizleri hatırlarsın."

Ve o son saati Türk tarzı döşenmiş odamın resmini çizmekle geçirdim. Yıllar bu anıların çekiciliğini kolayına silemeyecektir.

Aziyade geldiği zaman duvarları çıplak ve her şeyi karmakarışık buldu, bu, sonun başlangıcıydı. Sandıklar, paketler ve düzensizlikten başka bir şey yoktu. Evin sevdiği yönleri sonsuza dek yok edilmişti. Döşemeleri örten beyaz hasırlar, üzerinde çıplak ayak dolaştığımız halılar [eskici] Yahudilere gitmişti, her şeye yine hüzünlü, sefil bir hava sinmişti.

Aziyade, neredeyse neşeyle içeri girdi, nedir bilmediğim bir şey vardı kafasına koyduğu, ne var ki, odanın bomboş görüntüsüne katlanamadı, hüngür hüngür ağlamağa başladı.

VII

İdam mahkûmlarının son arzusu örneği, bu son gün içinden gelen her şeyi yapmasına izin vermemi istemişti benden.

"Bugün Loti, isteyeceğim hiçbir şeye kesinlikle hayır demeyeceksin. Aklıma esen bir sürü şey yapmak istiyorum. Sen hiçbir şey demeyeceksin, her şeyi kabul edeceksin."

Akşam saat dokuzda kayıkla Galata'dan eve döndüğüm sırada evimde alışmadık bir patırtı işittim; içeriden şarkı sesleri ile garip bir müzik sesi geliyordu.

Geçenlerde yanan odada dans edenlerin yan yana dizildiği, ancak katılanların tamamıyla bitkin düşmesiyle sona eren o Türk danslarından biriyle bir toz bulutu içinde ortalık inliyor, Haliç kıyılarından rasgele toplanmış her çeşit insan, Rum ya da Müslüman tayfalar çılgınca oynuyorlar, kendilerine rakı, mastika, kahve ikram olunuyordu.

Evin müdavimleri, Süleyman, ihtiyar Rıza, Derviş Hasan, Derviş Mahmut bu gösteriyi şaşkınlık içinde seyrediyorlardı.

Çalgı sesleri benim odamdan geliyordu, orada Aziyade'yi kulakları sağır eden o koca makinelerden birinin, ziller ve felekler eşliğinde tiz perdeden Türk dansları çalan Doğu işi bir laternanın kolunu bizzat çevirirken buldum.

Aziyade'nin peçesi yoktu, dans edenler yarı aralık kapı perdesinden yüzünü görebilirlerdi. Bu durum bütün âdet-

lere, en basit sakınma tedbirine bile aykırıydı. Kutsal Eyüp semtinde böyle sahne, böyle rezillik hiç görülmemişti, eğer Ahmet oradakilere onun Ermeni olduğunu söylememiş olsaydı, Aziyade mahvolurdu. Ahmet bir köşeye oturmuş, çaresiz işi oluruna bırakmıştı, bu eğlenceli ve dokunaklı bir şeydi, içimden gülmek geliyor öte yandan Aziyade'nin bakışı yüreğimi daraltıyordu. Anasız babasız haremlerin himayesinde büyüyen zavallı küçük kızların akıllarına gelen bütün acayiplikler bağışlanabilir ve yaptıkları Hıristiyan kadınların hayatını düzenleyen kanunlara göre değerlendirilemez.

Aziyade çılgıncasına laternanın kolunu çeviriyor, bu koca aletten tuhaf sesler çıkartıyordu.

Türk müziği *iç parçalayıcı bir neşe nöbeti* diye tanımlanır, o akşam böylesi çelişik bir tanımı son derece iyi kavradım.

Biraz sonra yaptıklarından, çıkardığı gürültüden utanmış bir halde, o adamların gözü önünde yüzü açık bulunmasından tamamıyla utanç içinde gidip evde kalmış tek eşyanın, büyükçe bir sedirin üstüne oturdu, laternacıya işe devam etmesini buyurduktan sonra diğerleri gibi kendisine de bir sigara ile bir kahve verilmesini istedi.

VIII

Aziyade'ye kahvesini renk ve biçimce âdet olduğu üzere bakır bir zarfa oturtulmuş yaklaşık yarım yumurta büyüklüğündeki mavi bir fincan içinde getirmişlerdi.

Daha sakin görünüyor, gülümseyerek bana bakıyordu, berrak ve hüzünlü gözleri bu kalabalık ve hengâmeden ötürü benden özür diliyordu; abuk sabuk işler yaptığının bilincinde ve sevildiğinin farkında olan bir çocuk gibiydi, ağızdan çıkan her sözden daha çekici ve inandırıcı olan gözleriyle bağışlanmayı diliyordu.

Bu akşam için kendisini acayip güzel gösteren bir kıyafet seçmişti, giysisinin Doğu işi zenginliği evimizin şimdi

yine karanlık ve yoksulluk içindeki haliyle tam bir karşıtlık sergiliyordu. Bugünkü Türk kadınlarının neredeyse modelini unuttukları etekleri uzun bir yelek, üstüne sırma güller işlenmiş o menekşe rengi ipek yeleklerden birini giymişti. Sarı ipekten bir şalvar topuklarına, sırma çarıklı küçük ayaklarına kadar iniyordu. Sim lame Bursa bürümcüğü gömleği, kehribar rengi, mat tenli, gülsuyu kokan yuvarlak kollarını açıkta bırakıyordu. Kestane rengi saçları sekiz örgüydü, saç örgüleri öyle kalındı ki, ikisi bile bir Paris dilberini mutlu etmeye yeterdi. Ermeni kadınların yaptığı gibi arasına altın teller geçirilmiş, ucuna sarı kurdeleler bağlanmış saçlar sedirin üstünde yayılıyordu. Bir sürü kısacık, yatmak bilmeyen saç, sıcak ve altınsı solgunluktaki yuvarlak yanakları çevresinde bir hale meydana getirmekteydi. Gözkapakları daha koyu bir kehribar rengindeydi ve birbirine zaten çok yakın olan kaşları o akşam derin bir acı ifadesiyle birleşmişti.

Aziyade gözlerini indirmişti, kirpiklerinin altından sadece yere bakan su yeşili gözbebekleri seziliyordu, dişleri kenetlenmişti, kırmızı dudakları kendine özgü bir sinir kasılmasıyla yarı aralıktı. Bir başka kadını çirkinleştirebilecek bu hareket onu daha da güzelleştiriyor, onun kaygı ya da ıstırap içinde olduğuna işaret ediyordu. İnsan şu beyaz incileri, şu gergin kırmızı dudakları, olgun kirazın etini andıran dişetlerini öpmek için ruhunu bile satabilirdi.

Sevgilime hayrandım, bu son saatte o sevdiğim yüz çizgilerini sonsuza değin kalmaları için belleğime kazımaktaydım. İç parçalayıcı çalgı hengâmesi, nargilenin ıtırlı dumanı insanı yavaşça kendinden geçiriyor, bu Doğu'ya özgü hafif esriklikte geçmiş ve kara günler silinip gidiyordu.

Ve o çılgın düş zihnime dayatıyordu: Her şeyi unutmak ve o dondurucu düş kırıklığı ya da ölüm ânına kadar onun yanında kalmak...

IX

Bu gürültünün ortasında hafif bir porselen çatırtısı işitildi, Aziyade hareketsiz duruyordu, kasılmış elindeki fincanı kırmıştı ve kırık parçalar yere dökülüyordu.

Zarar büyük değildi, koyu kıvamlı kahve Aziyade'nin parmaklarına bulandıktan sonra döşeme üstünde yayıldı ve bu aksilik hiçbirimiz farkına varmadan meydana geldi.

Ne var ki, yerdeki leke gitgide genişliyor, hâlâ kapalı duran elinden koyu renk bir sıvı akıyordu, ilkin damla damla akan sıvı sonra ince bir kara sızıntı halini aldı. Bir fener odayı cılızca aydınlatıyordu. Daha iyi görmek için yaklaştım, hemen yanında bir kan gölü vardı. Kırılan porselen acımasızca elini yarmış, derin yarığın daha da büyümesini kemik önlemişti.

Dindirmek için hiçbir çare bulunamayan sevgilimin kanı yarım saat aktı.

Kan dolup boşalan kıpkırmızı taslar taşınıyor, yaranın kenarlarını sıkıca birbirine bastırıp elini soğuk suya sokuyorlardı, hiçbir şey bu kanı durduramıyordu, Aziyade ölmüş bir genç kız gibi bembeyaz kesilmiş, gözlerini kapatarak yığılıp kalmıştı.

Ahmet bir koşu gidip yataktan kaldırdığı cadı suratlı bir kadın getirdi, kadın sonunda birtakım otlarla ve külle kanı durdurdu.

Yaşlı kadın Aziyade'ye gece boyu kolunu dik tutmasını öğütledikten ve otuz kuruş ücret istedikten sonra yaranın üstüne doğru bazı işaretler yapıp gözden kayboldu.

Ardından bütün o adamları savmak, hasta çocuğu yatırmak gerekti. Aziyade o anda bir mermer heykel kadar soğuk ve tamamıyla baygındı.

Geceyi ikimiz de uykusuz geçirdik.

Onun acı çektiğini hissediyordum, bütün vücudu acıdan kaskatı kesiliyordu. Yaralı kolu dik tutmak gerekti, yaşlı cadının öğüdü buydu, böyle yapınca acısı azalıyordu. Ateş

içinde yanan bu çıplak kolu ben tutuyordum, bütün lifler seğiriyor, titriyordu, bu seğirmelerin, bu titremelerin o derin ve açık kesiğe ulaştığını hissediyordum, sanki kemiğe kadar onun değil, kendi etim kesilmişçesine acı çekiyormuşum gibi geliyordu bana.

Ay çıplak duvarları, çıplak bir döşemeyi, çıplak bir odayı aydınlatıyordu, eşyanın olmayışı, ipek örtüleri üzerlerinden kaldırılmış, kaba tahtadan masalar, yoksulluk, soğuk ve yalnızlık duyguları uyandırıyordu, dışarıda köpekler Fransa gibi Türkiye'de de ölüme alamet diye bilinen o iç karartıcı şekilde uluyorlardı, rüzgâr kapımızda ıslık çalışıyor ya da ölmesi yakın bir ihtiyar gibi hafifçe inliyordu.

Ümitsizliği bana acı veriyordu, bu çok derin, iyice kabullenilmiş bir ümitsizlikti, karşısında taş olsa yumuşardı. Ben onun için her şeydim, onun sevdiği ve onu şimdiye kadar sevmiş olan tek insandım ve bir daha hiç dönmemek üzere onu terk ediyordum.

"Bağışla Loti," diyordu, "parmaklarımı keserek canını sıktığım için, uyumana engel oluyorum. Ama sen uyu Loti, benim acı çekmemin hiç önemi yok, çünkü benim için her şey bitti."

"Dinle," diyorum ona, "Aziyade, sevgilim, geri dönmemi ister misin?.."

X

Bir an sonra ikimiz de yatağın kenarında oturuyorduk, yaralı kolunu hâlâ tutuyor bir yandan da güçsüz düşmüş başına destek veriyordum ve Müslümanlardaki tumturaklı ant içme usulünce ona geri döneceğime yemin ediyordum.

"Evlenmiş olsan da Loti," diyordu, "zararı yok. Senin sevgilin olmam artık, kız kardeşin olurum. Evlen Loti, pek önemli değil bu. Ben asıl senin ruhunu seviyorum. Seni tekrar görmek sadece, Allah'tan bütün istediğim bu. Ondan

sonra yine iyi kötü mutlu olacağım ve seni beklemek için yaşayacağım, Aziyade için her şey bitmiş olmayacak."

Sonra yavaştan uykuya daldı, gün ağarmaya başladı ve her zaman olduğu gibi onu güneş doğmadan, mışıl mışıl uyur halde bıraktım.

XI

Gemiye gittim ve çabucak geri döndüm. Üç saatlik bir koşuşturma. Aziyade'ye hareketimizin üç gün ertelendiğini haber verdim.

Birlikte yaşanacak son günler söz konusu olduğu ve hemen ölecekmiş gibi yaşanan birlikteliğin tadını çıkarmak için acele etmek gerektiği zaman iki gün az geliyor.

Gideceğimin haberi çoktan yayılmıştı, İstanbul'daki komşularımın çoğu veda ziyaretine geldiler. Aziyade Samuel'in odasına kapanıyordu, onun ağladığını işitiyordum. Ziyarete gelenler de onun ağladığını az çok işitiyorlardı ama sık sık yanımda kaldığı çevrede açığa çıkmış ve zımnen kabul edilmişti. Zaten Ahmet önceki akşam evdeki herkese onun Ermeni olduğunu söylemişti, bir Müslümanca verilen bu güvence onu korumuştu.

"Sizin yer yarılıp içine gireceğinizi ya da sihirli bir değneğin dokunmasıyla ortadan kaybolacağınızı hep düşünmüştük," diyordu derviş Hasan Efendi. "Gitmeden önce ister Arif olun ister Loti, bize kim olduğunuzu, aramıza ne yapmaya geldiğinizi söyleyecek misiniz?"

Hasan Efendi iyi niyetli biriydi, her ne kadar kendisi ve arkadaşları benim kim olduğumu öğrenmek isteseler de hiç bilmediklerinden eminim, çünkü hiçbir zaman beni gözetlememişlerdi. Sizi üç saatte izinizi sürüp yakalayacak Fransız polis komiseri henüz Türkiye'ye gelmedi, insan burada kim olduğu bilinmeksizin huzur içinde yaşayabilir.

Hasan Efendi'ye adımı ve görevimi söyledim, birbirimize yazmaya söz verdik.

Aziyade saatlerce ağlamıştı, ama öncesi gibi acı acı gözyaşları dökmüyordu artık. Beni tekrar göreceği düşüncesi zihninde yer etmeye başlamıştı, bu onu sakinleştiriyordu. "Geri döndüğün zaman" demeye başlamıştı.

"Geri dönecek misin, bilmiyorum Loti," diyordu, "bir Allah bilir bunu. Her gün hep, 'Allah selamet versin Loti!' diyeceğim ben, sonra Allah'ın dediği olacak." Bununla birlikte ciddi bir tavırla devam etti:

"Bir yıl nasıl beklerim seni Loti? Bir gün, hatta bir saat seni görmeden duramazken nasıl olur bu? Nöbetin olduğu zamanlar Taksim sırtlarında dolaşmaya çıktığımı ya da Behice anamı ziyarete gittiğimi bilmiyorsun sen, çünkü oradan bakınca uzaktan *Deerhound* görünüyor. Görüyorsun ya Loti, bu mümkün değil, sen geri döndüğünde Aziyade ölmüş olacak."

XII

Aziyade'nin mektuplarını bana gönderme, benimkileri Hatice vasıtasıyla ona iletme görevini Ahmet üstlenecekti, bu yüzden üzerinde onun adresi yazılı çokça zarfa ihtiyacım vardı.

Oysa ne Ahmet'in ne de ailesinden birinin okuma yazması vardı, Aziyade'nin yazısı postaya verilemeyecek kadar kötüydü, işte üçümüz birden Doğu'ya özgü bir mektup kenarı süsü gibi arzuhalcinin çadırında oturuyoruz.

Ahmet'in adresi çok karmaşık, tam sekiz satır:

"İbrahim oğlu Ahmet'e, Yedikule'de, Arabacılar Mahallesi'ne çıkan kestirme yolda caminin yanında oturur. Tütüncüyü geçtikten sonra üçüncü ev onundur, yan tarafında ilaç satan yaşlı bir Ermeni kadın, karşısında bir derviş vardır."

Aziyade bu zarflardan sekiz tane yazdırdı, parasını sekiz gümüş kuruş vererek kendi kesesinden ödedi ondan sonra bana zarfları kullanacağıma yemin ettirdi.

Yaş dolu gözlerini yaşmağının altında saklıyordu, bu yemin onun içini rahatlatmamıştı. Bir kere çok uzaklardan tek başına yola çıkan bir kâğıdın onun eline ulaşacağını insan nasıl kabul edebilirdi? Hem sonra pekâlâ biliyordu ki, çok sürmeyecek, "Aziyade sonsuza değin unutulacaktı!"

XIII

Akşam kayıkla Eyüp'e doğru, Haliç yukarı gidiyoruz, daha önce İstanbul'da hiç güpegündüz bu kadar çok birlikte dolaşmamıştık. Aziyade sanki kendisi için her şey bitmiş, sanki dünya umurunda değilmişçesine tedbir almayı hiç dert etmiyor gibiydi.

Unkapanı İskelesi'nden kayığa binmiştik, gün kararıyor, fırtına yüklü bir göğün arkasından güneş batıyordu.

Böylesine sıkıntılı, böylesine kara bir gök Avrupa'da pek seyrek görülür, kuzeyde, Afrika'da büyük fırtınaları haber veren ve görünüşü tufanı andıran o korkunç yay gibi bulutlardan biri duruyordu.

"Bak," dedim Aziyade'ye, "kaybettiğim kardeşimle bir yıl yaşadığım kara derili adamların ülkesinde her akşam gördüğüm gökyüzü işte böyleydi!"

Karşı tarafta İstanbul, gökyüzündeki parlak ve derin kocaman bir sarı yırtığın –düşsel, âdeta iç karartıcı bir aydınlık– üstünde minarelerinin sivri uçlarıyla saçak gibi duruyordu.

Haliç'te birdenbire korkunç bir rüzgâr çıktı, gece oluyordu ve biz soğuktan donduk.

Aziyade iri gözlerini gözlerime dikmiş, garip bir şekilde sanki daha derinlere bakıyordu, gözbebekleri alacakaranlığın ışıltısında büyümüş, ruhumun içini okuyor gibiydi. Onun böyle baktığını hiç görmemiştim, bu bakış bilinmedik bir duygu uyandırıyordu bende; sanki içimdeki en gizli sırlar birdenbire anlaşılmış, neşterle deşilmiş gibi bir histi bu. Bakışları son anda bana şu çok önemli soruyu soruyordu:

"Kimsin sen? Bu kadar çok sevdiğim sen kimsin? Gelgeç bir sevgili gibi yakında unutacak mısın beni? Yoksa gerçekten beni seviyor musun? Doğru mu söyledin, dönecek misin geri?"

Gözlerimi kapatınca yine bu bakış, muslin yaşmağın kıvrımları altından sezilen o beyaz baş ve arka tarafta o fırtına yüklü gökteki İstanbul silueti gözümün önüne geliyor.

XIV

Yarın artık bir daha göremeyeceğim Eyüp'ün o küçük meydanında karaya çıktık.

Evimize hep birlikte son bir kez göz atalım istemiştik.

Evin girişi sandıklarla, paketlerle doluydu, içerisi daha şimdiden karanlıktı. Ahmet bir kenarda eski bir fener bulup bomboş kalmış odamızın içinde hüzünle dolaştırdı. Gitmek için acele ediyordum, Aziyade'yi elinden tutup dışarı sürükledim.

Gökyüzü hâlâ tuhaf bir biçimde siyahtı, bir tufan kopacakmış gibi ürkütücüydü; evler, arnavutkaldırımı sokaklar kendileri de siyah olmakla birlikte bu gökyüzünde net bir biçimde öne çıkıyorlardı. Sokaklar ıssızdı, her şeyi titreten sert rüzgârlar ne varsa süpürüp götürmüştü, iki Türk kadın bir kapı aralığına büzülmüş merakla bizi süzüyorlardı. Başımı çevirip artık bir daha hiç dönmeyeceğim bu eve, biraz olsun mutluluğu tattığım yeryüzündeki bu köşeye son defa bir göz attım.

XV

Yeniden kayığa binmek için caminin küçük avlusundan geçiyoruz. Buradan bir kayık bizi Azapkapı'ya götürecek, oradan Galata, Tophane ve Fındıklı üzerinden *Deerhound*'a ulaşacağız.

Aziyade beni yolcu etmeye gelmek istiyordu, uslu duracağına yemin etti, bu son saatlerde beklenmedik bir sakinlik içinde.

Galata'nın bütün o hengâmesini bir baştan bir başa geçiyoruz, bu Avrupai semtlerde bizim birlikte dolaştığımızı şimdiye kadar hiç gören olmamıştı. Kapısının önünde duran onların *madam*'ı bizim geçtiğimizi görüyor, yanımızda yüzü peçeli genç bir kadın olması ona uzun zamandır aradığı bilmecenin çözümünü gösteriyor.

Tophane'yi geçiyor, Salıpazarı'nın tenha mahallelerine, büyük konakların uzanıp gittiği iki yanı ağaçlı geniş yollara dalıyoruz.

İşte sonunda birbirimize veda edeceğimiz Fındıklı'dayız.

Aziyade'yi evine götürmesi için Ahmet'in tuttuğu bir araba orada hazır bekliyor.

Fındıklı asıl İstanbul'dan kopuk gibi duran geçmiş zaman Türkiyesi'nden bir köşe hâlâ: Deniz kıyısındaki taş döşeme küçük avlusu, derviş mezarları, loş ulema barınaklarıyla çevrili alemi yaldızlı eski zaman camiiyle.

Fırtına dindi, hava pırıl pırıl. Akşam sessizliğinde uzakta havlayan sokak köpeklerinden başka gürültü işitilmiyor.

Deerhound'ın bordasında saat sekizi vuruyor bu, gemiye dönmem gereken saat. Bir düdük sesi gemiden bir filikanın buraya beni almaya geleceğini haber veriyor. İşte filika geminin siyah kütlesinden ayrılıyor, yavaşça bize yaklaşıyor. O hüzün dolu vakit, o acımasız ayrılık vakti geldi çattı işte!

Dudaklarını ellerini öpüyorum. Elleri hafifçe titriyor, bunun dışında o da benim kadar sakin yalnız teni buz gibi.

Filika yanaştı: Aziyade ile Ahmet caminin karanlık bir köşesine çekiliyorlar, hareket ediyorum ve onları gözden kaybediyorum.

Bir an sonra sevdiğimi alıp sonsuza değin hızla götüren arabanın gürültüsünü işitiyorum!.. Sevilen birinin mezarı üstüne atılan toprağın çıkardığı ses gibi iç boğucu bir gürültü bu.

İşte her şey bitti, geri dönüşü yok bunun! Yemin ettiğim gibi gün olur İstanbul'a dönersem bütün bunların üstüne yılların külü serpilmiş olacak ya da ben bir başkasıyla evlenerek aramızda bir uçurum açmış olacağım ve o artık benim olmayacak.

Arabanın arkasından koşmak, henüz birbirimizi bütün ruhumuzla severken sevdiğimi kollarıma almak, ona sımsıkı sarılmak, son nefesime kadar onu salmamak için delice bir isteğe kapıldım.

.....

XVI

24 Mart

Yağmurlu bir mart sabahı yaşlı bir Yahudi Arif'in evini boşaltıyor. Ahmet mahzun bir gözle bu işi izliyor.

Sabah erkenden kapılarının önüne çıkmış komşular:

"Efendiniz nereye gidiyor Ahmet?" diyorlar.

"Bilmiyorum," diye karşılık veriyor Ahmet.

Islanmış sandıklar, yağmurdan sırılsıklam olmuş paketler bir kayığa yükleniyor ve nereye bilinmez bir yere, deniz tarafına doğru Haliç aşağı gidiyorlar.

Arif'in işi bitti, bu kişi artık yok oldu.

Bütün bu Doğu düşü sona erdi, hayatımın bu son evresi, kuşkusuz bir güzelliği olan son evresi, bir daha geri gelmemek üzere geçti gitti, belki zaman, anısını bile silip yok edecek...

XVII

Bu bagaj kalabalığıyla birlikte gelen Ahmet gemiye çıktığı zaman ona hareketimizin en az yirmi dört saat daha ertelendiğini haber verdim. Marmara taraflarında fırtına kopmuştu.

"Haydi, bir kez daha dolaşalım İstanbul'u," dedim ona, "kendine özgü hüzünlü bir çekiciliği olan ölüm sonrası bir gezinti gibi olacak bu. Ama onu, Aziyade'yi bir daha görmeyeceğim."

Avrupalı giysilerimi onların *madam*'ının oraya bıraktım; Arif Efendi bizzat bu batakhaneden bir kez daha çıktı, elinde bir tespih, kendilerini ciddiye alan, dindarca namazlarını kılmaya giden dürüst Müslümanlara özgü ağırbaşlı bir tavır ve düzgün bir kıyafetle köprüleri geçti. Ahmet en güzel elbiselerini giymiş onun yanında yürüyordu. Bu son günün programını kendisi düzenlemek istemişti ve şu an sessiz bir yas içine gömülmüştü.

XVIII

İstanbul'un bütün bildik köşe bucağını dolaştıktan, çok sayıda nargile içtikten, bütün camilere uğradıktan sonra akşam kendimizi Eyüp'te, ayaklarımızın bizi yine bir kez daha geri getirdiği bu semtte buluyoruz, ben artık burada anısı bile çok geçmeden silinip gidecek evsiz barksız bir yabancıyım.

Süleyman'ın kahvesine girişim heyecan yaratıyor: Ortadan kaybolmuş bir kişi, gerçekten ve sonsuza dek yok olmuş biri olarak kabul edilmiştim.

Bu akşam kahvede oldukça karışık bir kalabalık vardı: Nereden geldikleri belirsiz yepyeni yüzler, Paris'in dalavereci dilencileri benzeri ya da ona yakın bir topluluk.

Yine de Ahmet benim için bir veda şenliği düzenledi, bir çalgı takımı çağırdı: Gayda gibi tiz sesli iki klarnet, bir laterna ve kocaman bir davul.

Hiçbir şeyin kırılmayacağına, kan aktığını görmeyeceğime dair verilen kesin söz üzerine bu hazırlıklara razı oluyorum.

Bu akşam coşup kendimizden geçeceğiz, kendi hesabıma daha fazlasını zaten istemiyorum.

Nargilemi, kahvemi getiriyorlar, bir oğlan çocuğu her çeyrek saatte kahvemi tazeleyecek, Ahmet de kahvedekileri ellerinden tutup kaldırıyor, halka halinde diziyor, hep birlikte halay çekmeye çağırıyor.

Fenerlerin donuk ışığında acayip çehrelerden oluşan uzun bir zincir önümde hareket etmeye başlıyor, kulakları sağır eden bir müzik bu viranenin kirişlerini zangırdatıyor, kararmış duvarlara asılı bakır kap kacak sarsılıyor, madeni sesler çıkarıyor, klarnetler tiz perdelerde dolaşıyor ve *iç parçalayıcı neşe* çılgınlık nöbeti halinde patlak veriyor.

Bir saat sonra hepsi hareketten, gürültüden kendinden geçmişti, eğlence tam kıvamında sürüp gidiyordu.

Artık ben bile her şeyi bir duman bulutu arasından görüyordum, kafama tuhaf, birbirini tutmaz düşünceler üşüşüyordu. Yorgunluktan bitmiş, soluk soluğa gruplar karanlıkta tekrar tekrar önümden geçiyorlardı. Halay döne döne devam ediyor, Ahmet her dönüşte elinin tersiyle bir cam kırıyordu.

Kahvenin camları birer birer aşağı iniyor, oynayanların ayakları altında paramparça oluyordu, derin kesikler içinde kalan Ahmet'in ellerinden damlayan kanlar yeri kana buluyordu.

Türklerin acılarına gürültü ve kan gerekiyordu herhalde.

Bu eğlenceden tiksinmiştim ayrıca, Ahmet'in gelecekte benzer budalalıklar yaptığını göreceğimden, verdiği sözleri pek umursamayacağından kaygı duyuyordum.

Dışarı çıkmak için ayağa kalktım, Ahmet anladı, sessizce beni izledi. Dışarının serin havası bizi sakinleştirdi ve kendimize getirdi.

"Loti," dedi Ahmet, "nereye gidiyorsun?"

"Gemiye," diye cevap verdim, "artık seni tanıyamıyorum, ben de sana verdiğim sözleri senin bu akşam tuttuğun gibi tutacağım. Beni bir daha görmeyeceksin."

Bu geç saatte hâlâ burada duran bir kayıkçıyla Galata'ya kaça götüreceğini pazarlık için az ileriye gittim.

"Loti," dedi Ahmet, "bağışla beni, kardeşini böyle yüzüstü bırakamazsın!"

Ve ağlayarak bana yalvarmaya başladı.

Aslında ben de onu böyle bırakmak istemiyordum, ama cezayı, paylanmayı hak ettiğini düşündüm, o yüzden acımasızca davrandım.

O zaman kan içindeki elleriyle beni tutmaya çalıştı, ümitsizlik içinde bana asıldı. Onu sert bir şekilde ittim ve bir odun yığını üstüne fırlattım, odunlar gümbürtüyle yuvarlandı. Devriye gezen başıbozuklar bizi her tür kötülüğü yapacak birileri sanıp bir fenerle yaklaştılar.

Su kenarında, şehir dışında tenha bir yerde, İstanbul surlarından uzak bir yerdeydik ve bu kanlı eller hiç iyiye alamet değildi.

"Bir şey yok," dedim, "sadece bu delikanlı içti, ben de onu evine götürüyordum."

O zaman Ahmet'i elinden tuttum, kız kardeşi Eriknaz'ın evine götürdüm, o da Ahmet'in parmaklarını sardıktan sonra ona uzun bir nutuk çekti ve yatmaya gönderdi.

XIX

26 Mart

Bir gün daha — hareketimizin son ertelenişi.

Bir gün daha, bir kez daha onların *madam*'ının yerinde üstümü değiştiriyor, kendimi yeniden İstanbul'da buluyorum.

Karanlık bir fırtına havası var, esinti ılık ve yumuşak. Sultan Selim Sokağı'nın Mağrip üslubu kemerleri altında iki saat nargile içiyoruz. Geçen yıllarla biçimleri bozulmuş beyaz sıra sütunlarla, türbeler ve art arda dizili mezarlar birbirini izliyor. Pespembe çiçek açmış ağaç dalları gri duvarların üstünden aşıyor, her yanda yeni yeni biten yeşillikler şen şakrak eski kutsal mermerlerin üstüne dolanıyordu.

Bu ülkeyi seviyorum, bütün bu ayrıntılar sanki beni büyülüyor, bu ülkeyi seviyorum, çünkü burası onun ülkesi ve

o, varlığıyla her şeye hayat veriyor — ve o hâlâ çok yakınımda yine de artık onu bir daha görmeyeceğim.

Akşam güneşi bizi Fatih Camii'nin önünde, saatler geçirdiğimiz o peykenin üstünde otururken yakalıyor. Koca caminin dış avlusunun orasına burasına dağılmış gruplar halinde oturan Müslümanlar sohbet ederek tütün içiyor, rehavet içinde bir ilkbahar akşamının güzelliğinin tadına varıyorlardı.

Hava yeniden sakinleşti ve açtı, burasını seviyorum, bu Doğu hayatını seviyorum, bunun bittiğini, artık gideceğimi düşünmekte güçlük çekiyorum.

Arka tarafa şu siyaha çalmış revaklara, aşağı doğru uzanıp giden o karanlık tenha sokağa bakıyorum. Orada bir yerde oturuyor o, birkaç adım ileri gitsem onun evini görebilirdim.

Ahmet bakışlarımı izlemişti, beni kaygıyla süzüyor: Ne düşündüğümü sezdi, ne yapmak istediğimi anladı.

"Ah Loti," diyor, "eğer seviyorsan ona acı! Ona veda ettin şimdi rahat bırak onu."

Ne var ki, onu görmeye kararlıydım, kendimi engelleyecek gücüm yoktu.

Ahmet gözyaşları içinde akılla, sağduyuyla hareket etmeyi savundu: Abidin, Aziyade'nin yaşlı efendisi Abidin buradaydı, onu görmek için her tür girişim çılgınlıktı.

"Zaten," diyordu, "dışarı çıksa bile onu ağırlayacak evin yok. Seni ve bir başkasının karısını misafir edecek yeri İstanbul'un neresinde bulacaksın? Seni burada görecek olursa ya da kadınlar ona senin burada olduğunu söylerlerse o deli gibi kendini kaybeder ve ertesi gün sen onu sokakta bırakırsın. Senin için hava hoş Loti, sen nasılsa gideceksin, ama Loti eğer bunu yaparsan senden nefret ederim, sende hiç kalp yokmuş derim."

Ahmet başını eğdi, istemediği bir konuda direttiğim zaman âdeti olduğu üzere ayağını yere vurmaya başladı.

Onu kendi haline bıraktım ve revaklara yöneldim.

Bir sütuna yaslanıp gözlerimi karanlık ve ıssız sokağa diktim, ölü bir şehrin sakağı gibiydi.

Ne açık bir pencere, ne bir geçen, ne bir gürültü, sadece taşlar arasında boy atmış otlar ve kaldırımda yatan kuruyup gitmiş iki köpek iskeleti vardı.

Burası kibar bir mahalleydi, koyu renkli eski ahşap evler gizemli bir zenginliğe işaret ediyorlardı, sokağa doğru taşan kapalı balkonlar, fazlasıyla çıkıntı yapan cumbalar hüzünlü sokağa doğru dışarı taşmışlar, demir parmaklıklar arkasındaki içeriyi gizleyen dişbudak kafesler üzerine eski zaman sanatçıları kuş ve ağaç resimleri yapmışlardı. İstanbul'da bütün pencereler bu tarz resimlerle boyalı ve kapalıdır.

Batı şehirlerinde içerideki hayat dışarıdan sezilir, yoldan geçenler perde aralığından genç ya da yaşlı, çirkin ya da alımlı simalar görebilirler.

Göz bir Türk evinin içine hiçbir zaman nüfuz edemez. Bir ziyaretçinin geçmesi için kapı açılacaksa sadece aralanır, arkasında onu hemen kapatan birisi bulunur. İçerisini tahmin etmek hiçbir zaman mümkün değildir.

Şuradaki aşı boyalı büyük ev Aziyade'nin evi, kapının üstünde ahşap bir güneş, bir yıldız ve bir hilal, hepsi kurt yeniği ahşap. Cumbaların kafeslerini süsleyen resimlerde mavi lalelerle sarı kelebekler iç içe geçiyor. Evde canlı birinin yaşadığına işaret eden hiçbir kımıltı yok, bir Türk evinin penceresinden birinin size bakıp bakmadığını hiçbir zaman bilemezsiniz.

Arkamda, yukarı tarafta o büyük avluyu günbatımı yaldıza boyamış, burada, sokakta her şey daha şimdiden gölgelenmiş durumda.

Bir duvar çıkıntısı arkasına iyi kötü gizlenip o eve bakıyorum, kalbim müthiş çarpıyor.

Onu gördüğüm günü düşünüyorum, Selanik'teki evin parmaklıkları arkasında onu ilk gördüğüm günü. Ne istediğimi, ne yapmaya buraya geldiğimi artık bilmiyorum, diğer

kadınlar bana gülecekler diye korkuyorum, gülünç olmaktan, en çok da onu kaybetmekten korkuyorum...

XX

Fatih Camii avlusuna geri çıktığım zaman güneş bu koca camiyi, Arap tarzı revakları, dev minareleri baştan aşağı yaldıza boyamıştı. Akşam namazından çıkan bütün ulema eşikte durup kalıyor, sonra ışığın altında üst üste iri taş basamaklara diziliyorlardı. Kalabalık onlara doğru koşuyor çevresini sarıyordu, grubun ortasında bir genç adam, başı olağanüstü mistik güzellikte bir genç, göğü gösteriyordu. Geniş, güzel alnını beyaz bir ulema sarığı çevreliyordu, benzi soluk, sakalı ve iri gözleri abanoz siyahıydı.

Yukarıda görünmez bir noktayı gösteriyor, kendinden geçmiş bir halde mavi gökyüzünün derinliklerine bakarak: "İşte Allah!" diyordu, "hepiniz bakın! Allah'ı görüyorum! Yaradan'ı görüyorum!"

Ahmet ve ben de kalabalıkla birlikte Allah'ı gören ulemanın yanına koştuk.

XXI

Ne yazık hiçbir şey görmedik! Oysa ihtiyacımız vardı buna. Her zaman olduğu gibi şimdi de bu ilahi görünüm için hayatımı, gökten gelecek sadece bir işaret için, bu doğaüstü gücün çok basit bir biçimde kendini ortaya koyduğunu görmek için hayatımı verirdim.

"Yalan söylüyor," diyordu Ahmet, "kim görmüş ki Allah'ı şimdiye kadar?"

"Ah, siz misiniz Loti?" dedi ulemadan İzzet, "siz de mi Allah'ı görmek istiyorsunuz? Allah," dedi gülümseyerek, "kâfirlere görünmez."

"Deli bu," dedi dervişler.

Ve gönül gözüyle görünmeyeni gördüğünü sanan adamı hücresine götürdüler.

Ahmet bu oyalanmadan yararlanıp beni Marmara tarafındaki yamaca, ondan, Aziyade'den mümkün olduğunca uzağa sürükledi. Gece çöktü ve bizi az çok yolu şaşırmış halde yakaladı.

XXII

Sultan Selim Sokağı'nda sundurmaların altında akşam yemeği yiyoruz. İstanbul için vakit artık geç, Türkler güneşle birlikte yatar.

Birbiri ardına duru gökyüzünde yıldızlar ışıyor, ay geniş ve tenha sokağı, Arap tarzı sıra kemerleri, eski mezarları aydınlatıyor. Ara sıra hâlâ açık duran bir Türk kahvehanesinden gri arnavutkaldırımı üzerine kırmızı bir aydınlık vuruyor, geçen tek tük insan ellerinde fenerle dolaşıyor, orada burada türbelerde küçük titrek kandiller yanıyor. Bu tanıdık bildik görüntüleri son kez görüyorum, yarın aynı saatte bu memleketten uzakta olacağım.

"Unkapanı'na kadar aşağı ineceğiz," diyor bu akşam yine programı düzenlemeye izni olan Ahmet, "oradan atla Balat'a, sonra bir kayıkla Piripaşa'ya geçeceğiz ve bizi bekleyen Eriknaz'a gidip gece onda kalacağız."

Unkapanı'na giderken yolumuzu kaybediyoruz; köpekler elimizdeki fenerlere havlıyor, oysa İstanbul'u iyi bilen insanlarız, ancak İstanbul'un yerlisi yaşlı Türkler bile gece vakti bu karmakarışık sokaklarda yollarını kaybederler. Bize yolu gösterecek kimse yok, hep aynı daracık sokaklar, iniyor, çıkıyor, bir labirentin yolları gibi akla yakın bir nedeni olmaksızın kıvrılıp duruyorlar.

Unkapanı'nda, Fener girişinde iki at bizi bekliyor.

İki metre yüksekliğinde bir fener taşıyan biri bize fener çekiyor* ve rüzgâr gibi hareket ediyoruz.

---

* Eskiden İstanbul'da sokak aydınlatmasının yetersizliğinden kişinin fenerle dışarı çıkması zorunluydu. Kimi zaman bir hizmetli elinde fenerle önden giderek yol gösterirdi. Buna fener çekmek deniyordu. (ç.n.)

Karanlık ve sonu gelmek bilmeyen Fener uykuya dalmış, her şey sessizlik içinde. Hızla geçtiğimiz bu sokaklara tam öğle vakti bile güneş inmekte kararsız kalır, iki at yan yana zar zor geçer. Bir yanda koca İstanbul surları, diğer yanda İslamiyet'ten daha eski, üst kısmı genişleyip daracık ıslak sokağın üstünde tonoz gibi duran demir kapılı yüksek evler. Koyu karanlığın içinde üzerinizde uzun taş kollarını uzatan Bizans evlerinin balkonları altından geçerken başı eğmek gerekir.

Eyüp'teki eve giderken her akşam bu yolu tepiyorduk, ama o ev yok artık.

Bir kayıkçıyı uyandırıp karşı kıyıya geçiyoruz.

Burası çınarlar arasında kara servilerin yükseldiği kırlık bir yer.

Elimizde fener, Eriknaz'ın evine giden patikadan yukarı çıkmaya başlıyoruz.

XXIII

Eriknaz Hanım'ın hoş ve kibar bir çirkinliği var, teni balmumu gibi beyaz, kaşları, gözleri karga kanadı gibi kapkara. Bizi bir Frenk kadını gibi başı yüzü açık karşılıyor.

Bütün evin içinde düzen, rahatlık ve titiz bir temizlik havası var. Onunla birlikte uyanık duran hanım ahbapları Murrah ile Fenzile biz gelince yüzlerini örtüp kaçıyorlar. Geldiğimizde uçları boru gibi yukarı kıvrık küçük kırmızı terliklere altın yaldızlı pullar işliyorlardı.

Eriknaz'ın kızı, Ahmet'in yeğeni küçük dostum Alemşah her zamanki gibi gelip dizlerimin üstüne yerleşti ve uyuyakaldı, kehribar siyahı iri gözleri, çıtı pıtı, oyuncak bebek gibi tertemiz haliyle üç yaşında tatlı bir kızdı.

Kahve ile sigaradan sonra bize hepsi kar gibi beyaz iki yatak ve yorgan getirdiler, Eriknaz ile Alemşah bize iyi geceler dileyip çekildiler, biz de derin bir uykuya daldık.

Sabah erkenden pırıl pırıl bir güneş bizi uyandırıyor, Haliç'e giden patikayı apar topar aşağı iniyoruz. Orada bir sabahçı kayığı bizi beklemekte.

Çoğu birbiri arkasına kat kat piramit gibi dizili Piripaşa'nın siyah evleri turuncu bir ışık içinde yüzüyorlar, bütün camlar ışıldıyor. Eriknaz ile Alemşah üstlerinde kırmızı entari, gün doğarken evlerinin tahtaboşuna çıkmış uzaktan bizim gidişimize bakıyorlar.

Sabah aydınlığı içinde işte önümüzden geçip giden Eyüp, işte Süleyman'ın kahvesi, caminin küçük avlusu ve Arif Efendi'nin evi. Kıyıda kimsecikler yok, henüz her yer kapalı ve uykuda.

Kar ve kuzey rüzgârı altında çoğu zaman karanlık ve hüzünlü gördüğüm evim, belleğimde göz kamaştırıcı güneş altındaki son görüntüsüyle yer ediyor.

Bu son gündoğumunda alışılmadık bir ihtişam var, bütün Haliç kıyısı boyunca Eyüp'ten Topkapı Sarayı'na kadar, kubbeler, minareler duru gökyüzünde pembe ya da yanardöner resimler halinde beliriyorlar. Resim gibi duran yolcularla ya da peçeli kadınlarla dolu yüzlerce yaldız boyalı kayık gidip gelmeye başlamıştı.

Bir saat sonra gemideyiz. Burada her şey altüst olmuş durumda, bu defa artık gideceğimiz kesin.

Öğle üzeri harekete karar verilmiş.

XXIV

"Gel Loti," diyor Ahmet, "haydi bir daha İstanbul'a gidelim, son defa birlikte bir nargile içelim."

Koşa koşa Salıpazarı'nı, Tophane'yi, Galata'yı geçiyoruz. İşte Galata Köprüsü'ndeyiz. Yakıcı bir güneş altında kalabalık kaynaşıyor, bahar gerçekten geliyor ve ben buralardan gidiyorum. Sert bir öğle ışığı İstanbul'u taçlandıran bütün o surları, kubbeleri, minareleri aydınlığa boğuyor, sonra gökkuşağının en göz alan renkleriyle giyinmiş alacalı bulacalı kalabalığın üstüne saçılıyor.

Göze hoş gelen bir yolcu kalabalığıyla dolu vapurlar gidip geliyor, seyyar satıcılar kalabalığı itip kakarak avazları çıktığınca bağırıyorlar.

Bizi Boğaz'ın her köşesine götürüp getirmiş olan bu vapurların hepsini tanıyoruz. Galata Köprüsü'ndeki bütün ufacık dükkânları, bütün gelip geçenleri, hatta bütün dilencileri, ne kadar sakat ama çolak, tavşandudaklı, kötürüm varsa topunu tanıyoruz! Bütün Türk dilenci takımı sokakta bugün, tümüne sadaka dağıtıyor bir sürü dua alıyorum.

İstanbul'da Yeni Cami'nin önünde, caminin büyük avlusunda duruyoruz. Hayatımda son defa dostum Ahmet'in yanında bir Türk gibi oturup bu Doğu manzarası içinde bir nargile içmenin tadına varıyorum.

Bugün tam bir bahar coşkusu, bir kıyafet ve renk cümbüşü var. Herkes dışarıda, çınarların altında, mermer çeşmelerin çevresinde, yakında yumuşacık yapraklarla örtülecek asma çardaklarının altında oturmakta. Berberler tezgâhlarını sokağa kurmuş açık havada işlerini yapıyorlar; dini bütün Müslümanlar, Hazreti Muhammed'in gelip onları ucundan tutarak cennete götüreceği bir perçem bıraktırarak vakarla kafalarını kazıtıyorlar.

... Kim var beni herhangi bir cennete götürecek? Beni sıkan, yoran bu eski dünyadan herhangi bir başka yere, artık hiçbir şeyin değişmeyeceği, artık sevdiğimden ya da sevmiş olduğumdan sürekli ayrı kalmayacağım herhangi bir yere beni kim götürecek?

Eğer birisi bana Müslüman inancını verebilseydi, nasıl sevinçten ağlayarak peygamberin yeşil sancağına sarılmaya koşardım.

"Başın tepesinde bırakılan bir tutam saç için konu dışı aptalca sözler..."

XXV

"Loti," diyor Ahmet, "yapacağın yolculuğu bana biraz anlat."

"Bak Ahmet," diyorum, "Marmara Denizi'ni, sizin deyişinizle Akdeniz'i (Eski Deniz'i) geçtikten sonra Yunanlıların

memleketine gitmek için çok daha büyük bir deniz, onun daha bir büyüğünü İtalyanların, senin *madam*'ının memleketine gitmek için, sonra yine daha bir büyüğünü İspanya Burnu'na varmak için geçeceğim. Hiç değilse bu masmavi denizde, Akdeniz'de kalsaydım sizden pek o kadar uzakta olmazdım, bu yine biraz sizin semanız olurdu ve Yakındoğu seferi yapan gemiler bana sık sık Türkiye'den haber getirirlerdi. Ama buradan senin hayal bile edemeyeceğin kadar uçsuz bucaksız bir denize çıkacağım, yurduma varmak için *Yıldız*'a (kuzey) doğru günlerce yol almam gerekecek — güzel havalardan çok yağmur, güneşten çok bulut gördüğümüz bir yerdir benim yurdum."

Orada sizlerden epey uzakta olacağım, bu memleket seninkisine hiç benzemez, her şey daha solgundur, bütün her şeyin rengi orada daha donuktur, hani burada sis çöktüğü zaman olduğu gibi, üstelik buradaki sis daha bir saydamdır.

Orası dümdüz bir ülkedir, benzerini hiç görmemişsindir meğerki, Arabistan'a, her dini bütün Müslümana şart olan hac görevini yerine getirmek, peygamberin kabrini ziyaret etmek için Mekke'ye gitmiş olmayasın; yalnız orada, kumların yerine yeşil otlar, sürülmüş koca tarlalar vardır. Bütün evler dört köşedir, hepsi birbirinin aynıdır, manzara olarak komşunun duvarından başka bir şey yoktur ve bu düzlük çoğu zaman sizi bunaltır, daha ötesini görmek için insan yükseklere çıkmak ister.

Üstelik Türkiye'de olduğu gibi çatıya çıkmak için merdiven yoktur; sana şunu söyleyeyim ki, bir gün aklıma esip bizim evin çatısında dolaştığım için mahallede bana tuhaf bir genç gözüyle bakıldığını gördüm.

Herkes birörnek giyinir, sırtta gri palto, başta şapka ya da kasket, Beyoğlu'nda olduğundan daha beter. Her şey önceden düşünülmüş, düzenlenmiş, sıraya konulmuştur, her şeye dair bir kanun, herkes için geçerli yönetmelikler vardır öyle ki, bir ukala dümbeleği, tuhafiyeci ya da berber çırağı

hayatta örneğin senin ya da benim gibi akıllı ve kararlı bir gençle aynı haklara sahiptir.

Kısacası, inanır mısın canım Ahmet'im, İstanbul'da her gün yaptığımızın yarısının yarısı için bile benim memleketimde polis komiserine bir saat dert anlatmak gerekir."

Ahmet bu Batı uygarlığı özetini çok iyi anladı, bir an dalıp gitti.

"Neden," dedi, "savaştan sonra aileni Anadolu'ya getirmeyesin Loti?"

"Loti," dedi Ahmet, "babamdan kalan bu tespihi almanı istiyorum, onu hiçbir zaman yanından ayırmayacağına bana söz ver. Biliyorum," diye sürdürdü ağlayarak, "seni bir daha görmeyeceğim. Bir aya kadar savaşa gireceğiz, zavallı Türklerin, İstanbul'un sonu geldi, Moskoflar hepimizi yok edecek, sen geri geldiğin zaman Loti, Ahmet'in ölmüş olacak.

Cesedi kuzey tarafında kırlıkta bir yerde kalacak, Kasımpaşa Mezarlığı'nda serviler altında gri mermerden bir mezarı bile olmayacak; Aziyade, Asya yakasına geçmiş olacak, artık onun izini bulamayacaksın, hiç kimse sana ondan söz edemeyecek. Loti," dedi Ahmet ağlayarak, "ne olur kardeşinin yanında kal."

Ne yazık ki, ben de onun kadar bu Moskoflardan korkuyorum, gerçekten onun izini kaybedebileceğim, yeryüzünde bana artık ondan söz edecek kimseyi bulamayacağım düşüncesinin dehşetinden titriyorum.

XXVI

Müezzinler minarelere çıkıyorlar, öğle namazı vakti, gitme zamanı geldi.

Galata'dan geçerken onların *madam*'ına bir selam vereceğim, o yaşlı kaltağı neredeyse öpesim geliyor.

Ahmet beni gemiye geri götürüyor, orada ziyaretçi ve demir alma hay huyu içinde birbirimize veda ediyoruz.

Hareket ediyoruz ve İstanbul uzaklaşıyor...

XXVII

Denizde, 27 Mart 1877

Marmara Denizi üzerinde solgun bir mart güneşi batıyor. Açık denizde hava sert ve soğuk. Hüzünlü ve çıplak kıyılar akşamın pusu içinde uzaklaşıyorlar. Bitti mi Tanrı'm, bir daha görmeyecek miyim onu?

İstanbul gözden kayboldu, en yüksek camilerin en yüksek kubbeleri hepsi kayboldu, her şey silindi gitti. Bir dakika için olsun onu görmek isterdim, yalnızca eline dokunmak için canımı verirdim, delicesine onun yanımda olmasını istiyorum.

Kafamda hâlâ Doğu'nun bütün gürültü patırtısı, İstanbul'un kalabalıkları, yola çıkmanın telaşı var, denizin bu sakinliği bana sıkıntı veriyor.

Eğer o burada olsaydı, ayrılırken yapamadığım yapar, ağlardım, başımı dizlerine koyar bir çocuk gibi ağlardım, o da ağladığımı görür, güven duyardı. Ona veda ederken bayağı sakin ve soğuktum.

Oysa ona tapıyorum ben. Her türlü tensel arzunun ötesinde onu son derece sevecen, son derece temiz bir aşkla seviyorum, onun benim olan ruhunu, kalbini seviyorum, gençliğin, tensel çekiciliğin kalmadığı, bize yaşlılığı ve ölümü getirecek gizemli gelecekte de onu sevmeye devam edeceğim.

Denizin bu dinginliği, mart ayının bu solgun göğü bana sıkıntı veriyor. Ne çok acı çekiyorum Tanrı'm, sanki onun öldüğünü görmüş gibi tedirginlik içindeyim. Onun bana vermiş olduğu her şeyi öpüyorum, ağlamak istiyorum ve bunu bile yapamıyorum.

Sevgilim haremdeki odasındadır bu saatlerde, benim gözbebeğim, o kapkaranlık, o sımsıkı demir parmaklıklarla çevrili evin bir odasında gün kararırken, suskun, gözleri kuru, yıkılmış halde uzanıyordur.

Ahmet, Fındıklı Rıhtımı'nda oturup kaldı, gözleriyle bizi izledi, onun ya da Samuel'in her akşam gelip beni bekledikleri İstanbul'un bu bildik köşesini ve onu aynı anda gözden kaybediyorum.

O da artık benim geri dönmeyeceğimi düşünüyor.

Zavallı küçük dostum Ahmet, pek seviyordum onu da, dostluğu bana hoş gelir, içimi ferahlatırdı.

Doğu artık geçmişte kaldı, düş sona erdi. Şimdi memleket duruyor önümüzde, orada o sakin, küçük Brightbury'de sevinç içinde beni bekliyorlar. Ben de onların hepsini seviyorum, ama beni bekleyen bu baba ocağı ne kadar iç karartıcı.

Yine de çocukluğumun geçtiği, çok sevdiğim bu yuva gözlerimin önüne geliyor, geçmiş zamanın, dünyada hiçbir şeyin bana geri veremeyeceği ilk hayallerin ve mutluğun tanıkları olan eski duvarlar, sarmaşıklar, Yorkshire'ın kurşuni göğü, eski damlar, yosun tutmuş yerler, ıhlamur ağaçları hep gözlerimin önünde.

Önceleri de bu baba ocağına, acılar içinde, yüreği paramparça çokça geri döndüğüm oldu, her zaman kırılmış nice nice tutkular, ümitler getirdim beraberimde, iç parçalayıcı anılarla doludur burası, buradaki kutsanmış dinginliğin artık üzerimde sağaltıcı bir etkisi yok, ben şimdi orada güneşten yoksun kalmış bir bitki gibi boğulacağım...

XXVIII

ABLASINDAN LOTI'YE

Brightbury, Nisan 1877

Çok değerli, sevgili kardeşim, ben de sana memleketimize hoş geldin demek istiyorum. İnanıp güvendiğim yüceler yücesinden dileğim, sana iyilik vermesi ve şefkatimizin acılarını hafifletmesidir! Bunun için hiçbir şeyi ihmal etmeyeceğiz sanırım, dönüşün dolayısıyla hepimiz sevinç içindeyiz.

İnsan o kadar sevildiği, o kadar üstüne düşüldüğü, onca kalbin sevgi ve düşünce odağı olduğu zaman dünyada lanete uğramış, her şeyden yoksun bir hayat yaşadığına inanmasının hiçbir nedeni bulunmadığını çoğu zaman düşünmüşüm-

dür. Sana İstanbul'a kuşkusuz hiçbir zaman eline geçmeyecek uzun bir mektup yazdım. Dertlerine, hatta acılarına ne kadar ortak olduğumu söylüyordum sana. Aziyade'nin hikâyesini düşünerek defalarca gözyaşı döktüm, varsın olsun.

Her yerde yaşadığın acınası hayattan bir parça bırakıyorsan sevgili kardeşçiğim bunun tamamıyla senin hatan olmadığını düşünüyorum. Henüz pek uzun olmasa da bu yaşadığın hayatı epey tartıştık seninle... ama biliyorsun, yakında birinin çıkıp o yaşadığın hayatı tamamıyla eline alacağına, senin kendini çok mutlu hissedeceğine inanıyorum.

Bülbül ve guguk kuşu ile ötleğen ve kırlangıçlar gelişini esenliyorlar, daha iyi bir mevsimde gelemezdin. Gönlünü iyice avutmak için seni biraz alıkoyabilecek miyiz kim bilir...

Sağlıcakla kal, hepimiz seni öpüyoruz, yakında görüşmek üzere!

XXIX

Ahmet'in, İstanbul'da Eminönü Meydanı'ndaki bir arzuhalciye yazdırdığı ve Brightbury'ye Loti'ye gönderdiği okunaksız bir Türkçe mektubun çevirisi.

ALLAH!

Azizim Loti,

Ahmet sana çok çok selam eder.

Midilli'den gönderdiğin mektubu ihtiyar Hatice vasıtasıyla Aziyade'ye ulaştırdım, o da elbisesinin içine saklamış, daha mektubu okutturamadı, çünkü sen gittiğinden beri dışarı çıkmadı.

İhtiyar Abidin kuşkuya kapıldı ve her şeyi anladı, çünkü son günlerde çok ihtiyatsızlık ettik. Hatice'nin söylediğine göre yüzüne vurmamış, onu çok sevdiği için evden kovmamış. Sadece artık onun yanına girmiyor, onunla ilgilenmiyor,

onunla konuşmuyormuş. Onun için cinci hocaya danışmaya giden Fenzile Hanım dışında haremdeki diğer kadınlar da ondan yüz çevirdiler.

Aziyade sen gittiğinden beri hasta, bununla birlikte kendisini gören büyük hekim hiçbir şeyi olmadığını söyledi ve bir daha gelmedi.

Ona vaktiyle elinin kanını durduran yaşlı kadın bakıyor, kadın Aziyade'nin sırdaşı, para için Aziyade'yi ele veren de sanırım odur. Aziyade sensiz yaşamadığını, İstanbul'a döndüğün ânı hayal bile edemediğini, bir daha yüz yüze gelip gözlerine bakabileceğine inanmadığını, artık kendisine güneş yokmuş gibi geldiğini sana söylememi istedi.

Bana söylediklerini unutma Loti, bana verdiğin sözleri hiçbir zaman unutma! İstanbul'da sensiz bir an mutlu olabileceğimi düşünebilir misin? Hayır olamam, sen gittiğin zaman acıdan kalbim parçalandı.

Babam çok yaşlı olduğu için beni henüz askere çağırmadılar, yine de yakında çağırırlar sanıyorum.

Çok selam ederim.

Kardeşin
Ahmet

Not: Geçen hafta Fener semtinde yangın çıktı. Bütün Fener yandı.

XXX

LOTI'DEN İSTANBUL'DA İZZETTİN ALİ'YE

Brightbury, 20 Mayıs 1877

Azizim İzzettin Ali,

İşte sizinkinden epeyce farklı olan kendi memleketimde, İstanbul'da size sözünü ettiğim benim pırnal meşesi ormanlarımın ortasındaki o küçük Brightbury'de, çocukken bana

korunak olan yaşlı ıhlamurların altındayım. Mevsim ilkbahar ama solgun bir ilkbahar, yağmur var, sis var, biraz sizin kışınız gibi.

Tekrar Batı'nın tek biçim kıyafetini, şapkayı, gri paltoyu giydim, zaman zaman gerçek kıyafetim sizinkiymiş de şimdi kılık değiştirmişim gibi geliyor bana.

Bununla birlikte yurdumun bu küçük köşesini seviyorum, defalarca bırakıp gittiğim bu aile ocağını seviyorum, sevgileri hayatımın ilk yıllarını mutlu eden ve beni seven buradaki insanları seviyorum. Beni çevreleyen her şeyi, hatta kendine özgü çekiciliği, büyük bir çobanıl çekiciliği olan, benim için size tarifi güç bir şeylerle yüklü, geçmişten, eski zamanlardan, eski zaman çobanlarından gelen bir çekiciliği olan bu kırlığı, bütün bu yaşlı ormanları seviyorum.

Birbiri ardına haberler, savaş haberleri geliyor aziz efendim, olaylar hızla gelişiyor. İngiliz halkının Türk tarafını tutacağını ummuştum. İstanbul'dan bu kadar uzakta yarı canlı bir haldeyim. Size büyük yakınlık duyuyor, ülkenizi seviyorum ve onun için canıgönülden dualar ediyorum, yakında beni tekrar göreceğinizden kuşkunuz olmasın.

Sonra efendim, tahmin ettiğiniz gibi onu, varlığını sezdiğiniz ve hoş gördüğünüz *o kadını* seviyorum. Siz yüce gönüllüsünüz, öteden beri olagelen bütün davranış biçimlerinin, bütün önyargıların üstüne çıkmış birisiniz. O yüzden size onu sevdiğimi özellikle, onun için yakında geri döneceğimi söyleyebilirim.

XXXI

Brightbury, Mayıs 1877

Brightbury'de yaşlı ıhlamurların altında oturmuştum. Mavi başlı bir arıkuşu başımın üstünde karmaşık, uzayıp giden bir şakımadır tutturmuştu, arıkuşu olarak bütün ruhunu katarak şakıyor, şakıması içimde bir hatıralar âlemi canlandırıyordu...

Bunlar ilkin çok uzakta kalmış hatıralar gibi silikti, sonra gitgide daha net, daha belirgin görüntüler geldi ve her şeyi tamamıyla hatırladım.

Evet, orada, İstanbul'daki büyük ihtiyatsızlıklarımızdan biri, okulu kırmış çocuklar gibi hiçbir şeyden sakınmadığımız günlerden biriydi. Üstelik İstanbul çok büyüktü, orada kim görür, kim tanırdı insanı! Hem İhtiyar Abidin, Edirne'deydi.

Bir kış günü güzel bir ikindi vaktiydi, ikimiz, onunla ben, birlikte dolaşıyorduk, rastlantıyla da olsa bir defa güneşte olmaktan, kırlarda gezmekten çocuklar gibi mutluyduk.

Bununla birlikte gezinti için seçtiğimiz yer, hüzünlü bir yerdi. O büyük İstanbul surları boyunca yürüyorduk, ıpıssız bir yerdi burası, sanki son Bizans imparatorlarından beri her şey olduğu gibi donup kalmıştı.

Bu büyük şehrin dışarıyla bütün bağlantıları denizyoluyladır, bu eski zaman surları dolaylarında bir mezarlık çevresinde olduğu kadar tam bir sessizlik hüküm sürer. Eğer bu kalın surlarda ara sıra bir kapı açılmışsa, kimsenin geçmediği ve onları kaldırmanın daha iyi olacağı öne sürülebilir. Üstelik bunlar üzerlerinde yaldızlı yazıtlar, acayip süslemeler bulunan biçimsiz, gizemli, küçük alçak kapılardır.

Şehrin insan oturan kısmıyla surları arasında içe korku salan yıkıntıların, tarihin bütün çağlarına ait göçmüş kalıntıların işgal ettiği geniş boş araziler uzanıyor.

Dışarıdan hiçbir şey gelip bu surların uzayıp giden tekdüzeliğini bozmuyor, ancak yer yer bir beyaz minare yükseliyor, hep aynı mazgallar, hep aynı kuleler, yüzyılların getirdiği aynı koyuluktaki renk — dümdüz, ölümü çağrıştırarak uzanan, uzak ufuklarda kaybolup giden aynı düzenli çizgiler.

Yalnızca biz ikimiz bu büyük surlar boyunca yürüyorduk. Bu kırlık yerde her yanımızda gölgesinde binlerce Osmanlı mezarının sıkış tıkış yer aldığı büyük kiliseler kadar

yüksek dev servilerden oluşan ormanlar vardı. Hiçbir yerde bu ülkede olduğu kadar çok mezarlık, mezar ve ölü görmedim.

"Azrail," diyordu Aziyade, "buraları çok severmiş, geceleyin burada uçmayı keser, kanatlarını toplar, o ürkütücü ağaç gölgeleri altında bir insan gibi dolaşırmış."

Bu kırlık yer sessizdi, görünümü ulu ve görkemliydi.

Bununla birlikte ikimiz de neşeliydik, yaptığımız kaçamaktan mutluyduk, genç ve özgür olduğumuz, tesadüfen bir defa olsun herkes gibi açık havada, bu güzel mavi göğün altında dolaştığımız için mutluyduk.

Aziyade çok kalın olan yaşmağını bütün alnını örtecek biçimde gözlerine kadar indirmişti, peçesinin aralığından o berrak, o oynak gözlerinin nasıl kıpırdandığı zar zor görülüyordu, ödünç aldığı feracesi koyu renkti, genç ve zarif kadınların genelde hiç tutmadıkları sade bir kesimi vardı. İhtiyar Abidin bile görse onu tanıyamazdı.

Çevik, hızlı adımlarla yürüyor, kendi halindeki beyaz papatyalara, ocak ayının kısacık otlarına sürtünerek geçiyor, güzel kış günlerinin sert, serin havasını ciğerlerimize dolduruyorduk.

Birdenbire bu büyük sessizliğin içinde tamamıyla bugünküne benzeyen çok hoş bir arıkuşu şakıması işittik, aynı türden küçük kuşlar dünyanın her yanında aynı biçimde şakıyorlar.

Aziyade kalakaldı, şaşırmıştı, yüzünde komik bir hayret ifadesi, kınalı parmağının ucuyla bana yakınımızdaki bir servi dalına konmuş küçük kuşu gösteriyordu. Bu küçük kuş, tek başına bu küçücük kuş bu gürültüyü çıkarmak için kendini öyle zorluyordu, öyle çalımlı, öyle şen bir havayla çırpınıyordu ki, kendimizi tutamayıp gülmeye başladık.

Kuyrukları sicimle birbirine bağlı, budalaca yürüyerek ilerleyen altı deveden ürküp kaçıncaya kadar uzun süre orada durup onu dinledik.

Sonra... sonra bize doğru gelen matem giysileri içinde bir kadın topluluğu gördük.

Bunlar Rum kadınlarıydı; önde iki papaz yürüyor, onlar da kendi milletlerinin dini âdetleri uyarınca bir sedye üstünde üzeri açık küçük bir ceset taşıyorlardı.

"Güzel bir çocuk," dedi Aziyade ciddileşerek.

Gerçekten dört beş yaşlarında güzel bir küçük kızdı bu, yastıklar üstünde uyuyakalmış balmumundan güzel bir bebeği andırıyordu. Üstünde beyaz muslinden şık bir elbise, başında kasımpatılardan bir çelenk vardı.

Yol kenarına kazılmış bir çukur vardı. Ölüler böyle herhangi yere, yol kenarına ya da surların dibine gömülür.

"Yaklaşalım," dedi yeniden çocuklaşan Aziyade, "bize şeker verecekler."

Bu çukuru kazmak için herhalde pek eski olmayan bir cesedi yerinden oynatmışlardı, kazarken çıkan toprak, kemikler ve çeşitli kumaş parçalarıyla doluydu. Özellikle dik açıyla kıvrılmış bir kol vardı ki, hâlâ kırmızı olan kemikleri toprağın henüz yutmaya vakit bulamadığı bir şey onları dirsekte birbirine bağlı tutuyordu.

Orada saçları kadın gibi uzun, üstlerine sırmalı eski püskü pis giysiler geçirmiş, darağacı kaçkını gibi iki Ortodoks papazı ile kilise korosundan onlara yardımcı kötü görünüşlü dört tuhaf çocuk vardı.

Bunlar ölmüş çocuğun üzerine doğru bir şeyler mırıldandılar sonra annesi kasımpatı çelengini kızın başından çıkardı, sarı saçlarına özenle bir gece başlığı geçirdi; bu işi o anne yapmasaydı bizi gülümsetebilirdi.

Çocuk tahtasız, tabutsuz yaş toprağın ta dibine yatırılınca, o kokuşmuş toprak üstüne atıldı, her şey çukura, eski kemikler, eski dirsek dahil o balmumundan küçük güzel çocuğun üstüne döküldü ve çocuk çabucak gömüldü.

Gerçekten bize şeker verdiler, bu Rum âdetini bilmiyordum.

Bir genç kız, badem şekeri dolu bir torbanın içinden alıp oradakilerin her birine bir avuç verdi, Türk olduğumuz halde biz de payımızı aldık.

Aziyade kendi payını almak için elini uzattığı zaman gözleri yaşla doluydu.

XXXII

Bu iç karartıcı manzaranın ortasında o küçük kuşun yaşama sevinciyle dolu ve pek şen olması tuhaftı, orası kesin!

.....

5

Azrail

I

20 Mayıs 1877

... Sonunda işte Yakındoğu'nun berrak göğü ve mavi denizi. Ta orada bir şeyler şekilleniyor, ufuk çizgisinde saçaklanır gibi camiler minareler beliriyor, kalbim çarpıyor, İstanbul burası!

Karaya ayak basıyorum. Tekrar bu ülkede olmak beni çok heyecanlandırıyor.

Ahmet artık yok, yerinde değil, beyaz atının sırtında Tophane'de dolanmıyor. Galata bile ölü, dışarıda bir yerlerde imha harbi gibi korkunç bir şey yaşandığı belli oluyor. Yeniden Türk kıyafetimi giydim. Azapkapı'ya koşuyorum. Geçen ilk kayığa atlıyorum. Kayıkçı beni tanıyor.

"Peki Ahmet?.."diyorum.

"Gitti, savaşa gitti!"

Kız kardeşi Eriknaz'ın evine gidiyorum.

"Evet, gitti," diyor. "Batum'daydı, ama savaş başladığından beri haber almadık."

Eriknaz'ın siyah kaşları acıyla çatılmıştı, insanların elinden aldıkları kardeşine acı acı ağlıyordu, küçük Alemşah da annesinin ağlamasına bakarak ağlıyordu.

Hatice'nin evine gittim, ama yaşlı kadın taşınmıştı, kimse bana şimdi nerede oturduğunu söyleyemedi.

II

Bunun üzerine tek başıma Fatih Camii'nin, Aziyade'nin evinin yolunu tuttum, kafam karmakarışıktı, tasarladığım hiçbir şey yoktu, hatta ne yapacağımı bilmiyordum, sadece ona yaklaşmak, onu görmek ihtiyacı içindeydim...

Bir zamanların varlıklı semti Fener'in olduğu yerden, o yıkıntı ve kül yığını arasından geçtim, burası artık sadece kara ve kömürleşmiş enkaz dolu kasvetli sokakların art arda uzayıp gittiği koskoca bir yangın ve yıkıntı alanıydı. Sevgilimin beni beklediği, Eyüp'e gitmek için her akşam neşeyle geçtiği Fener'di burası.

Sokaklarda bağrışmalar oluyor, savaş için devşirilmiş giyimleri yarım yamalak yarı silahlı, yarı vahşi adam kalabalıkları taşlara sürterek yatağanlarını biliyorlar, üzerileri çizgi çizgi beyaz yazılı eski yeşil bayraklar sallıyorlardı.

Uzun süre yürüdüm. Eski İstanbul'un ıssız mahallelerinden geçtim.

Gittikçe yaklaşıyordum. Fatih Camii'ne çıkan karanlık sokaktaydım, onun oturduğu sokakta!

Dışarıdaki şeyler güneş altında uğursuz bir görünüm sergiliyor, yüreğimi daraltıyordu. Bu hüzünlü sokakta kimse yoktu, sadece büyük bir sessizlik ve kendi ayak seslerimin yankıması vardı.

Kaldırımların, yeşil otların üstüne duvarlara sürtünerek gelen yaşlı bir kadın karaltısı belirdi, mantosunun kıvrımları altından abanoz siyahı sıska, çıplak bacakları görünüyordu, başı öne eğik tıpış tıpış yürüyor, kendi kendine konuşuyordu... Hatice'ydi bu.

Hatice beni tanıdı. Zenci kadınlara ya da maymunlara özgü cırlak bir sesle ve bıyık altından bir alayla, "Ah!" diye tarifsiz bir çığlık attı.

"Aziyade," dedim.

"Öldü! Öldü!" dedi, Tatar dilinde ölümü belirten bu acayip vahşi kelimeler üzerine olabildiğince basarak.

Anlamayan birine söylüyormuş gibi:

"Ölü! Ölmüş!" diye haykırıyordu.

Sonra nefret ve haz dolu bir alaycılıkla bu iç karartıcı kelimeyi yineleyerek bana çullanıyordu:

"Öldü! Öldü!.. O öldü!"

Beklenmedik bir yıldırım düşmesi gibi ağızdan dökülen böyle bir kelimeyi insan hemen anlamıyor, acının içinize işlemesi, yüreğinizi yakması için zaman gerekiyor. Hep yürüyordum, çok sakin oluşumdan dehşet duyuyordum. Yaşlı kadın bir cadı gibi adım adım ardım sıra geliyor, ürkütücü kelimeyi ağzından düşürmüyordu:

"Öldü! Öldü!"

Ölümüne yol açtığım hanımını taparcasına seven bu yaratığın müthiş kinini arkamda hissediyordum. Arkamı dönüp onu görmekten, ona soru sormaktan, bir kanıttan, bir kesinleşmeden korkuyordum, bir sarhoş gibi hep yürüyordum.

.....

III

Kendimi Aziyade'nin oturduğu laleler, sarı kelebeklerle boyalı evin yakınında bir mermer çeşmeye yaslanmış buldum. Oturmuştum, başım dönüyordu. Karanlık ve ıssız evler gözlerimin önünde bir ölüm dansı yapıyorlardı, alnım mermere çarpmış, kana bulanmıştı. Çeşmenin soğuk suyuyla ıslatılmış, pörsük, kara bir el başımı kollamaktaydı. O zaman ihtiyar Hatice'nin yanımda ağladığını gördüm, o kırış kırış maymun ellerine sarıldım. O alnımı suyla ıslatmaya devam etti.

Gelip geçenler bizi dikkate almıyorlardı, kendi aralarında ateşli ateşli konuşuyorlar, sokaklarda dağıtılan kâğıtları, ilk Kars çarpışması haberlerini okuyorlardı. Savaşın başladı-

ğı kötü günlerdeydik ve İslamiyet davayı şimdiden kaybetmiş görünüyordu.

IV

Uyumuyorum gece gündüz, ateşten yanıyor alnım rüyada
Yaşlar sel gibi akıyor yanaklarımdan
Albayde mezarda kapadığından beri
O güzel ceylan gözlerini

Victor Hugo, *Orientales*

Kollarımda sımsıkı tuttuğum soğuk şey toprağa dikili bir mermer parçasıydı.

Bu mermer gök mavisi boyanmıştı, üst kısmı yaldızlı bir çiçek kabartmasıyla son buluyordu. Çabucak okuduğum o yaldızlı kabartma harfler ve çiçekler hâlâ gözlerimin önünde...

Bu, Türkiye'de kadınlara özgü mezar taşlarından biriydi. Ve ben büyük Kasımpaşa Mezarlığı'nda yere oturmuştum.

Kırmızı ve daha yeni altüst edilmiş toprak insan boyu uzunluğunda bir tümsek oluşturuyordu, belle topraktan köküyle sökülmüş küçük bitkiler, kökleri havada olarak bu ekilmemiş toprağın üstüne konulmuştu, bütün her tarafta yosun, çimen, hoş kokulu yaban çiçekleri vardı. Türk mezarlarına buket ya da çelenk koymak âdet değildir.

Bu mezarlıkta bizim Avrupa mezarlıklarımızın ürkünçlüğü yoktu, ondaki Doğu hüznü daha tatlı, aynı zamanda daha görkemliydi. Şurada burada kara serviler dikili hüzün dolu büyük ıssızlıklar, çıplak tepeler, ara sıra, bu dev ağaçların gölgesinde bir gün önce bellenmiş toprağın yığıntıları, çok eskilerden kalma, başlarına fes ya da sarık konulmuş mezar taşlarıyla acayip Türk mezarları.

İyice uzakta, ayaklarımın altında Haliç, İstanbul'un bildik silueti ve daha ötede... Eyüp!

Bir yaz akşamıydı, toprak, kuru otlar, her şey ılıktı, yalnızca kollarımı doladığım bu mermer soğuk kalmıştı, kaidesi toprağın içine giriyor, ölümle temas edince soğuyordu.

Dış dünyaya ait şeyler, insanların ya da imparatorlukların yazgıları, kesin sonuçlar getirecek büyük bunalımlar yaklaştığı zaman yahut ömürlerini tamamladıkları zaman olduğu gibi, o her şeyin aldığı olağandışı bir görünüm içindeydi.

Uzaktan o kutsal cihada giden birliklerin mızıkaları, tüm çalgıların ezgiyi aynı sesten tiz ve ötümlü çaldığı, bizim bakır üflemeli Avrupa çalgılarımızca bilinmedik bir ses rengi olan o garip Türk mızıkaları işitiliyordu; sanki bu İslamiyet'in ve Doğu'nun son narası, büyük Cengiz ırkının ölüm türküsüydü.

Yan tarafımda bir Türk yatağanı sarkıyordu, üstümde yüzbaşı üniforması vardı, buradaki adamın adı artık Loti değil, Arif'ti, Yüzbaşı Arif-Ussam — cepheye ön saflara gönderilmeyi istemiştim, yarın gidiyordum...

İslam dünyasının bu kutsal toprağı üzerinde sonsuz ve iç dünyaya dönük bir hüzün dolaşıyordu. Akşam güneşi mezarların yeşile çalan eski mermerlerini yaldızlıyor, koca servilerin üzerinde, onların asırlık gövdeleri, hüzün veren gümüşsü dalları üzerinde pembe ışıltılar dolaştırıyordu. Bu mezarlık Allah'ın devasa bir tapınağı gibiydi, gizemli bir dinginliği vardı, insanı duaya yöneltiyordu.

Sanki bir yas peçesi arkasından bakıyor gibiydim, geçmişte kalan bütün hayatım rüyaların düzensiz belirsizliğiyle başımın içinde fırıl fırıl dönüyordu, dünyanın yaşamış ve sevmiş olduğum her bir köşesi, dostlarım, ağabeyim, taparcasına sevdiğim, sonra heyhat! Unuttuğum, tenleri çeşitli renkte kadınlar, bir daha dönmemek üzere bırakıp gittiğim çok sevdiğim aile ocağı, ıhlamurlarımızın gölgesi ve yaşlı annem...

Şu toprakta yatan için hepsini unuttum!.. O beni seviyordu, o beni en derin, en saf, en mütevazı bir aşkla seviyordu, bana hiçbir şikâyet yollamadan, sessizce haremin yaldızlı kafesleri arakasında yavaş yavaş kederden öldü. O pes sesiyle bana söyledikleri hâlâ kulağımda:

"Ben küçük bir Çerkes cariyeden başka bir şey değilim... Ama sen, sen biliyorsun, eğer istiyorsan git Loti, içinden nasıl geliyorsa öyle yap!"

Uzaklarda İncil'deki kıyamet günü boruları gibi gürleyen mızıkaların sesleri yankılanıyordu, binlerce kişi hep bir ağızdan Allah'ın yüce adını haykırıyor, uzaklardaki haykırışlar benim olduğu yere kadar geliyor, büyük mezarlıkları garip uğultularla dolduruyordu.

Güneş, Eyüp'ün kutsal tepesi arkasında batmıştı ve Osman'ın mirası üzerine berrak bir yaz gecesi iniyordu.

Burada toprağın altında yatan, beni ürpertecek kadar yakınımda olan o korkunç şey, artık toprağın yuttuğu, hâlâ sevdiğim o korkunç şey... Hepsi bu kadar mı Tanrı'm? Yoksa hâlâ tanımlanmamış bir kalıntı, tertemiz akşam havasında yukarılarda süzülen bir ruh, burada bu toprak üstünde ağladığımı görebilecek bir şey var mı?

Onun için dua etmeye hazırım Tanrı'm, hayat komedisinde katılaşmış, kapalı kalmış kalbim şimdi insan dinlerinin bütün hoş yanılgılarına açılıyor, gözyaşlarım şu çıplak toprağın üstüne acısız dökülüyor. Bu karanlık toz yığını içinde her şey sona ermediyse, bunu yakında öğreneceğim belki, bunu öğrenmek için ölmeyi deneyeceğim...

V

SONUÇ

İstanbul gazetesi *Ceride-i Havadis*'te çıkan yazı:

Kars'taki son çarpışmada ölenler arasında yakın zamanda Arif-Ussam Efendi adıyla Türk Ordusu'na katılmış genç bir İngiliz deniz subayının cesedi bulunmuş ve İslamiyet'in diğer yiğit savunucularıyla birlikte (hazreti peygamberin şefaatine mazhar olsunlar) Karacaemir Ovası'nda Kızıltepe eteklerinde defnedilmiştir.

Modern Klasikler Dizisi - 169

Aziyade, edebiyat dünyasında Pierre Loti adıyla tanınan Fransız deniz subayı Julien Viaud'nun 1879 yılında yayımlanmış ilk yapıtı. Bir İngiliz savaş gemisiyle 1876'da Selanik limanına gelen roman kahramanı aracılığıyla yazar, kendi yaşam öyküsü ile kurmaca arasında köprüler kurarak Osmanlı dünyasına kendini adayışını betimliyor. Gizli gizli buluştuğu Çerkez güzeli Aziyade'yle olan aşkı, Loti'yi Doğu kültürüne giderek daha fazla çeken bir kuvvete dönüşüyor. 1876-77 yıllarında, Doğu Sorunu, Tersane Konferansı, anayasa devrimi, Osmanlı-Rus Savaşı'nı kapsayan yoğun siyasal atmosferin içinde, sıradan insanıyla, elitiyle, Müslüman, Musevi, Hıristiyan kültürüyle, kozmopolit Osmanlı toplumunun canlı bir portresini sunan ender yapıtlardan Aziyade.

PIERRE LOTI (1850-1923): Deniz subayı, edebiyatçı ve gezgin Louis Marie-Julien Viaud ya da bilinen adıyla Pierre Loti, Fransa Rochefort'da doğdu. On yedi yaşında girdiği deniz harp okulu, ona Batı dışı dünyanın kapılarını açan bir anahtar oldu. Özellikle Osmanlı ve İstanbul'a gelişleri, Doğu kültürü olarak gördüğü dünyaya giderek daha çok kapılmasına yol açtı. Günlüğüne aldığı notlardan da yararlanarak giderek mensubu olduğu bu dünyayı egzotik bir tarzda kurmacalarına yansıttı. Şarkiyatçı söylemin tipik örneklerini sunan yazar, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren şiddetlenen Osmanlı-Batı siyasal gerginliğinde, Osmanlı'yı ve Türkleri istikrarla savunan bir tutum aldı. Edebiyat dünyasında Türkiye ve İstanbul'la özdeşleşen bir isim olan Loti, Marcel Proust gibi romancıları da etkileyen bir estetik çizgi sergiledi. 1879'dan 1929'a dek *Le Mariage de Loti* (Loti'nin Evliliği, 1880), *Fantôme d'Orient* (Doğu'nun Hayaleti, 1892) *Vers Ispahan* (Isfahan'a Doğru, 1904), *Turquie Agonisante* (Can Çekişen Türkiye, 1913) gibi kurmacadan, geziye, gazetecilikten güncel siyasete kırk kadar kitabı yayımlandı.

9 786254 053214

14 TL